

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Філологічний факультет
Кафедра української літератури

**РОМАН-ПАНОРАМА МАРІЇ МАТІОС «БУКОВА ЗЕМЛЯ»: СЮЖЕТ,
КОМПОЗИЦІЯ, ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСОНОСФЕРА ТВОРУ**

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент 6 курсу, 602 групи

Тудан Дмитро Борисович

Керівник: доц. Чолкан В. А.

Чернівці – 2023

Анотація

Про автора кваліфікаційної роботи: Тудан Дмитро Борисович, студент 6-го курсу філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Місто та рік написання: Чернівці, 2023.

Основні положення: У магістерській роботі пояснено жанрову специфіку роману-панорами Марії Матіос «Букова земля»; розглянено історію написання твору; подано характеристику художнього тексту через призму бачення автора, літературознавців та істориків; встановлено значення та місце роману-панорами у літературному процесі сьогодення; проаналізовано сюжетно-композиційні та ідейно-тематичні параметри твору, його проблематику; запропоновано характеристику чоловічих і жіночих персоналій. У додатках – біографічні відомості про реальних героїв, до художнього зображення яких безпосередньо звертається письменниця у своєму повномасштабному романі.

Ключові слова: роман-панорама, композиція, сюжет, проблематика, персоносфера, наратор.

Abstract

About the author of the qualification work: Tudan Dmytro Borisovych, 6th-year student of the Faculty of Philology of the Yuri Fedkovich Chernivtsi National University.

City and year of writing: Chernivtsi, 2023.

Basic provisions: The master's thesis explains the genre specifics of Maria Matios' panorama novel "Beech Land"; the history of the writing of the work is considered; the description of the literary text is given through the prism of the vision of the author, literary experts and historians; the significance and place of the novel-panorama in the literary process of today is established; the plot-compositional and ideological-thematic parameters of the work, its problems were analyzed; a description of male and female personalities is proposed. The appendices contain

biographical information about real heroes, whose artistic representation the writer directly addresses in her full-scale novel.

Key words: panorama novel, composition, plot, issues, personosphere, narrator.

Додаток 10

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Д. Тудан Борисович

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ І. РОМАН-ПАНОРАМА МАРІЇ МАТІОС “БУКОВА ЗЕМЛЯ” ЯК ЯВИЩЕ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ	10
1.1. Історія написання твору.....	10
1.2. Жанрова специфіка роману-панорами Марії Матіос.....	18
1.3. Роман «Букова земля» через призму бачення автора, літературознавців та істориків.....	22
Висновки до І розділу	29
РОЗДІЛ ІІ. ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ РОМАНУ-ПАНОРАМИ МАРІЇ МАТІОС “БУКОВА ЗЕМЛЯ”	31
2.1. Сюжетно-композиційні та ідейно-тематичні параметри твору	31
2.2. Проблематика роману-панорами Марії Матіос.....	51
Висновки до ІІ розділу	Помилка! Закладку не визначено.
РОЗДІЛ ІІІ. ЧОЛОВІЧІ ТА ЖІНОЧІ ПЕРСОНАЛІЇ “БУКОВОЇ ЗЕМЛІ” ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ БАЧЕННЯ ЇХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ	61
2.1. Бог-Отець – творець Землі Буків.....	67
2.2. Барон Александер фон Василько Серетський як родоначальник визначної династії.....	71
2.3. Гауптман фон Василько – послідовник великого роду на Буковині.....	75
2.4. Федора Вівчар – найулюбленіша героїня Марії Матіос.....	77
2.5. Образ Петруська-німця	79
2.6. Рудольф та Ельза Вагнери – представники знаменитого німецького роду.....	86
Висновки до ІІІ розділу	92
ВИСНОВКИ	95

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	98
ДОДАТКИ.....	104

ВСТУП

Марія Матіос – видатна сучасна буковинська письменниця, що вже встигла заявити про себе такими творами, як роман «Солодка Даруся» [10], який завоював багато літературних премій з усього світу, збіркою новел про гуцульське життя «Майже ніколи не навпаки» [9], романом «Черевички Божої Матері» [12], творами «Москалиця», «Мама Маріца-дружина Христофора Колумба» [11] та іншими шедеврами сучасної української літератури. Авторка поєднує у своїх текстах високу майстерність художнього викладу та виняткову історичну достовірність тем, до яких звертається. Щодо творчості письменниці маємо багато критичних думок, однак це не стосується головної книги Марії Матіос – роману-панорами «Букова земля». Вона велика не тільки за розміром, але й за кількістю персонажів, розгалуженою композицією, сюжетними лініями. Отже, роман надає величезну кількість матеріалу для наукового аналізу та осмислення.

Буковинська письменниця, завершивши «Букову землю», запропонувала нашій увазі справжню скарбницю художнього матеріалу, який стане джерелом для плідної праці сучасних літературних критиків.

В історії Буковини відбулося багато важливих у культурному значенні подій, кожна з яких накладала свій відбиток на подальший розвиток цього краю. А головне, за ними завжди стояли яскраві політичні діячі, які збагачували Буковину економічно, політично та культурно. Це відбувалося також завдяки міжнаціональній взаємодії, яка протікала у цьому краї (у складі «кляптикової імперії») завдяки її багатим земельним ресурсам. Процеси та наслідки цієї взаємодії протягом двохсот двадцяти п'яти років висвітлювала наша землячка, Марія Матіос, у своєму романі-панорамі «Букова земля». Кожна освічена людина повинна знати, завдяки кому і чому процвітає її рідний край. Отже, зазначений роман-панорама дасть читачеві розгорнуту, ґрунтовну відповідь на це запитання, у чому і полягає **актуальність** нашого дослідження.

Марія Матіос, звичайно, не є Месією, вона не дає конкретних рецептів до порятунку в ці вирішальні для України роки. Але своєю літературною панорамою вона змушує дуже інтенсивно міркувати, аналізувати, переживати заново минуле і сучасне, що є необхідною і достатньою умовою виходу з глобальної цивілізаційної кризи не лише України – навіть таких супердержав, як США і Китай.

Наразі можна знайти лише короткі оглядові статті про роман-панораму «Букова земля» Марії Матіос, але повноцінних наукових праць на цю тему ще немає. Твір через свою багатющу персоносферу, цікавий сюжет і композицію, неодмінно западе в душу і звичайному читачеві і тим, хто професійно займається вивченням і дослідженням сучасної української літератури.

Наукова новизна магістерської роботи полягає у тому, що ми вперше здійснюємо системний аналіз сюжетно-композиційних, ідейно-тематичних параметрів твору, звертаючи особливу увагу на його жанрову дефініцію – “роман-панорама”, проблематику твору; даємо характеристику персоносфері зазначеного художнього тексту Марії Матіос.

Мета нашого дослідження: з’ясувати історію написання твору; виокремити і розглянути такі індивідуальні аспекти цього тексту, як сюжет, система художньо-образних прийомів, його композиційна організація, стиль та ідейно-тематичні параметри; дати характеристику чоловічим і жіночим персоналіям “Букової землі” через призму бачення їх життєдіяльності.

Для досягнення такого результату ми маємо виконати ряд **завдань**:

- 1) з’ясувати історію написання твору;
- 2) пояснити жанрову специфіку роману-панорами;
- 3) ознайомитися з критичними судженнями про “Букову землю” інших дослідників;

- 4) розглянути сюжетно-композиційні та ідейно-тематичні параметри тексту;
- 5) проаналізувати проблематику роману Марії Матіос;
- 6) показати, наскільки важливою для Буковини була діяльність роду Васильків, Берегівчуків, Вагнерів та Вівчарів на прикладі образів-персонажів твору;
- 7) віднайти художній домисел, яким письменниця наділила своїх героїв;
- 8) проаналізувати образи-персонажі роману-панорами “Букова земля” на основі реальних історичних відомостей про них та цитатної характеристики, запропонованої у творі;
- 9) з’ясувати особливості ідіостилю письменниці.

При написанні наукового дослідження скористалися наступними **методами**: аналізу, синтезу, індукції, дедукції, узагальнення, порівняльно-історичним методом.

Теоретико-методологічною базою став інтернет-ресурс: “Сага про Buchenland: рецензія на «Букову землю» Марії Матіос” – <http://litakcent.com/2019/12/23/saga-pro-buchenland-retsenziya-na-bukovu-zemlyu-mariyi-matios/>.

Предмет дослідження – це композиція, сюжет, стильові особливості та художньо-образна система твору.

Об’єктом нашого дослідження є роман-панорама Марії Матіос “Букова земля”.

Практичне значення. Результати наукового дослідження можна використати при читанні курсів “Сучасна українська література”, “Сучасний літературний процес на Буковині” на філологічних факультетах вищих навчальних закладів України; при вивченні літератури рідного краю, на

уроках позакласного читання у закладах середньої освіти; при написанні шкільних підручників з історії рідного краю, нарисів і статей на відповідну тематику. Робота може бути зразком для наслідування при написанні текстів відповідного типу іншими студентами вишів, які обрали своєю темою історію буковинського краю.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, кожний із яких містить підрозділи, висновків, списку використаних джерел і додатків, які містять інформацію про персоналії, що є рельними історичними постатями.

Апробація роботи. Наше дослідження було представлене на студентських наукових конференціях 2021 – 2022 років у вигляді наукових доповідей («Жанрова специфіка роману-панорами Марії Матіос “Букова земля”»; «Тематика та проблематика роману Марії Матіос “Букова земля”»).

Загальний обсяг роботи – 108 сторінок.

РОЗДІЛ І

РОМАН-ПАНОРАМА МАРІЇ МАТІОС «БУКОВА ЗЕМЛЯ» ЯК ЯВИЩЕ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Історія написання твору

У процесі написання «Букової землі» Марія Матіос надзвичайно глибоко і скрупульозно дослідила життя мешканців рідного краю за останніх 225 років їх перебування на цій території. Текст, за визнанням самої авторки, – її найбільше творче досягнення. Вона почала його писати у важкі роки правління президента Віктора Януковича, коли письменницю цькувала влада, тягали по судах, а вона ще й важко хворіла – збиралася писати заповіт. Перемога надихала, спонукаючи до нових вершин – вже літературних. Ось як Марія Матіос осповнює ту заповітну мрію, що викликала до життя ідею роману-панорами: «Мені здавалося, що все написане доти – то лише невеликі фрагменти, такі собі фрески насправді грандіозної історії, яку я би хотіла написати так, як побачити землю із дрона, – з усіма її виятками і яругами, людьми і спорудами. Я хотіла написати гімн землі, яка мене народила і благословила на працю. Я хотіла відшукати ті часи, коли Буковина ставала авансценою європейської політики і європейських подій. І я хотіла мати підтвердження цьому в документах. Такі документи знайшлися в архівах Відня, Києва, Чернівців, у приватних колекціях» [30].

Буковина у сприйнятті та наукових працях істориків та літературознавців мала образ такого собі забитого бідного родича, якого великодушно прийняла до себе «добра» радянська влада, роззувши його з постолів.

Отже, наш край вимальовується якимось клаптем глухого середньовіччя, де не було еліти, розумних і освічених людей, а панувала суцільна експлуатація, визиск поміщиків і церкви. Цензурована, кастрована, спалена історія, особливо – історичних персон різних національностей, суспільного

статусу і статків, які свого часу робили «погоду» в цьому краї, – скидалася на обрубки, а не на повноцінне життя. А якою була справжня, тобто європейська Буковина? Про це і зобов'язалася написати Марія Матіос.

Необхідно було висвітлити роль радянської влади, що саме сталося з європейською Буковиною. Як із найперших місяців свого приходу вона зачищала край від газдовитих, свідомих і освічених, даючи, безперечно, при цьому (для балансу!) і певні преференції лояльним чи безвольним, зокрема, в доступі до освіти, культури. Але ж якою ціною! За тиждень до початку війни, 13 – 14 червня 1941 року, сотні буковинців були розстріляні у в'язницях, а десятки тисяч в телячих вагонах уже під німецькими бомбами їхали до білих ведмедів [40].

Учитель Марії Матіос в літературі, відомий буковинський письменник і науковець М. Г. Івасюк, мало що міг написати за радянських часів зі свого табірної життя. Дуже багато тоді лишилося поза увагою. І через це, крім всього іншого, мисткиня відчувала борг перед історією Буковини за безліч ще не висвітлених аспектів її історії.

Дев'ять років тривала титанічна робота над «Буковою землею». Письменниця цілком і повністю віддала себе цій ідеї. Вважала себе «літописцем Буковини». І мала на це цілковите право: із майже тридцяти написаних нею книжок немає жодної, де б Буковина не виступала найголовнішим персонажем поряд із живими героями. Під час написання твору головним консультантом Марії Матіос був чернівецький історик Сергій Осачук, який став для письменниці провідником у геополітиці, перекладачем документів з німецької і румунської мов, гідом по календарях і людях, цвинтарях і австрійських реєстрах. Коли у авторки тексту складався каркас книжки, вона закидала його запитаннями, після чого отримувала безліч відомостей, з яких вибирала потрібне. Часто вони заходили в глухі кути зі своїми пошуками, звідки дивом вибиралися. Матеріалу було так багато, що

письменниця бувало з відчаю його розкидала, не сподіваючись уже дати всьому раду.

Великою допомогою для мисткині були наукові монографії усіх без винятку чернівецьких істориків (і навіть деякі їхні “наукові” роботи радянського часу). Скористалася письменниця і науковими дослідженнями майже всіх викладачів історичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Вдома Марія Матіос має велику бібліотеку буковинознавства, що містить здебільшого історичні, етнографічні та художні джерела.

Спочатку письменниця не здогадувалася про величезний об’єм, що його досягне майбутній роман. Але в ході наполегливих пошуків один за одним відкривалися все нові величезні культурні пласти, що настирливо вимагали освітлення. Наприклад, історія рятунку двадцяти тисяч бранців чернівецького гетто. Щоб все описати, Марія Матіос багато консультувалася зі своїми друзями з Єрусалиму та Парижу, що були відомими вченими. Листувалася з Амосом Озом – найбільшим письменником Ізраїлю, номінантом на Нобелівську премію. В Ізраїлі зустрічалася з 89-річним Елі Шерфом – одним із тих, хто вижив у масовому вбивстві євреїв в Розтоках 5 липня 1941 року, де втратив 9 своїх найближчих родичів. Як виявилось, головним рятівником євреїв із гетто був не тільки примар Траян Попович, як вважали раніше.

Марія Матіос з дитинства жила у Розтоках, де було рукою подати до описаних в романі німецьких колоній – Августендорфа, Александердорфа, Катарінендорфа (нинішні села Банилів, Черешенька, Багна Вижницького району Чернівецької області) [5, с. 532, 533]. Як же було не висвітлити в романі життєву долю німецьких колоністів, їх величезну роль і місце у розбудові краю? Так і з’явився цикл оповідок про рід Вагнерів. Ось цікавий витяг про село Марії Матіос із газети: «Відомі Розтоки на всю Україну ще й тим, що тут знімали фільм «Білий птах з чорною ознакою» [17].

Водночас письменниця хотіла докладно дослідити історію Першої світової війни та участі в ній буковинців, особливо – історію добровольчого Гуцульського легіону, знайомство з яким стало для неї емоційним та інтелектуальним шоком. Він був організований і утримуваний тією ж родиною братів Васильків. Це півтори тисячі тих гуцулів, що 1914-го і вдруге – 1915-го зупинили російське окупаційне військо на горі Кирлибаба і в Местиканештах, не пустивши тоді його в Європу. Історія цих «чортів у червоних гачах», як їх називали росіяни та австрійці, украй нагадує наш український добровольчий рух у теперішній російсько-українській війні.

А як же було не висвітлити героїчний повоєнний рух спротиву на Буковині? Адже він через місцеві особливості був багато в чому інший, ніж визвольний рух на Галичині.

Неможливо було не написати про шляхетні буковинські роди, які визначали політику краю, впливали на його економіку і були замовчувані або ж через ідеологічний чинник, або через певні лінощі університетських істориків, які “ковзали” лише поверхнею про знання навіть таких постатей, як рід Васильків із Берегомета, що зайняв особливе місце в «Буковій землі» і в серці письменниці. Разом зі своїм консультантом письменниця довела, що Васильки Серетські походили з дуже старовинного українського роду Васильків-Козаків, який згадувався ще в «Повісті минулих літ». Архівні документи, що свідчили про це, ніхто до них двох ще не тримав у руках. А яке щастя пережила письменниця, коли самотужки вдалося повністю відтворити генеалогічне дерево Васильків!

«Не можу вам передати відчуття, коли я остаточно склала родинне дерево усіх Васильків (а їх там вже не знаю скільки), коли мені склалися ті всі пазли – батьки-діти-внуки-небожі-невістки. Мені хотілося кричати з радості, що я самотужки розплутала той клубок...» [31].

Яке значення мав цей рід не лише в буковинській історії, Марія Матіос простежила на прикладі життя Миколи Василька, що зіграв ключову роль в укладенні Брестського миру, був учасником Паризької мирної конференції, а отже – був серед засновників чи легітимізаторів УНР, послом УНР у кількох європейських країнах, меценатом Петлюри і хору Кошиця [21].

На думку письменниці, цей, напевно, найшляхетніший рід Буковини заслуговує на окремий роман.

Неймовірно багато часу і важкої роботи зайняли у авторки пошуки матеріалу в чернівецьких архівах. Складно було знайти навіть інформацію про рідне село. М. Матіос одного разу занотувала у себе на сторінці у Фейсбуці: “А знаєте, що було найважче? Робота з архівними документами Чернівецької області, особливо тими, що стосувалися Путильського та Вижницького районів повоєнного часу. Спершу читала все, що стосувалося Путильщини. Як так? – дивувалася я, бо ніде не знаходила своїх Розтоків. А потім хляснула себе по чолі: ну звичайно – треба шукати в матеріалах сусіднього району. Адже до 1964 року Розтоки входили до Вижниці (у мене в метриці місцем народження також вказано Вижницький район, що кілька разів під час перевірки для доступу до роботи з секретними документами під час моєї роботи в РНБО – та і в парламенті – вносило плутанину, бо в паспорті в мене місцем народження записано Путильський район). Це вже згодом унаслідок “хрущовської адмінреформи” наше село притулили до Путили. І ось коли мені в руки потрапили документи НКВД – МГБ, де зарясніли написи “Розтоки”, у мене гучно забилося серце... Це був реальний, осяжний страх. Так вже було зі мною на початку 90-тих, коли в обласному архіві я читала протоколи зборів, де моїх діда з бабцею і рідну тітку робили “фундаторами колгоспу ім. Кірова”, де було вказано все, що реквізували з їхнього господарства до колгоспу (ні, писалося, що віддали добровільно). Ага, бабця розказувала про “добровільність” здачі в колгосп відра картоплі й ланцюга довжиною 2,5 метра. І ось я тримаю в руках список агентів та

інформаторів МГБ Вижицького району... Берегомет... Мигово... Підзахаричі... Розтоки... Майже всіх розтоцьких я знала. Нікого з них уже нема на світі. І в книжці я зробила так, як робила завжди у всіх інших книжках, послуговуючись принципом “не нашкодь!”. Ні. Я написала правду. Але я поміняла деякі персональні дані. Діти, внуки і правнуки людей, яких тодішнє МГБ тримало “на гачку”, не несуть відповідальності за вчинки своїх батьків, дідів і прадідів. Та повірте мені на слово: проаналізувавши подальші долі родин, чії родичі “били жидів”, “здавали” сусідів, писали доноси та “інформували” про односельців – шкодили іншим! – можу твердо сказати, що відбувся Суд Божий. І подеколи такий страшний – аж лячно переказувати...” [31].

Зате ж наслідки такої грандіозної архівної роботи були захоплюючі часом навіть для істориків-буковинознавців – 90% фактів та історичних подій у книжці оприлюднені вперше. І багато чого з тих набутків без змін було внесено в панораму – все, що стосується історичних постатей, – професора Рудольфа Вагнера, консула Фріца Шелльгорна, співачки Герди Вальде, поета Пауля Целана і його квартирних перипетій з НКВД, усіх гілок династії Васильків (привіт Берегомету і знищеній липовій альтанці за парком місцевої лікарні та запусченим могилам) – цих видатних людей свого часу, які будували церкви, здається, одна з них недавно згоріла, які розвивали промисли і місцеве самоврядування, представляли українців в австрійському парламенті, як-то Василь Волян та Николай Василько – тобто документи, листи, цитати з преси, некрологи і таке інше, це все достовірне, невигадане. Читач знайде ніколи не публікований лист лейтенанта-письменника Осипа Маковея до депутата Василька часів Першої світової, який, здається, не втратив актуальності й понині. Ось що Марія Матіос сказала про Буковину: «Я не обмовилася на початку, коли сказала, що Буковина до Першої Світової, у Першій Світовій, та й у міжвоєнний час, була епіцентром європейської історії» [55]. А ось яку думку висловив історик Микола Гуйванюк: «Тут, на

Буковині, була ціла низка українських культурних, політичних організацій, і зокрема, як і в сусідній Галичині, було товариство «Січ», де гуртувалася національна свідомість, де виховувалася ідейна молодь і, хочу сказати, що гуцули сприймали по-особливому свою батьківщину і потребу боротися за свої права» [49].

Прикметна історія була з епілогом – письменницю питали, хіба не можна було написати менш трагічний. Ось що вона на це відповідала: «Хотілося. Але то вже би було схоже на солодку патоку, а не на ту жорстоку реальність, з якою Україна зіткнулася з початком російської агресії. Свого часу я дуже багатьом учасникам цієї неоголошеної війни допомагала та й допомагаю дотепер різними способами: кого лікувала тут і за кордоном, кому добивалася правди в судах, добивалася належних державних виплат за втрату годувальника, підтверджувала інвалідність, “вибивала” належне за законом житло, допомагала звільняти з полону, перев’язувала рани, “брала за барки” (у прямому розумінні слова) жирних котів, які мали нахабство казати в очі атовцям: “А мій син також служить в АТО в Білій Церкві”. Усе це я знаю в повному обсязі. Тому патока мені не до смаку. У мене вийшов дуже жорстокий епілог книжки, але ним я дала під дих не читачеві. Насправді я вдарила в сонячне сплетіння себе. Коли б я зробила інакше, я би стала мелодраматистом, а не реалісткою. Я не люблю кучерявості в прозі, хоча смачно писати, деталізуючи те, що знаю, – о!, то моє. З того, як розходиться книжка (а це плюс-мінус тисяча примірників на місяць), розумію, що читач оцінив мою письменницьку чесність. Розумієте, нікого силою не змусиш купити таку товстелезну і зовсім не дешеву книжку» [31].

Втім, насправді фінал «Букової землі» – відкритий. Праця у започаткованих книжкою напрямках триває, і годиться чекати нового розширеного і переробленого видання, можливо, уже в двох томах, не менш об’ємних, ніж перший. Мотивація на продовження такої роботи є і нагадує більше обов’язок. Як казала про це Марія Матіос: “Очевидно, я його таки

продовжу. Річ у тім, що останні роки я займалася волонтерством. Я добровільно була таким собі волонтером-одинаком, який не дуже розповідає про те, що він робить. Але я знаю, що якби я кинула клич, – біля мене тут був би взвод, а може й батальйон тих, кому я допомагала. Тих, хто насправду завдячує моїм зусиллям своїм життям. Дехто з них мене називає другою мамою, і таке визнання багато важить і багато коштує. І не розповісти про ті події, безпосереднім свідком або учасником яких я була, я не можу. Бо є дуже багато речей, про які люди, які брали участь у тих подіях, хотіли б розказати. Але є посттравматичний синдром, стресовий синдром, є внутрішня невпевненість – а чи комусь це цікаво? Але люди мені морально доручили казати про ці речі. Я і зробила таку спробу, і спробую ще» [32].

Отже, бачимо, що праця Марії Матіос і справді була морально і інтелектуально титанічною. У ній поєдналися правдиве відображення дійсності, яке коштувало і самій авторці багатьох емоцій, на перший погляд, – нікому не потрібне скрупульозне збирання історичних документів. Маємо феноменальний результат цієї роботи. Метою письменниці, на нашу думку, все ж таки слід вважати відтворення історичної дійсності не заради сліпого потурання самій історії, а заради того, щоб нагадати людям, які живуть у щасливій сучасності: не можна допускати нових військових конфліктів, потрібно закривати очі на маленькі непорозуміння між людьми, а головне – вміти пробачати. Бо хто знає, скільки людських доль і людського щастя буде зруйновано у результаті спалаху чергового масштабного конфлікту держав? Хто знає, про які травми ще доведеться говорити Марії Матіос, щоб довести її головну думку, якою просякнута «Букова земля», – нести ношу людяності. Сподіваємося, багато буковинців зрозуміють заповіт письменниці, який стосується кожного з нас – українця.

1.2. Жанрова специфіка роману-панорами Марії Матіос

Досліджуючи твір, нам, звичайно, цікаво було дізнатися, чому Марія Матіос називає свій роман панорамою. Для цього потрібно мати тлумачення зазначеного терміну. “Панорама – 1) видовище чого-небудь на великому, широкому просторі (про будівлі, споруди і т. ін.). *Перед ними за Дніпром з’явилась чарівнича, невимовно чудова панорама Києва* (Нечуй-Левицький, І, 1956, 336); 2) картина, на якій плоский живописний фон поєднується з об’ємним предметним переднім планом. *Увійшовши в майстерню дядька Федора, ми з дива і очі витріщили – над курятником висіла панорама пекельного страшного суду* (Олександр Ковінька, Кутя, 1960, 8); 3) показ широкої картини життя у мистецькому творі або в літературі: *«Від драматургів глядач вимагає відтворення не дрібних камерних чи водевільних ситуацій, а показу великої панорами життя народу»* (Амвросій Бучма, З глибин душі, 1959, 117)” [38].

Отже, панорама являє собою широкий, відсторонений, деталізований і неупереджений погляд на певне явище або об’єкт. І треба зазначити, що третє визначення цього терміну найтісніше співвідноситься з «Буковою землею». Причин цьому одразу декілька:

По-перше, варто звернути увагу на структуру побудови роману. Він поділений авторкою на окремі, здебільшого незалежні оповідання, кожне з яких висвітлює перед читачем конкретний часовий відрізок, ім’я персонажа і місце його дії, наприклад: «Ельза Вагнер (1751 р. н); Німеччина. Баварія. Катарінендорф. 1789 р.» [13, с. 46]; «Йордакій фон Василько Серетський (1795 р. н.). Дунайська монархія. Герцогство Буковина і Лодомерія. Берегомет над Серетом. Гора Кінашка. 1861 р.» [13, с. 58].

По-друге, у кожній із цих оповідей фігурує головний персонаж, який певним чином пов’язаний із подіями минулого. Якими саме? Це запитання – ключове, адже у «Буковій землі» детальним чином показана широка картина

життя чотирьох родів, або, на аристократичний лад, – династій, а саме: Васильків, Вівчарів, Берегівчуків та Вагнерів.

По-третє, усі ці роди проживають на території одного етносу – Буковини. До того ж у кожній з окремих оповідей роману, які описують конкретний відрізок часу, яскраво відображений етнічний колорит конкретного району Буковини, де проживає герой того чи іншого окремішнього тексту. Авторка «Букової землі» робить це за допомогою широко розповсюдженої у певному районі діалектної лексики, фразеологізмів, етнографізмів, як-от: вуйко – у перен. значенні «ведмідь»; «братова» – дружина брата; «джерга» – домотканий, з овечої шерсті, плед, тепла ковдра.

Літературознавиця С.І. Вардеванян щодо жанру роману зазначає: “Наш народ впродовж ХХ століття травмувався постійно, але не мав часу на проговорювання. Що може бути гірше, ніж мунковий “Крик”? Тільки мовчання. Це роман саме про мовчання...” [57]. І справді – Перша і Друга світові війни, репресії сталінського режиму, партизанська боротьба проти більшовиків... Скільки життів буковинців було знищено під час цих глобальних подій? А що сталося з психікою людей, які пережили усе це пекло?..”. Саме про такі травми говорить дослідниця. І «Букова земля» – це озвучування того, що було замовчуване багато років, тобто трагедії людських доль та їхні наслідки.

Свою думку про жанр «Букової землі» висловила науковиця Світлана Кирилюк. За її словами цей твір – роман-палімпсест [50]. “Палімпсест – старовинний рукопис, звичайно пергаментний, з якого стерто попередній текст і на його місці написано новий” [36].

За словами літературознавиці, Марія Матіос надзвичайно вільно поводить з вибором реальних і нереальних персонажів. Те саме вона робить і з історичними фактами у романі, одні з них наводячи, інші – ні. А деякі з епізодів, можливо, потребують детальнішого історичного освітлення,

виявлення більш істотних зв'язків між ними. Це потрібно робити, домислюючи фактаж із самого твору і звіряючи його з поглибленими історичними джерелами. Отже, ця робота за своєю суттю подібна до роботи з палімпсестом – шукати на тлі одного тексту інший [51].

Отже, Марія Матіос відображає перед читачем широку картину життя конкретного родового об'єднання, беручи до уваги життєвий шлях його представників у певному часовому періоді, місці проживання та у певних життєвих обставинах. За допомогою фразеологізмів, діалектів та народних приказок письменниця показує побут і характер людей, які жили в різний час та у різних місцях, але належали до одного роду і мали схожі переконання та погляди стосовно розвитку свого краю.

Панорамність – це об'ємність. Вона визначається яскравими, життєво правдивими і справді об'ємно змальованими героями, які були реальними історичними персонажами. Таким чином, Марія Матіос створює своєрідне «вікно» у той чи інший часовий період, кожен з яких є елементом «панорамного огляду» картини життя одного з чотирьох родів, які проживають своє життя на сторінках книги. Це і дає підстави називати «Букову землю» романом-панорамою.

Врешті, така форма викладу знадобилася і самій авторці – Марії Матіос. Ось що вона казала про це в інтерв'ю: «Перечитавши за своє свідоме життя тонни художніх та документальних книжок із буковинської тематики, мені забракло цілісного, монументального, якщо хочете, полотна з життя цього дивовижного краю. 225 років історії я вилаштувала у так звану панораму. “Букова земля” – це роман-панорама. Такий я вигадала жанр. Пригадуєте, в музеях люблять батальні сцени показувати у вигляді панорам, коли ти бачиш усе поле бою цілком і кожен його сегмент окремо. На майже тисячі сторінках моєї книжки теж відбувається щось схоже. Але все це – про букову землю, навіть якщо події відбуваються в Берні, в Яссах, в Магалі чи на хуторі Сірук» [31].

Звісно, у цьому творі наявні й ознаки роману, як літературного жанру – надзвичайно великий обсяг, гостросюжетність, велика кількість дійових осіб, широта охоплення життєвих подій тощо. Проте Марія Матіос своїм неординарним підходом до висвітлення подій розширила тематичні горизонти поняття «роман».

Книга починається в філософському і навіть можна сказати, чималою мірою в духовному жанрі – розділом «Небесна канцелярія». Тобто – панорамний погляд на героїв і події, описані в ній, задається з найвищої, найглибшої і найширшої можливої точки зору – Бога-Творця. До того ж сам Бог зауважує, що часто людина сильніша за Творця. Це підкреслює масштабність і велич панорами, що розгортається, – де в чому діяння людей перевершують божественні! І Господь зі своїми ангелами вивчає, дивується, а часом і пишається божественною панорамою життя, створеною героями «Букової землі».

Багато сторінок книги присвячені, наприклад, описові глибокої конспірації повстанців, їх таємній і жорстокій боротьбі, нагадують шпигунський, а іноді – воєнний роман. Не є рідкістю і романтичні епізоди, в яких Марія Матіос демонструє притаманний їй хист до живого і м'яльовничого – справді романтичного – описання поведінки і переживань героїв.

1.3. Роман «Букова земля» через призму бачення автора, літературознавців та істориків

Письменниця пише про одну з найважливіших особливостей свого роману наступне: «Я не просто досліджую, а я називаю поіменно, з підтвердженням історичних архівних документів, тих, хто стояв за голокостом на Буковині. Це також нерозроблена тема в літературі. Та навіть і в історії, чесно сказати. До того ж, як буковинських істориків, так і європейських» [55].

Думка авторки літературного твору – чи не найважливіша у ланцюжку дискусії про твір: «Це так просто і дуже складно. Я завжди позиціонувала себе людиною, яка відтворює історію Буковини, а через Буковину – історію України, історію Європи, бо в якийсь момент я зрозуміла, що Буковина перебуває в епіцентрі європейської політики. До цього розуміння я прийшла пізенько, бо добра проза не пишеться ні в 18, ні в 20, ні в 30 років. Я колись прочитала слова Ернеста Гемінгуея, що справжній письменник – це той, хто пережив три стадії: пристрасть, страждання і війну. І я колись подумала: «я ніколи не стану справжнім письменником». Пристрасті переживаємо ми всі: тридцять разів закохуємося, сорок вісім – розкохуємося. Страждання? Кожен собі якось страждає, а війни на моєму віку не буде... я глибоко помилилася. На жаль, я пройшла і проходжу всі ці три стадії, які дають мені можливість писати і висловлювати те, що, очевидно, зародилося десь в генах. Не знаю. Але це тепер дає мені слова, тому що я пережила пристрасті, я втратила єдиного сина, і я знаю, що таке війна – я знаю, що таке, коли гради розриваються в двохстах метрах від тебе (січень 2015 року). Той, хто був у тих краях, знає про що я говорю. Він знає, коли тебе паралізує спочатку страх, потім паніка (ти хочеш цю паніку передати іншим), а потім розумієш, що паніка – поганий порадник. І ти пристосовуєшся до того, щоб не посіяти цю паніку, і береш себе в якісь шори. Я ніколи не думала, що буду ходити в п'ятиста метрах в Широкому, коли там ще були активні бойові дії (червень 2015 року), коли неможливо було ступити 3 кроки сюди, один – туди, бо щось

перед тобою зривається. Коли ти прив'язуєш хлопців, душа яких вже говорить з Богом, а тут ще тепліє життя, і ти думаєш, що повинен зробити (чи можеш ти щось зробити), щоби це життя не обірвалося?.. І третій момент, це коли ти пережив всі ці три складові, про які говорив Гемінгуей, і розумієш, що тобі, напевно, було дано це пережити, дано це пізнати, але ти мушиш сказати про це тим, хто хотів би почути про ці речі, але, може, не має відваги сам сказати» [54].

Ці роздуми надзвичайно насичені фундаментальними визначеннями «ваги» і самої Марії Матіос як письменниці, і її головного твору. Зрілість людини проходить через ряд етапів її стосунків з життям – усвідомлення зовнішнього світу і самоусвідомлення. Спершу етап пристрасті – визначає коло чуттєвого ставлення до себе і світу, це світ емоцій і почуттів, базис особистості на сердечному, душевному рівні. Пристрасті необхідні – вони розвивають внутрішній світ. Далі йде етап страждань. Лише вони можуть по-справжньому, тобто болісно і глибоко, зачепити людину на всіх рівнях, від фізичного, тілесного, до духовного, формується небайдужість як до своєї долі, так і до інших людей, що страждають – тобто здатність до емпатії. Емпатія – чи не найголовніша риса людяності. Третій етап – війна. Це наймасштабніша з можливих катастроф в рамках людства. Пристрасті й страждання тут переходять на якісно новий рівень – від особистого, сімейного чи іншого колективного рівня, до переживання своєї нації та інших – союзних чи ворожих в цій війні. Тобто, перші два етапи в третьому підносять людину чи цілу націю, яка їх проходить, на глобальний рівень.

Але одна справа – зрілість письменника чи нації, а зовсім інше – читач. Кожен, хто читає зрілий художній твір, навіть якщо сам не проходив описані в ньому етапи зрілості, отримує до них дотичність, і сам набуває зрілості – наскільки це взагалі можливо, переживаючи життя персонажів як своє власне.

Слід підкреслити, що Україна, як нація, зараз переживає третю стадію свого народження, аби відстояти свою ідентичність, як і кожна зріла людина.

Фундаментом письменницького досвіду завжди є власне життя, його перипетії. А щоб писати по-справжньому серйозні твори потрібно пережити багато фатальних змін. Марія Матіос розповідає про свій досвід в умовах війни, переживши який вона показала себе справжньою Людиною. Таких особистостей потребує абсолютно кожна держава.

Не минають селекційної уваги авторки проблеми, котрі аж сьогодні постали на весь зріст. Приміром, організація буковинськими олігархами добровольчих батальйонів, їхнє застосування й подальша доля у перебігу Першої світової війни. Романістка пильно приглядається до виникнення у здоровому середовищі колективних гніздовищ занепаду волі, безсилля, ненависті та мстивості у міжвоєнному часі — лише тепер цей соціальний феномен, ресентимент, досліджено, локалізовано джерело, з якого пандемічна отрута розповзається світом: Росія [16]. Крізь оптику «Букової землі» добре видно, як це працює-руйнує; як ніби нізвідки виростає «величезна армія місцевих сексотів різного калібру й мотивацій» [23].

Літературознавиця Оксана Харчук висловлює свої судження стосовно творчого доробку письменниці: «Критика називає Марію Матіос найплодовитішою і найпрацездатнішою українською письменницею. Любов до неї є всенародною без особливого втручання критики» [18, с. 69].

«Яку місію виконувала Марія Матіос, створюючи таку монументальну книгу? Подолати українське історичне безпам'ятство. І, як на мене, цю місію вона виконала, адже: «Нагадування людям про тих, хто був до них на тому ж місці, на тій самій території, перетворюється у питання безпеки не тільки окремої людини, а й цілих держав і, може, навіть континентів» [58] — зазначає про «Букову землю» доктор філологічних наук, завідувачка кафедри українського літературознавства та компаративістики ЖДУ ім. Івана Франка, Олена Юрчук.

Науковиця Н. Герасименко зараховує романи Марії Матіос до просвітницької резервації «історичної прози» [23]. Тож хоч «Букова земля» й увібрала в себе події за понад два століття, її об'єкт – не історія, а пам'ять. Хронологія подій – лише каркас, на який накладено історію повсякдення. До того ж історія повсякдення тут не лише в побутовому сенсі, а й у політичному. Це роман про політику як спосіб життя; про достойників і негідників, що добре вміють лише одне – розкидати і збирати каміння спільного дому, держави. Тут – увесь спектр кулуарної політики: компромісні перемовини, підкуп, провокації, зрада, шантаж, шпіонаж, блеф, дезінформація тощо. Робота розуму, як доброго, так і злого.

Т. Трофименко інкримінувала прозі письменниці кітч, тобто «вигадування почуттів, яких нема» [23].

Михайло Шевченко – один із дослідників «Букової землі» – пише: «...Марія Матіос у прозу прийти була повинна, бо інакше наші молодші і ще молодші люди ніколи не знали б про велетенське горе, яке пережив наш народ у літа повоєнні... Не знали, бо так, як вона – правдиво і боляче – до неї про все те не розповідав ніхто. Марії Матіос віриш одразу... Таке враження: оте криваве видовище, що захопило весь народ, витовкло її душу, не лишивши там живого місця. Марія Матіос малює не чорну безконечну панораму, а сліди, долю всього людського, що неодмінно є в людині...» [47].

Видавці «Букової землі» зазначають: «Важить не час, а людина в обставинах часу» [39].

Науковиця В.А. Чолкан виокремлює надзвичайно важливий штрих Марії Матіос у поводженні з персонажами: «У романі є як реальні історичні постаті: Юстим Пігуляк (живописець), Степан Смаль-Стоцький (український мовознавець, педагог, літературознавець, визначний громадсько-політичний, культурний діяч), Якоб фон Петрович (“батько міста” Чернівців із вірменським корінням, відомий бургомістр), Євген Чикаленко (визначний меценат), Еріх Кольбенгаєр (інженер, педагог і громадський діяч Буковини

початку XX століття), Андрей Шептицький (предстоятель української греко-католицької церкви), так і ті, що є домислом письменниці. Авторка надзвичайно цікаво будує текст: вона подає історії окремих персоналій, детально розшифровуючи кожен» [51].

Валентина Андріївна запевняє нас у тому, що “Марія Матіос дуже детально описує своїх героїв (тим паче, якщо вони реальні). Незважаючи на їхню величезну кількість, майже кожен персонаж у романі має власний портрет. Письменниця бере до уваги усе, що стосується певної людини у романі, роблячи на неї своєрідне досьє. До того ж маємо не сухий уривок з підручника історії, а живу, динамічну, художньо виписану розповідь про людину, що деколи ведеться від першої особи” [51].

Щодо співвідношення реальних і вигаданих персонажів «Букової землі» цікавою є думка С.І. Вардаванян: «Реальні персонажі відповідають у цьому тексті за контексти, а вигадані – несуть на собі сюжет» [52].

Ведучи мову про три типи читачів «Букової землі», Світлана Іванівна висловила цікаву думку: «Професійний читач знає, як Марія Матіос робить так, що плаче наївний читач. А як вона це робить? Можу поділитися: я назвала цей прийом «провалювання в деталь». Є приповідка, яка зазвичай використовується у смішному контексті, але насправді дуже сумна: «Дайте напитися, бо я такий голодний, що не маю де переночувати». Йдеться про біду. М. Матіос пише: «Летить ластівка, яка звила гніздечко в дубовій шафі, яка стояла в парадній кімнаті поваленого будинку депортованих людей». І все – вам заболіло» [52].

З народних вірувань нам відомо, що ластівка – це символ відродження, добра і щастя. Ця пташка наближена до самого Бога, і вбити її – гріх. І ми читаємо, як цей символ відродження і життя поселяється там, де було скоєно чимало гріхів і безчинства. Цей контраст, певне, і змушує читача дати волю сльозам. Марія Матіос концентрується на, здавалося б, незначних речах,

дрібних деталях, які насправді можуть сказати багато про що. У цьому, скоріш за все, полягає сенс літературного прийому, про який веде мову науковиця.

Історикиня Ганна Скорейко відповіла на запитання, чому Марія Матіос обрала саме Буковину, як край, облюбований самим Господом, дещо у філософському дусі: «Напевно, це трошки егоїстично говорити, що Буковина – це унікальний край на Землі. Але для кожного буковинця це справді унікальна територія, справді унікальний куточок, де насправді народжуються, виростають і розходяться по всьому світу не тільки люди, а й ідеї» [48].

Історик Сергій Осачук так коментує вихід «Букової землі»: «Марія Матіос у своєму романі пропонує читачу зануритися в історичне минуле Буковини. Вона показує, що ідея Європи, європейського життя була реалізована на клптику Букової землі. Своїм письменницьким оком, неймовірною літературною мовою вона фокусує погляд читача саме на Буковину, екстраполюючи її історію на всю Європу.

У книзі авторка виходить за межі конструкцій національних держав XIX – XX століття, коли науковці, як правило, мали хист трактувати історію суспільств, регіонів виключно в контексті окремої держави. У центрі книги М. Матіос – історії людей різних соціальних верств.

Це книга про людські чесноти. Про бажання і прагнення, з одного боку, бути по-людськи щасливим, а з іншого боку – усвідомлення місії, яку ти несеш по життю. М. Матіос переплела в новій книжці долі людей настільки різними барвами і кольорами, що вони виходять далеко за регіональні межі локальної історії Буковини, України.

Це дійсно історичний роман європейського масштабу. Це – квінтесенція тих історичних знань, які увібрала в себе авторка з розповідей, переказів, особистих спілкувань. Доробок багатьох поколінь, які десятиліттями накопичували історичні знання» [41].

Павло Колядинський, директор Чернівецького екскурсійного бюро, так коментує можливість «Букової землі», що стосуються популяризації нашого краю у сфері подорожей: «Велика заслуга цієї книжки в тому, що вона популяризує історію нашого краю, так само туризм покликаний популяризувати гарні місця, які у нас є в Україні, і на Буковині зокрема. Те, що тут були згадані якісь цікаві об'єкти, я би не сказав, але, звичайно, коли людина прочитає цю книжку і буде проїжджати ті самі населені пункти, звичайно, у неї буде з'являтися більше асоціацій, і їй буде цікавіше проїжджати через ті села і містечка» [53].

Член журі ВВС, Марта Шокало, має такі враження про роман: «Ця книжка важить півтора кілограма, у ній – 926 сторінок і багато болю. “Букова земля” важка в усіх сенсах. Похапцем цю книжку не візьмеш. І так само потім швидко не забудеш. Спочатку вона здається неприступною, як скеля. Перші 300 сторінок ти буквально продираєшся крізь історичну статистику. Люди мерехтять, і ти не встигаєш їх запам'ятовувати і уявляти. А потім тебе затягує у вир історії і зламаних доль. “Неймовірно, скільки люди всього можуть пережити!” – думаєш ти, доки її читаєш.

Це історія втраченого раю, який був на Буковині за часів справжніх господарів – родини Васильків та імперії Габсбургів. А потім цей рай пошматували війни, які приходили по черзі і щоразу били болячіше. Найстрашніше – радянська влада. Ми спостерігаємо, як люди поступово втрачають свої домівки, багатство, гідність, співчуття до ближнього, рідних, себе, а зрештою і своє життя. Хоча у книжці багато художнього вимислу, мені постійно здавалося, що історії всіх цих людей Марія Матіос знайшла в архівах.

Уявляю, як вона годинами перебирає пожовклі папери у папках при тьмяному світлі старомодних ламп. Як їй болить, коли вона про це все читає. Як її охоплює ненависть до ворогів, і як вона плаче від безпомічності тих

людей, про яких вона пише, і своєї, бо вона не може відмотати плівку назад і все змінити» [25].

Марія Матіос у своїй книзі намагається трохи оздобити минуле своїм художнім вимислом і прийомами. Це історія, у яку вживлений художній стержень. І по-друге, ця сама безпомічність своїх героїв, яку відчуває авторка, породжує гостре бажання змінити майбутнє, щоб люди через кілька десятиліть ніколи не мали подібних відчуттів.

«Букова земля» – трагічна сага, неблаганно жорстока, як у Софокла. Український фатум – сусідство з ексклюзивною соціопсихічною потворою, образу якої не відшукати навіть у похмурих давньогрецьких міфах. Війна у такій локації повсякчасна і всепроникна, бо екзистенційна.

ВИСНОВКИ ДО I РОЗДІЛУ

Отже, у першому розділі магістерського дослідження ми розглянули історію написання роману-панорами Марії Матіос “Букова земля”, звернули особливу увагу на жанрову специфіку твору.

Окремий підрозділ присвячено думкам відомих українських літературознавців, істориків, самої авторки, що стосуються написання нею такого потужного шедевра, що охоплює величезний історичний проміжок.

«Панорамність» “Букової землі” – одна з найсильніших ознак твору. Тему людяності і аморальності підкреслює конфлікт етичних систем. З подібною ситуацією, щоправда, у менших масштабах і у мирний час рано чи пізно стикнеться кожна людина, і тоді їй слід буде зробити вибір на користь Першої або ж Другої з них. Хтось із фахівців звернув увагу на величезну кількість персоналій у романі, хтось зосередив увагу на їхньому поділі на

реальних та вигаданих, а дехто висловив думки щодо співвідношення історичних фактів та художнього вимислу. Але величезна кількість думок літературознавців і підтверджує свіжість та унікальність «Букової землі». Її панорамність відкрила нові горизонти у рамках жанру роману і показала, який підхід можна буде застосовувати іншим письменникам у описі їхнього художнього світу. Щоправда, це вимагатиме надзвичайної наполегливості та скрупульозності, широких зв'язків у літературних колах. Ми можемо побажати Марії Матіос тільки більшого творчого натхнення для подальшого висвітлення її улюбленого краю – Буковини.

РОЗДІЛ II

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ РОМАНУ-ПАНОРАМИ “БУКОВА ЗЕМЛЯ”

2.1. Сюжетно-композиційні та ідейно-тематичні параметри твору

«Сюжет – подія чи система подій, покладена в основу епічних, драматичних, інколи ліричних творів, спосіб естетичного освоєння й осмислення, організації подій (мужньої трансформації фабули), рух характерів у художньому часі й просторі» [7, с. 666].

Сюжет «Букової землі», з огляду на її композицію та кількість персонажів, – розгалужений і багатолінійний. Розгалужений сюжет, як один з його типів, В. Лесик характеризує так: «Він є своєрідним різновидом багатолінійного сюжету й теж надає письменнику необмежені можливості для охоплення різноманітних сторін і явищ суспільного життя, для висвітлення складних проблем і процесів певного часу. За принципом розгалуження сюжетних ліній, які безпосередньо не продовжують одна одну, а кожна становить окрему завершену художню цілість, будується так званий роман у новелах, як-от: «Вершники» Ю. Яновського, «Тронка» О. Гончара. Новели, що входять до складу цих романів, можуть існувати кожна окремо як самостійний довершений твір. Та водночас вони складають єдину широку панораму життя, мають спільну ідейно-тематичну основу, їх єднають спільні персонажі, спільні або близькі час і місце подій» [4, с. 86–87].

Роман поділяється на дві книги, у кожній з яких розділи присвячені окремому герою у певному часовому відрізку. І головне – деякі з цих персонажів повторюються одразу у двох книгах, а отже, їм присвячена не одна сюжетна лінія. Наочні приклади – Дарій Берегівчук і Федора Вівчар. Перший зустрічається два рази в одній книзі, остання – у двох. Доречно зазначити, що і долі дітей цих персонажів перетинаються в окремих розділах.

У літературознавчій енциклопедії за редакцією професора Ю.І. Коваліва ми знаходимо таке визначення сюжетної лінії: «Сюжетна лінія – низка подій, у

яких розкривається формування характеру та історія літературного персонажа» [6, с. 452].

Літературознавиця С.І. Вардеванян виокремлює дві сюжетні лінії, які, на її думку, будуть утримувати увагу читача аж до кінця цієї величезної книги: «Перша – це лінія Дарія Берегівчука, протягом якої ми будемо з'ясовувати: «Чому Дарій Берегівчук убив свою дочку на її власному весіллі (і чи взагалі вбив?)».

Друга – лінія Ганушки та Марушки Берегівчук, кінець якої наступає також у кінці роману. Історичні обставини, у яких розвивається ця лінія, дають читачу зрозуміти, що щасливого кінця у ній не буде. Петрусько-німець загинув, уособлюючи жахливу долю УПА» [52].

Сюжетних переплетень у «Буковій землі», хоч і у вужчому розумінні, вистачає: Фріц Шелльгорн мав стосунок до роду Васильків (зустрічався з дружиною Николая Василька, Гердою Вальде, яка ніколи так і не оговтається після смерті чоловіка [16, с. 439]; брат Рудольфа Вагнера, Герман, був шалено закоханий у вже згадану Федору Вівчар, тому хотів забрати її до Німеччини [13, с. 488]. Роди Вагнерів і Васильків уклали договір про оренду частини землі Васильків для її аграрної обробки та створення умов для проживання на ній [13, с. 89].

Отже, докази того, що сюжет «Букової землі» розгалужений та багатолінійний, – беззаперечні. Але цей сюжет, на нашу думку, не є лінійним у сенсі прямої послідовності розгортання подій, пов'язаних з одним героєм. Авторка подає їх немовби пунктирно, кожні – у окремому пірозділі книги.

Слід визначити, чим саме сюжетні та образні елементи «Букової землі» відрізняються від традиційних. Професор А. Р. Волков у статті «Традиційні сюжети та образи (деякі питання теорії)» пише: «Традиційним слід вважати сюжет (образ, мотив), який переходить від покоління до покоління, від однієї літературної доби до іншої (інших), тобто такий, який зберігається і активно функціонує протягом значного історичного часу» [22, с. 4]. Цей же автор не оминає і джерела таких сюжетів: на думку вченого, вони є релігійно-

канонічними, історичними, фольклорними і питома літературними [22, с. 5]. Щодо літературних, то вони, як стверджує науковець, пов'язані з життям: «До традиційних сюжетів та образів можна віднести художнє пізнання і відображення елементів об'єктивної істини. До того ж відображення загально важливих життєвих ситуацій і типів. Життєві у цьому випадку, значить і особистісні, і соціальні.

Загально важливі ситуації у житті повторюються, а тому відбувається звернення до попередньо створених сюжетно-образних структур. Певні твори, які мають відповідні потенційні можливості, набувають (іноді незабаром після їх створення, іноді – значно пізніше) широкого визнання у національній та світовій літературах. Зацікавлення окремими образами та сюжетами, що раніше мало чи зовсім не запозичувалися, виникає, коли твір-джерело в основі своїй не застарів і відповідає ідейним, психологічним, художнім потребам сучасності, а закладені у ньому філософські проблеми набувають особливої актуальності» [22, с. 6].

Розглянемо сюжетні елементи, пов'язані з улюбленим персонажем Марії Матіос – Федорою Вівчар. Це хазяйновита гуцулка простого походження, з бідної родини, яку у підлітковому віці батьки видали заміж за багатого господаря Петра, аби дівчина більше не відчувала нестатків. Не забуваймо й про те, що її чоловік був старший за Федору більш, ніж на десять років, а тому про почуття у їхніх стосунках мова взагалі не йде. Видання дівчини заміж за чоловіка-тирана, або ж просто нелюба – один із найпоширеніших традиційних сюжетів в українській літературі, особливо якщо це стосується XIX століття. З огляду на побут дівчини, її сім'ю та обставини, в яких вона опинилася, можна стверджувати, що це – типовий образ, який експлуатувався багатьма письменниками. Однак тут є деякі відмінності від абсолютної тенденційності: перша – це те, що звичайна гуцульська дівчина, яка потрапляє у звичайні для себе обставини, має, як персонаж, реальний прототип. Це, за словами Марії Матіос, її власна бабуся. І друга – це все ж таки є рідкістю для подібних сюжетів – те, що Федора, не дивлячись на несприятливі для свого життя

колізії, змогла зібрати себе до купи, знайти спільну мову і налагодити стосунки з чоловіком, добре керувати своїм господарством, набути хорошого авторитету серед селян і навіть знаходити час для свого улюбленого заняття – знахарства, яке теж приносило жінці користь. Усе це потребує неабиякої сили характеру, вміння піти на компроміс, організувати себе, колись – навіть схитрувати. Образ жінки-страдниці, яка потерпає від наруги свого чоловіка і тяжкої фізичної праці в селі, також був типовим для нашої літератури. Однак Федора, звісно, не страдниця. І не лише тому, що її чоловік Петро не був тираном. Федора Вівчар мала свій внутрішній стержень, тому і змогла досягти успіхів всюди, де тільки не працювала. Цим вона відрізняється від образів деяких жінок, які опинялися у її обставинах.

До прикладу, залучимо для часткового порівняння з Федорою образ Мотрі з повісті Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» [14]. Так, спершу в жінки все складалося непогано: заручилася вона із Карпом Кайдашем, до якого все ж таки мала певні почуття, і, вступивши в новий дім, на деякий час мала відносний спокій. Але згодом в неї почалися серйозні конфлікти зі свекрухою, які з часом не вирішувалися, а лише загострювалися через небажання обох сторін піти на компроміс одне одному. Причина цього була перш за все в тому, що Мотря, маючи твердий характер, не дозволяла Кайдашисі себе принижувати, а та, у свою чергу, була жінкою зарозумілою і пихатою та хотіла бачити ведення господарства лишень у своєму руслі. Можливо, порівняння Мотрі та Федори і не зовсім коректне, оскільки площина стосунків у цих героїнь дещо різна – у Федори це «чоловік – дружина», а у Мотрі – «господарка – господарка». Зрештою, конфлікти у «Кайдашевій сім'ї» розгортаються у більш масштабному середовищі – це конфлікти між членами однієї сім'ї, а згодом – і між двома окремими сім'ями, що жодним чином не пов'язується з характером стосунків двох людей, як це бачимо на початку сюжетної лінії «Букової землі» з Федорою.

І. С. Нечуй-Левицький у своїй повісті акцентує увагу саме на побутових конфліктах і сварках через різні дрібниці, пов'язані з новим правом власності

у пореформеному селі. Ми порівнюємо Федору з Мотрею для контрасту, через деяку схожість проблем, з якими стикнулися обидві жінки. Так, Федора зіткнулася з проблемою ведення господарства у нових умовах, Мотря – з аналогічними питаннями, хоча у більш гострих обставинах життя. Однак Федора, всупереч усім негараздам, змогла зберегти доброзичливість та людяність. Мотря ж, з боку людського фактору, стала занадто грубою та різкою. Отже, сюжетні колізії у цих героїнь схожі, однак поведінка в них – різна, якщо не сказати, протилежна, що ставить Федору Вівчар, як персонажа, вище за Мотрю Довбуш. Хоча, точно невідомо, як повела б себе Федора, якщо її поставили б на місце Мотрі. Таке порівняння – лише наша думка та припущення.

Таким чином, сюжет із Федорою є типовим, нетиповою є поведінка самого персонажа. Не варто забувати, що у «Буковій землі» є і персонажі, прототипами яких стали і реальні історичні діячі нашого краю, такі як Александер і Николай Васильки та інші. Зрештою, героїв цієї книги можна поділити на реальних і вигаданих, і вони тісно переплітаються у сюжеті. У романі Марії Матіос немає хіба що героїв, походження яких можна було б пов'язати з фольклорною традицією, однак пояснюємо це реалістичною скерованістю твору.

Отже, сюжет «Букової землі» – нелінійний та розгалужений.

Пряма або фабульна послідовність подій не притаманна для сюжету «Букової землі», оскільки він не є лінійним. Тому тут присутні інші засоби сюжетної організації: «Більш складний прийом, при якому про подію, що сталася раніше за інших, ми дізнаємося в самому кінці твору – цей прийом називається умовчанням» [45]. А от прийом замовчування в книзі можна помітити – варто згадати хоча б момент наприкінці роману, пов'язаний із Ганушкою Берегівчук. Марія Матіос до кінця роману не давала читачеві відповідь на те, що ж сталося із сестрою Марушки, яка взяла її ім'я собі. Про це ми дізнаємося лише наприкінці книги. Або ж історія того самого Дарія

Берегівчука – чи вбив він свою доньку? Не дочитавши роман, ми цього не дізнаємося.

«Іншим прийомом порушення хронології або фабульної послідовності є так звана ретроспекція, коли у ході розвитку сюжету автор робить відступи в минуле» [45].

Ретроспекція – теж, на нашу думку, поширений прийом «Букової землі». Відступи в минуле Марія Матіос робить безліч разів: Рудольф Вагнер, який згадував своє дитинство; Петрусько-німець, сидячи хворим в бункері, згадує жахливі моменти партизанської війни УПА; Дарій Берегівчук, переслідуваний почуттям провини, у нічних жахіттях бачить мертву доньку тощо.

Відступами в минуле пронизана вся книга. Саме вони дають читачеві можливості для кращого осмислення подій роману, мотивації його героїв. І, врешті решт, різночасові події й справді засвідчені у творі у випадковому порядку, що доводить твердження про вільну композицію «Букової землі». Саме вона, на нашу думку, і є наслідком нелінійного, розгалуженого сюжету.

Марія Матіос у «Буковій землі» показує широку картину життя одного етнічного пласту України – буковинців. Взаємини між суспільними верствами в романі також широко висвітлені, суспільні процеси на тлі історичного руху та кардинальних змін у державах, звісно, також є.

У романі зустрічаємо чимало позасюжетних елементів. Ось як авторка описує зовнішність людини: *«Перед Ельзою стає високий хлопець із великими голубими очима і русим волоссям, у коричневих штанах-бриджах, темно-зеленій безрукавці грубого покрою поверх білої сорочки з широким, відгорнутим коміром. Риси його обличчя так збігаються з Ельзиними, що навіть коли би хтось і мав намір засумніватися, чи це її син, – не зміг би: і широкі дуги брів, віддалені одна від одної, і висунуте вперед підборіддя з глибокою ямкою посередині, високе чоло, що робить обличчя непропорційно худим і продовгуватим, – точнісінько повторюють Ельзині риси, хіба із більш запалими й худішими вилицями»* [13, с. 46].

Майстерність Марії Матіос полягає в точності й лаконічності опису. Завдяки цій характеристиці читач отримує уявлення про образ Герберта Вагнера.

«Букова земля» – надзвичайно великий роман, тому й авторських відступів у ньому безліч. Один із них, наприклад, дає читачеві чітку картину стосунків між персонажами, як-от: *«Не бояриня, не баронеса, ні киця, ні лисичка, ні Катрін не викликали у ній таких хвиль пристрасті, тільки ніжне, протяжне «Катіін» з придилом, яке стало для обох своєрідним паролем кохання, використовуваним не надто часто, проте коли вже звучало оте нічне «Катіін»... Опісля Катінка прокидалася під обід із цілком зневоленим рухом крові у тілі, добра, як великодня паска, і щаслива, ніби її везли крізь ніч двадцять пар коней»* [13, с. 75].

А ось пейзажна замальовка авторки, яка дозволяє читачу зрозуміти почуття Федори Вівчар. Дівчина, яка у доволі ранньому віці одружилася з чоловіком більш ніж на десять років старшим від неї, і з яким, звісно, не могла мати нічого спільного, наближалася до маєтку свого нареченого. Ті сумніви і побоювання, що в таких ситуаціях відчуває юнка, письменниця описує блискуче: *«Мучила спрага, але вона встидалася попросити у їзових води чи узвару, що на дорогу дала бабуня. Федорка дорікала собі, що так і не запитала маму, що має робити, як стане у чоловічій хаті: чи замітати, чи бігти у стайню до худоби, чи ставати до печі...»* [13, с. 360].

Первинний і вторинний сюжет «Букової землі» визначити важко, адже в цьому романі тематичних уривків безліч, і деякі з них можна навіть розчленувати. Так, у розділі «Небесна канцелярія» Бог-Отець наказав своїм ангелам зробити для нього досье на життя чотирьох буковинських родів – Васильків, Вагнерів, Берегівчуків та Вівчарів [13, с. 41–42]. Напередодні цих подій Творець розповідав своїм підлеглим про особливості людської природи і про те, як Він обирає найкращих людей, відкриваючи їм двері до раю. Якби мова йшла про звичайний роман, а не роман-панораму, то цей епізод можна було б вважати його зав'язкою. Але «Букова земля» незвичайна за своїм

сюжетом та структурою, тому варто добре поміркувати. Підказкою для нас може слугувати притча про святого Христофора, який ніс на спині маленького Ісуса [13, с. 56]. Ісус (Бог-Отець) символізує собою саму істину, добро, людяність. Тобто це означає, що кожна людина протягом свого життя мусить нести на собі свою частинку Бога, свою ношу людяності. І Марія Матіос, уривок за уривком, показує читачеві, як саме цю ношу людяності ніс кожен, без виключення, герой її роману. В усіх деталях. Саме це, і є головною думкою усієї «Букової землі».

Отже, первинним сюжетом роману є досьє чорного та білого ангелів на історію чотирьох гуцульських родів (у побутовому, етнографічному, соціальному, інтимному, економічному та інших зрізах). Вторинним, глибшим за своєю суттю, можна вважати психологічно-духовні здобутки та втрати персонажів – те, як вони кожної миті у своїй душі ставали на бік білого або ж чорного ангела. Власне, як вони давали собі раду у житті, зберігаючи людяність і чистоту душі.

За ритмом перебігу подій В. Марко виділяє чотири види сюжету: повільний, динамічний, пригодницький та детективний [8, с. 27]. У романі засвідчені усі чотири різновиди. Повільним сюжетом, на нашу думку, можемо вважати оповідь про Александра Василька [13, с. 74]; Федору та Петра Вівчарів [13, с. 352]; Герду Вальде (Джетті Вінклер) [13, с. 319]; Фріца Шелльгорна [13, с. 399]. Різко і динамічно розвиваються події в оповіді про Соломона фон Вайссельбергера [13, с. 134]. Детективною можна вважати тематичну лінію, яка стосується Дарія Берегівчука [13, с. 168], [13, с. 288]. Є у «Буковій землі» і елементи авантюрного роману. Варто згадати історію Марушки Берегівчук [13, с. 690], Петруся-німця [13, с. 653], а також – оповідь про двох сестер-близнят, коли вони вирішили взяти імена одна одної [13, с. 712].

Отже, як засвідчує ґрунтовний аналіз тексту, роман-панораму М. Матіос не можна однозначно залучити до конкретного жанру, що доводить його унікальність.

Цей текст, без сумніву, – реалістичний. Адже тут письменниця показує трагічну історію Буковини. За способом вираження сутності героя сюжет «Букової землі» – переважно психологічний.

Основними формами наративу (манери оповіді) у «Буковій землі» є передача думок героя автором, діалог та авторська розповідь. Остання зустрічається в епізодах, коли авторка окреслює перед читачем елементи соціального або історичного устрою, особливості сьогоднішніх подій в країні, реакцію героїв на політичні зміни, як-от: *«Федора пам'ятає, як розпачливо бив себе в голову руками Петро невдовзі після їхнього весілля, коли перший раз на її пам'яті нагло змінилися гроші: замість австрійських крон, які щезли так само раптово, як щезла Австрія з її вічним цісарем Францом-Йозефом, молодим Карлом I і цісарськими порядками, прийшли урядники румунського короля Фердинанда I з новими грошима – леями»* [13, с. 377].

Діалогів у «Буковій землі» – безліч. Без них неможливо уявити ні ведення серйозних політичних переговорів, ні окреслення психології окремої людини, ні звичайної побутової розмови.

Далі мова піде про ще один важливий аспект літературного твору – наратора, тобто оповідача. Авторка не веде оповідь від першої особи – вона відсторонено коментує дії та думки своїх персонажів. Письменниця чудово обізнана в усьому, про що веде оповідь – від сільського побуту до політичних перипетій.

Марія Матіос жодним чином не виявляє себе у творі – вона розповідає про знайомі речі через свідомість своїх героїв, а не безпосередньо від автора твору. Двоякості наративу (наратор-персонаж і наратор-оповідач) «Букова земля» не передбачає. У ній присутній тільки останній оповідний тип. Оскільки сюжет твору нелінійний, то і цілковито хронологічного розгортання нарації у ньому бути не може. Тематична оповідь роману розгортається не у прямому порядку (після оповіді про персонажа А іде оповідь про персонажа В, і лише потім – знову про персонажа А), як-от: «Дарій Берегівчук 1868 р. н. Австро-Угорська монархія. Хутір Сірук – село Селятин – гора Кирлибаба –

Чернівці. Осінь 1914 – весна 1915. Магала. Весна, 1915 р.»; «Лицар Николай Фон Василько 1868 р. н. Австрія. Відень. Жовтень 1915. Поїздка до Катаріни Шратт»; «Дарій Берегівчук, Містечко Кимполунг – Гора Кирлибаба – Хутір Сірук. Літо 1916 – літо 1917» [13, с. 5–6]. Отже, нарація у тексті роману розгортається нелінійно.

Марія Матіос – гетеродієгетичний наратор у інтрадієгетичній ситуації [35]. Вона не є частиною художнього світу свого твору, веде оповідь не від першої, а від третьої особи, і що найголовніше – не дає оцінок судженням і діям своїх героїв, а просто показує їх головну мотивацію, поринаючи у внутрішній світ. Таким чином, читач має можливість самостійно розуміти і оцінювати поведінку героїв твору, без підказок авторки. Тобто Марія Матіос – імпліцитний (неявний) наратор твору, що діє за межами сюжету та персоносфери.

«Композиція – це побудова твору, доцільне розташування та поєднання у художньо-естетичну цілісність всіх його компонентів, послідовне їх розгортання, зв'язок між мотивами (логіка відтворення задуму, світоглядна позиція, естетичний ідеал, рівень таланту автора, жанрові завдання) і нормативною схемою жанрово-архітектонічної конструкції» [6, с. 510].

Неординарний сюжет «Саги про Buchenland», звісно, породжує потребу у неординарній побудові такого твору. Відкриває «Букову землю» пролог, який являє собою короткий обрис гуцульського побуту, картину одного дня з життя гуцулів. Така замальовка дає читачеві уявлення, з яким саме художнім світом він буде ознайомлюватися протягом майже тисячі сторінок. Далі роман розподілений на дві книги, які, у свою чергу, поділяються на тематичні уривки, що виглядають як окремі оповідання. Кожна із цих оповідей у своєму заголовку містить ім'я персонажа, місце і час дії. Наведемо приклад: «Гафія Берегівчук (1893 р. н. СРСР. Буковина. Село Черемошне. 18 червня 1941 р.» [13, с. 5].

Закінчується книга епілогом, який теж являє собою окремішню тематичну частину. Усього таких частин, беручи до уваги пролог, дві книги та

епілог, – понад п'ятдесят. Перша книга оповідає про події кінця ХІХ – початку ХХ століття, друга – середини ХХ – початку ХХІ століття.

Схожу композицію (поділ на окремі оповідання) в українській літературі має роман у новелах Юрія Яновського «Вершники» [19], однак зв'язок між цими оповіданнями іншого характеру, ніж у «Буковій землі».

У монографії В. Є. Панченка «Юрій Яновський», що оповідає про життєвий і творчий шлях письменника, ми знайшли цікаві деталі. Справа у тому, що автор цієї праці доводить, що у «Вершниках» використовуються прийоми монтажної композиції [15, с. 124].

Спільними рисами обох цих творів є наступні:

- 1) як і «Букова земля», «Вершники» діляться на новели, у кожній з яких мова йде про певного персонажа твору або ж групу персонажів (сини родини Половців у «Вершниках») [15, с.119–120];
- 2) в обидвох романах персонажі можуть «кочувати» з однієї частини новели в іншу (Федора Вівчар та Дарій Берегівчук зустрічаються у «Буковій землі» не один раз [13, с. 4–6]; у «Вершниках» з персонажем Данилом Чабаном ми спершу познайомилися у другій новелі роману – «Дитинство» [15, с. 130–133], а згодом зустрічаємо його у четвертій частині – «Батальйон Швед» – вже як командира «херсонського гарнізону») [15, с. 135–136];
- 3) у обох творах автори досягають ефекту панорамності. Герої повертаються спогадами до минулого (у «Вершниках» – це спогади Данила Чабана [15, с.158]; ; у «Буковій землі» Марія Матіос також робить це неодноразово). Водночас точки кульмінаційних дій у «Вершниках», завдяки спогадам персонажів та інших прийомам, можуть перетинатися;
- 4) у обох творах є персонажі, що мають реальних прототипів (Данило Чабан – Микола Куліш, Федора Вівчар – бабуся Марії Матіос);
- 5) події обидвох романів відбуваються на місцевості, котра є надзвичайно цінною для їхніх авторів (Ю. Яновський у «Вершниках» згадує

Олешки – рідний край свого товариша, Миколи Куліша [15, с. 139], а Марія Матіос говорить про село Розтоки, де минуло її дитинство) [15, с. 139];

б) у обох романах є елемент авантюри: у «Буковій землі» – це оповіді, що стосуються молодого воїна, друга «Лиса», Петруся-німця та сестер-близнючок Ганушки та Марушки, які вирішили помінятися іменами, щоб не здатися ворогу. У «Вершниках» це – новела «Лист у вічність», що оповідає про сильного духом листоношу, який за будь-яку ціну має не видати ворогу місцезнаходження зброї для повстанців і таємно передати її. Аналогічно і Петрусько-німець мав заборону на те, аби хтось дізнався його ім'я та дислокацію. Зберігати повну анонімність – неписаний закон упівця.

Відмінні риси обидвох творів такі:

1) звернемо увагу на часовий масштаб дії романів. «Вершники» охоплюють часовий відрізок 1905 – 1920 року, зосереджуючись на певних роках конкретно (1919). Загалом це період громадянської війни, яка спалахнула в часи Української Національно-Демократичної революції (1917 – 1921 роки). «Букова земля» охоплює своєю дією неспівмірно довший період часу – 225 років – від кінця XVIII століття і аж до 2014 року. Текст Марії Матіос у своєму «панорамному погляді» є значно ширшим, аніж у Юрія Яновський;

2) розглянемо підходи авторів до характеристики причин вчинків персонажів. Юрій Яновський здебільшого обмежується короткою портретною характеристикою свого героя, внутрішніми монологами, які дають зрозуміти причину його дій, образами-символами або яскравими промовистими деталями, які добре їх пояснюють, як-от: «...*Кров гнобленого класу закипіла в його жилах, о, це велика честь – стояти над своїм життям!*» [15, с. 143]. Марія Матіос у «Буковій землі» показує поведінку героїв через глибоке занурення у їхній внутрішній світ, інакше кажучи – її підхід до характеристики персонажів – психологічний, що характерно для письменниці,

яка працює у реалістичному напрямку. Ю. Яновський вдається до такого способу тільки у одній із восьми новел «Вершників» («Чубенко, командир полку»), хоча його засоби для реалізації задуманого – інші. У авторів різні підходи щодо змалювання своїх героїв;

3) що стосується типу композиції, то «Букова земля» відзначається здебільшого ретроспективною побудовою (авторка робить безліч відступів у минуле). У Ю. Яновського переважає монтажний тип побудови твору – використання «кадрів» з кульмінаційними діями персонажів, хоча у новелі «Шлях Армій» автор заглиблюється у минуле своїх героїв;

4) кількість героїв «Вершників» поступається розгорнутій персоносфері «Букової землі». Так, у «Буковій землі» йде мова про чотири родини, а у «Вершниках» – здебільшого про одну (родину Полівців);

5) панорамність «Букової землі» дає М. Матіос простір для філософського осмислення історичних подій, «погляду зверху» (розділ «Небесна канцелярія») [13, с. 18]. «Вершники» не містять у собі надзвичайної філософської глибини.

Отже, ми визначили тип композиції «Букової землі» згідно з літературознавчою базою і співставили її з побудовою іншого твору, схожого на неї.

«Виділяють два типи композиції — подієво-сюжетну і неподієву, несюжетну або описову» [26]. Композиція «Букової землі» належить до подієвого типу, хоча форма викладу у ній, з огляду на панорамність, обрану автором, – незвичайна. Оскільки Марія Матіос описує в романі процес історичних змін на Буковині упродовж 225 років з усіма нюансами і перипетіями, то події і зв'язки між ними (цілком логічні) відіграють тут визначальну роль. Про жодну асоціативну спільність між сюжетними лініями у творі мова йти не може – «Букова земля», врешті-решт, є реалістичним історичним романом. Прямої хронологічної послідовності між частинами оповіді теж немає – авторка, закінчивши розповідь про одного героя, починає оповідь про зовсім іншого, потім – знову повертається до попереднього

персонажа. Таким чином, читач за власним вибором складає у голові мозаїку, формуючи історію героя, який йому сподобався. Ця заувага не дозволяє нам припускати, що побудова «Букової землі» є питомо хронологічною.

Слід зауважити, що роман-панорама, на нашу думку, має деяку спільність з монтажним типом композиції [26]. Розміщення тематичних частин твору з історією окремих персонажів здається дещо хаотичним – лише читач для отримання повної картини подій повинен самостійно скласти все у своїй уяві. Це можна порівняти з прийомом у кінематографі, коли кадр або відрізок з одного часу і місця різко переходить у зовсім іншу часопросторову площину – для досягнення певного впливу на глядача.

Вільна композиція літературного твору передбачає повний розрив логічного причинно-наслідкового зв'язку між подіями [26]. Реалістичність оповіді Марії Матіос, до того ж про таку важливу річ, як історичний процес, не допускає таких речей. Тому, на нашу думку, композиція «Букової землі» не може належати до монтажного типу.

Описи психологічних станів своїх персонажів Марія Матіос подає паралельно з окресленням соціального, політичного та етнографічного устрою Буковини. Інакше кажучи, авторка протягом майже усього роману дотримується схеми «масштабне – інтимне», або навпаки, – показує таким чином почуття та переживання людини, що знаходиться у епіцентрі важливих історичних змін. Так і працює один із головних принципів «Букової землі» – «людина в історії» [47].

Ліричні замальовки та описи психологічних станів в романі нерозривно пов'язані з окресленням історичних катаклізмів, у яких знаходиться герой. А отже, буде помилкою стверджувати, що ліричний елемент у «Буковій землі» домінує над епічним, як того вимагає твір з описовим типом композиції. В одній із тематичних оповідей описи душевного стану героя займають якщо не центральне, то вагоме місце. Так, у розділі «Петрусько-німець (1930 р. н. СРСР. Гірські райони Буковини та Галичини. Вересень 1949 – серпень 1951 р.» [13, с. 6] читаємо про довгоочікувану зустріч двох закоханих у часі

партизанської війни. Почуття тут описуються, на нашу думку, із особливою вивіреністю та яскравістю: *«Марушка гладить то камінчик на Петруськових грудях, то груди крізь сорочку. А далі припадає лицем до Петруського вуха і шепче щось гаряче, нечутне, швидко так шепче, ніби за нею хто женеться... А Марушка... Марушка зараз зробилася пир'інкою: її худе, невагоме тілечко дуже повільно й обережно – лицем до лиця – розпластується зверху на Петруськові й надовго завмирає. Так вони і лежать – напівпритомні-напівмертві, безслівні і бездиханні, оглухлі від стукоту сердець і крові у жилах, замерлі, як канатоходці над прірвою, боячись порушити рівновагу і зірватися зі свого риштування»* [13, с. 660].

Цими чуттєвими описами Марія Матіос дозволяє читачеві немовби перепочити від важких міждержавних колізій та атмосфери війни, про яку йде мова у романі.

«Особливість ретроспективної композиції в тому, що письменник не дотримується хронологічної послідовності. Про мотиви, причини подій, вчинків автор може розповісти після їх здійснення. Послідовність у викладенні подій може перериватися спогадами героїв» [26]. Зразки ретроспективної композиції, основна риса якої – відступи у минуле, які переривають пряму послідовність подій у творі, – засвідчені у тексті доволі часто. До того ж, між самими тематичними оповідями у романі, що стосуються одного персонажа, є великі відстані в часі, що змушує читача робити ті ж самі відступи, як-от: *«Але тота довга – давня і нагла – млість і банування за Іванком кудись ся діли. Пропала млість, як раптовий свербіж. Подеколи заворушиться щось там усередині, зашкребе, заворушиться залишками давнього й не сповненого бажання – і затихне до другого разу, до того співочого «та я би тобі»... Подарована Іванком шкіра да-а-вним давно стерлася майже на нулю. Було коли, та й було від чого: шкіра застала Австрію, румунський чобіт ступав на неї, тепер уже й червоний кирза топчеться по залишках давнього Іванкового дарунку. А Гафія ще, можна сказати, добріська. Не хоче старітися. Для кого старіти? Ні любити, ні*

жаліти немає кому Гафію. Мусить жити задля себе. От і живе, як хоче і як уміє. Кому яке діло?» [13, с. 509].

У тематичних оповідях авторка послуговується відступами у минуле з різною частотністю і метою: десь більше, десь – менше, десь – пунктирно. Колись вона це робить для опису історичних обставин, колись – для занурення у психологію героя. Якісь частини книги можуть здатися більш хронологічно впорядкованими, а у якихось хронологічність оповіді буде порушуватися частіше. Але згадаємо хоча б зовнішній сюжет «Букової землі» – досьє двох ангелів на життя представників чотирьох гуцульських родів. А для його витворення і розгортання необхідно занурюватися у минуле. Марія Матіос досить часто це робить у тексті роману.

Отже, композиція «Букової землі» – переважно ретроспективного типу, про що засвідчує сюжетний прийом ретроспекції, якого письменниця послідовно дотримується.

Тепер поговоримо про те, якою є композиція «Букової землі»: фабульно закритою чи фабульно відкритою (за Ю. Ковалівим) [26]. Як зауважує науковець, фабульно закрыта композиція – пережиток фольклорних або класицистичних творів, казок [26]. Згадаємо, які ж основні риси цих творів: по-перше, герої у них рідко змінювалися. Якщо персонаж твору епохи класицизму є хитрим та маніпулятивним, він буде яскраво виявляти цю рису аж до кінця твору і не зміниться в кращий бік. Позитивні герої зазвичай у літературі класицизму залишаються позитивними, а негативні – негативними. Отже, це статичність характеру героя. Ще одна ознака класицистичних творів – правило трьох єдностей: часу, місця і дії. Варто зазначити, що це єдина спільна риса «Букової землі» з творами класицизму – саме таким способом найменування тематичних частин роману і послуговується письменниця. У таких творах, як і у казках, наявна чітка кінцівка, і вона є щасливою. Отож, тепер визначимо, чи можна співставити з романом-панорамою зазначені вище ознаки текстів із фабульно закритою композицією.

Марія Матіос, як наратор, не дає чіткої оцінки діям своїх героїв – вона лишень вказує на причини. Вчинки героїв кожна людина, як читач, може сприйняти по-різному: щось прийняти, а щось – засудити. Так, у книзі є герої з яскраво вираженими позитивними рисами: Александер фон Василько, Федора Вівчар, Николай Василько тощо. Є у «Буковій землі» і негативні персонажі: російський жандарм, який, спілкуючись із Соломоном фон Вайссельбергером, вимагав велику контрибуцію з міста. А є і неоднозначні персонажі, сутність яких читачеві доводиться з'ясовувати протягом усього роману. До таких належить Дарій Берегівчук. Також на неоднозначні або ж жорстокі рішення героїв цієї книги штовхала або нестабільна обстановка в країні, або особисті переконання та інші умови. Згадаємо товариша «Сталя», одного з командирів партизанів, який наказував вбивати навіть тих людей, на яких падала найменша підозра у зраді: *«Ставало дедалі важче визначити, де є справжня зрада, а де – інспіровані ворогом провокації, покликані внести сум'яття серед партизанки. Ворог хитрий. І засоби його протидії підпіллю – особливо підступні і підлі. На цьому ґрунті у «Черемшини» траплялися розбіжності зі «Сталем», котрий, як і Служба Безпеки, вважав, що перевірки своїх ніколи не є зайвими, а в боротьбі з москалем у такій справі всі засоби прийнятні. Мораль – незастосована у час двобою з ворогом, який сам по собі є аморальним. Отже, шкала моралі не може бути орієнтиром, коли ллється кров!»* [13, с. 686].

«Черемшина» погоджувався зі «Сталем»: так, моральний підхід у боротьбі зі смертельним ворогом – небажаний чинник, але цілковито без нього можна звиродніти і виродитися: *«Чим ми будемо кращими від нашого ворога, в якого цілком відсутні моральні гальма до наших людей, якщо і ми у своїй боротьбі знехтуємо принципами навіть елементарної моралі!»* [13, с. 686].

Ось такого персонажа презентує «Букова земля» – він хоче найбільш ефективно виявляти ворога і не дати себе перехитрити у військовий час, але його засоби досягнення цієї мети суперечать будь-яким засадам людяності, про що йому говорить вірний товариш. Маємо наочний доказ, наскільки

різноманітними і неоднозначними можуть бути герої цього роману. Якщо провести аналогію з двома ангелами, то якийсь герой є білим, хтось чорним, а хтось – таким собі сірим, начебто з благородною ціллю, але жахливими методами її досягнення. У житті люди надзвичайно різні, і саме про це до нас промовляють реалістичні персонажі «Букової землі».

Перший аргумент у бік фабульно відкритої композиції – різних за своєю суттю персонажів, а не тільки питома позитивних і негативних – ми вже маємо. Далі хочемо звернути увагу на кінцівку роману-панорами – вона відкрита, а не щаслива чи однозначно трагічна, хоча і має досить гнітюче тло. Це спонукає читача задуматися про можливе продовження твору.

Класицистичні твори зазвичай мають твердий, щасливий чи ні, кінець, який не залишає ні авторові, ні читачеві простору для творчої фантазії або нових задумів. У «Букової землі» все зовсім навпаки, що, знову ж таки, схиляє нас до думки про фабульно відкриту композицію роману. Але головна і остання сходинка наших роздумів – саме композиція цього твору. Вона надзвичайно широка та гнучка, як і сюжет, у той час, як події деяких текстів епохи класицизму можуть вміститися у кілька днів, або ж взагалі – в один. «Букова земля» репрезентує нам події, що відбуваються впродовж 215 років, до того ж розбита вона на більш, ніж десяток окремих маленьких сюжетних ліній. Це дозволяє нам остаточно і впевнено сказати, що спосіб побудови роману-панорами є саме фабульно відкритим.

У «Буковій землі» простежується ще кілька особливостей:

- розгалужений, логічно впорядкований і детально виписаний автором часопростір;
- значна роль окремої людини у цьому часопросторі, увага до її внутрішнього світу, змалювання простого людського побуту;
- ґрунтовний погляд автора на історію, її висвітлення під новим кутом.

Говорячи про тематику твору, варто зауважити, що у структурі цього поняття виділяють зовнішню і внутрішню теми. Зовнішня тема – це те, що змальоване в цілому, вказівка на вибраний письменником об'єкт. Внутрішня тема є сумісністю акцентів, сторін зображуваної дійсності. Аналізуючи художній твір, виділяємо головну тему та допоміжні.

Розмір «Букової землі» нашо́вхує на думку, що зазначений твір – непростий і багатогранний. Марія Матіос залучила до роману-панорами безліч тематичних елементів, серед яких: війна, життя на відстані від рідних, родинні стосунки, перше кохання, конфлікт почуття та обов'язку, ведення дипломатичних справ, життя і смерть, місце людини у світі тощо. Але ці теми – лише похідні від однієї центральної, яка звучить із уст Господа вже на початку книги: *«Ось зараз Бог назве ім'я, зробить такий собі своєрідний запит на ще одну земну історію – і у потрібний час ангели викладуть перед Ним повне досьє людини. З нюансами. / – ...А пригадайте-но мені, чим увійшла в історію людства родина Берегівчуків із села Черемошне? – прибирає долоню з обрисів Букової Землі Господь. / – Родина? / – Ціла родина?! / Запитання обох ангелів майже тотожні, хіба різняться за тональністю голосів. Дотепер їхній господар завжди цікавився однією особою і шлейфом всього, пов'язаного з нею. Проте ніколи його інтерес не стосувався колективного портрету. / Запитання слуг поки що лишається без відповіді. Творець, мружачись, не спускає очей із Округу. / – А ще мені конче потрібна історія родини Вівчарів, де були два Петри. / Від здивування в ангелів уже тріпочуть крила: як? Знову ціла родина?! – Звичайно, не забудьте і про родину Васильків, а з ними і Вагнерів. Може, де вигулькне хтось на прізвище Піддубний, але вони з якогось іншого округу – не з Букової Землі... – закінчує Бог, не звертаючи уваги на слуг, уже явно знічених такою кількістю завдань»* [13, с. 41–42].

Отже, основна тема «Букової землі» – це повне досьє на життя чотирьох буковинських родів (Васильків, Берегівчуків, Вівчарів, Вагнерів) протягом

двохсот двадцяти п'яти років. Читач, ніби разом з ангелами, дивиться на те, які питання та проблеми поставали на шляху у людей із цих династій, які людські пристрасті оточували їх, і як вони з ними справлялися. Кожен рід стикався з окремими загальнолюдськими спокусами, фатальними подіями у своїй долі або ж бідами, які стосувалися їхнього краю.

Письменниця досліджувала історичні документи, збирала матеріали для написання твору протягом 9-ти років. Для втілення такого масштабного задуму в реальність має бути вагома особиста причина. І ми вже частково знаємо про неї зі слів авторки книги.

Марія Матіос, по-перше, хоче через цей роман поділитися з людьми тими висновками, до яких її привело життя: як у важкій, критичній ситуації (розпалі воєнних дій) залишатися людиною, водночас розгорнуто розповідаючи читачам про те, що таке війна і що таке людяність. Людина показує свою справжню подобу лише у біді або під час серйозного морального вибору. Письменниця, будучи волонтеркою АТО, довела свою велику людську сутність. Так само і вирішується питання людяності на національному рівні – порівняймо демократичний світ, який зараз уособлює сучасна Європа, і Німеччину часів Третього Рейху або ж Росію часів Путіна. У «Буковій землі» Марія Матіос порушує питання становлення Буковинської нації, себто самостійної Буковини із своїм самоврядуванням і моральними принципами.

По-друге, авторка широко аналізує історію свого краю, щоб зрозуміти, вчинки яких героїв призвели до фатальних наслідків і як не потрібно діяти, щоб не допустити схожої ситуації у обставинах сучасної Буковини. «Букову землю», на нашу думку, можна назвати історіософським романом.

Отже, ідея твору – це своєрідна ноша людяності. Увесь історичний аналіз Марії Матіос зводиться до того, що Васильки, Вагнери, Вівчарі та Берегівчуки протягом 225 років носили цю ношу, незважаючи на всі трагедії, і

тому сучасні буковинці також мають навчитися мудро виходити зі скрутної ситуації. Буковинська нація віднині матиме своє бачення цієї ноші людяності, і як наслідок – одну з основ етнічної індивідуальності.

До такого простого і важливого твердження, на нашу думку, зводиться головний сенс «Букової землі», що проглядається через персоналії твору.

2.2. Проблематика роману-панорами Марії Матіос

Марія Матіос у романі-панорамі “Букова земля” порушує чимало проблем.

Так, Федора Вівчар – жінка, яку можна вважати взірцем стійкості перед труднощами сімейного побуту, долає у своєму житті чимало проблем суто побутового характеру. Пригадаємо, якою вона була до свого видання заміж: *«і висока, мов жердка, і червоненька – кров з молоком»* [13, с. 353].

Розгубленою і покинутою відчувала себе 14-річна дівчина, яку так швидко відмежували від родинного вогнища. У житті героїні не було місця для простого дівування та радощів першого кохання. І навіть якщо закрити на це очі, то що спільного може мати 14-річний підліток із людиною, на двадцять з гаком років старшою за нього? Адже *«...віддали Федорку у чотирнадцять років і три місяці з гаком за багатого і більше ніж на двадцять років старшого від неї вдівця Петра Вівчаря аж на хутір Сірук»* [13, с. 353]. На Федору разом із її раптовим весіллям звалилося величезне господарство і чоловік, поруч з яким вона спершу не знала, куди себе подіти. Але кмітлива дівчина швидко адаптувалася до всього нового, що її оточувало. Більше того – стала однією з найбільш шанованих господинь на своєму селі. Отже, усі побутові проблеми Федора вирішила блискуче.

Інший цікавий, на наш погляд, персонаж – актриса Герда Вальде (Джетті Вінклер). Цікава і сама ситуація, у якій опинилася ця дівчина, що назавжди

лишилася окрасою театральної сцени. Джетті стала частиною сім'ї Васильків завдяки зусиллям Николая – трохи запального, але досить виваженого і стриманого у політичних рішеннях чоловіка. Марія Матіос дає нам зрозуміти, що не весь рід Васильків був зацікавлений в одруженні віденського аристократа і звичайної актриси, хай і знаменитої.

Отже, у цьому випадку маємо проблему, що пов'язана з коханням всупереч соціальній нерівності. В українській літературі написано чимало творів на цю тему, згадаймо хоча б знамениту «Наталку-Полтавку» І. П. Котляревського [27]. Щоправда, в ролі борця за своє щастя там – звичайна сільська дівчина, а не політик високого статусу. Акцент у цьому творі робиться на багатстві почуттів, що протиставляється матеріальній скруті, проте саме відстоювання своїх почуттів об'єднує сюжетну лінію Николая Василька і Джетті Вінклер з однією з перших п'єс нової української драматургії.

Ще один твір, який порушує схожу тему, – повість «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка [3]. Основний конфлікт полягає у тому, що багатий селянин-куркуль Наум Дрот не бажає віддавати свою доньку заміж за безробітного хлопця Василя, що не має даху над головою (тобто його соціальний статус відсутній). У творі конфлікт «почуття – статус» не такий гострий та й розгортається він, власне, між селянами двох прошарків, а не між аристократом і звичайною людиною. Але драматизм, з яким людина долає труднощі заробітчанства заради кохання, не залишає читача байдужим. Николаєві Васильку слід віддати належне за те, що він зміг вистояти перед тиском представника свого роду в складній ситуації, не повівши себе негідно. Такі речі показують справжню належність людини до класу еліти.

Джетті Вінклер – молода жінка, яка навіть у зрілому віці не втратила жвавості та жартівливості, хоча ці риси здебільшого притаманні молоденьким дівчатам. Не можна заперечувати, що вони виробилися у неї під впливом сценічної кар'єри, однак нам зрозуміло, що Герда Вальде щиро віддається

своїй справі, а, отже, – їй не потрібно було у своїй грі показувати удавану грайливість. У шлюбі з Николаєм Васильком Джетті абсолютно щиро намагається полегшити чоловікові життя своєю простотою, будучи для нього струмком свіжої водиці з джерела. Вона також не є непостійною та мінливою, чим можуть грішити багато акторів в особистих стосунках. Незважаючи на політичне життя, що вирує навколо Николая, Герда намагається знайти гармонію із собою, справою своєї душі та коханим. Такі жінки завжди будуть оточені чоловічою увагою, яке б століття не наступило з плином часу. Український народ, як і Герда, надзвичайно веселий і грайливий. Але історія показала, що ми також маємо глибинне розуміння істинності почуттів і намірів, яке виковувалося нашим народом через усі його трагедії. Українці мають завжди шукати золоту середину між цими двома речами, тому що по-справжньому глибока та приваблива для інших народів нація повинна передавати глибинні народні знання через прості, подекуди і жартівливі вислови.

1940-й рік. Друга світова війна набирає обертів. Німеччина 1 вересня 1939 року нападає на Польщу і, згідно з пактом Ріббентропа-Молотова, того ж року ділить окуповану територію з Радянським Союзом.

У Чернівцях на той час проживають мешканці різних національностей: українці, румуни, євреї, поляки, німці тощо. Гітлер переселяв усіх людей німецької національності та арійської крові на територію Третього Рейху. Звісно, така політика стосувалася і Буковини, зокрема – Чернівців. Однак на тлі формальної співдружності двох тоталітарних держав виривало шпигунство та фальсифіковані доноси щодо порушення правил укладеного договору між ними. Будь-яка дрібниця могла стати підґрунтям для компромату на Німеччину. Радянська влада хотіла після виконання всіх домовленостей із Рейхом якнайшвидше виселити зі своєї території майбутнього ворога, тому шукала для цього привід.

У такій напруженій атмосфері перебуває доктор Фріц Шелльгорн, німецький консул Чернівців, на початку II світової війни. Над ним та його дружиною Отілією нависає небезпека через доноси, тому герой мусить покидати Буковину. До того ж у Шелльгорна назріла і особиста проблема – як у таких обставинах заспокоїти чутливу дружину, якій Фріц розповідав про всі підводні камені його теперішнього становища: *«Зараз Шелльгорн картає себе, навіть він так необачно розкривав перед нею карти, які не варто було розкривати?! Та на Буковині він давно засвоїв тутешню популярну фразу, що чоловік і жона – одна сатана, довго не розуміючи її змісту. І якщо згадати, в яких обставинах продовжувалася його робота за останні пів року, то у нього немає відповіді на питання про те, з ким іще можна було порадитися у надто делікатних моментах, і перед ким ще можна було відкритися у цей тривожний і, як він уже чітко розуміє, передвоєнний час, якщо не перед дружиною, що залишалася єдиною надійною довіреною особою у всіх його справах?!»* [13, с. 404].

Отже, роман «Букова земля» наповнений такою тематикою: політичне напруження у зв'язку з війною, проблема довіри/недовіри до оточуючих у важких обставинах, непевність за завтрашній день, а звідси – ускладнені подружні стосунки. Головне, що помічаємо, читаючи книгу, – питання вправної дипломатії під час війни або ж перед її початком. Якщо в оповіді про Герду Вальде проблеми чоловіка та дружини мали питома побутовий характер (Николай не міг надати багато уваги коханій через численні переговори і дебати у політиці), то тут питання стоїть набагато гостріше – одна розкрита таємниця (дружині чи іншій людині) – і під загрозою буде не тільки твоє життя, але й життя того, кому таємниця стала відомою. Ми стверджуємо це задля того, щоб підкреслити загальну небезпеку, в якій перебували Фріц та Отілія у той час, коли Николай і Герда жили відносно спокійно.

Говорити про історію по-справжньому (а тим більше – про війну) можуть лише люди, що опинилися в епіцентрі подій, про які розповідають.

Марія Матіос, як і, власне, її персонаж – Фріц Шелльгорн, добре знає, що відбуватиметься, коли опинитися в осередку масштабного конфлікту двох держав, що от-от переросте в війну: *«...Швейцарія, попри все, не вірить у напад Німеччини на неї в майбутньому, однак усе ж допускає вже майже очевидну, а не тільки можливу війну Третього Рейху з Росією у ближчій перспективі»* [13, с. 412]. Авторка пише про людину в часі, коли от-от наступить війна, і робить це дуже правдиво.

Людина стриманого характеру, виважених рішень, з даром переконання і дипломатичною жилкою – ось хто такий Фріц Шелльгорн. Йому довелося вирішувати такі політичні нюанси, помилка у яких могла обернутися розривом стосунків між державами, в гіршому випадку – війною. Наш герой не похитнувся на цій слизькій дорозі. Такі професіонали своєї справи завжди потрібні. У Шелльгорна добре розвинута інтуїція та чуття співрозмовника у бесіді – без цих якостей навіть звичайна людина може потрапити у скрутну ситуацію, не кажучи вже про політика, що вирішує справи у період загострених міжнародних відносин.

Одна з найсерйозніших проблем «Букової землі» порушена в оповіді про Петруся-німця – молодого воїна УПА, закоханого юнака. Хлопець довгий час переховувався у наметі на верхівці високого бука, що стояв у глухому лісі посеред сотень смерек. Йому дали псевдонім, як і годиться для таємних військових справ, – друг «Лис». Бук був дуже вдалим місцем для переховування. Тут хлопець чекав на кохану – Марушку Берегівчук.

Переховуватися від ворогів, хоча і в зручному та надійному місці, – складно, проте набагато важче молодому, незагартованому хлопцеві миритися з суворими правилами, яких дотримуються всі партизани для збереження секретності своїх операцій.

У суворих обставинах – такі ж умови і моральні принципи. Однак, наскільки ці принципи відповідають поняттю людяності? Військовим-

партизанам у невизначеній ситуації на кшталт «хто друг, а хто – ворог?» треба перевіряти на причетність до зради всіх без розбору і будь-якими, навіть аморальними способами. Чи слід при цьому пам'ятати про честь, гідність, і життя кожного, хто насправді не є твоїм ворогом, і головне, чи є взагалі? Ось це питання своєю суперечкою розв'язували «Сталь» і «Черемшина». За цим діалогом уважно спостерігав Петрусько.

Нікому не можна стовідсотково довіряти, і завжди потрібно перевіряти своїх підлеглих на вірність. М. Матіос у романі говорить про високу мораль та етику. Питання цінності людського життя та гідності, а особливо під час війни та сум'яття, набирає особливо гострого звучання. Кожна людина, як і герой будь-якої книги, відповідає на такі запитання по-своєму. Ідейно-тематичний спектр твору «Букова земля» – надзвичайно фундаментальний і широкий. Таку особливість має цей текст через свою «панорамність».

«Сага про Buchenland» не була б по-справжньому особливою історією, якби не мала ще одну родзинку – спробу Марії Матіос звернутися до самого Господа Бога. А ще, відштовхуючись від цього образу, висловити свою думку щодо місця людини у світі, який завжди перебуває у циклічних, невідворотних змінах. Звичайно, Бог-Отець у цій книзі постає перед читачем не як зітканий із християнських догматів вершитель людських долі. Письменниця списала нашого Господа цілком зі свого життєвого досвіду, цитуючи питома свої філософські судження та роздуми, відповідаючи на вічне запитання про призначення людини у світі.

Безсумнівним моральним падінням можна назвати напад Росії на Україну в 2014 році, який не має під собою жодних політичних чи морально-етичних виправдань. Це просто безглузді витівки людини, якій безмежна влада повністю розв'язала руки.

Свобода волі – найбільший привілей людини, дарований їй Господом поряд із Вірою, Надією та Любов'ю. Однак деякі люди перетворюють поняття

свободи волі, яке передбачає, насамперед, відповідальність за свій вибір у тій чи іншій ситуації на свавілля – безконтрольне задоволення власних потреб і бажань, яке не бере до уваги норм моралі та етики, що вже казати про відповідальність. У філософії існує навіть термін «гіпенгіофобія», що дослівно перекладається, як страх відповідальності [20]. Проте відповідальності бояться навіть порядні та сердечні люди, котрі водночас керуються мораллю та людяністю. Без відповідальності неможливо заручитися елементарною довірою іншої людини у стосунках і, врешті-решт, – повагою. До «безсумнівного падіння» рано чи пізно може привести зловживання владою чи повноваженнями, пиха і багато інших причин.

М. Матіос словами свого всюдисущого персонажа окреслює циклічність людського буття. Також розмірковування письменниці цілком можна пов'язати з філософією екзистенціалізму, основний постулат якої полягає в тому, що людина, досягнувши зрілого віку, повинна творити себе сама, оскільки має велику свободу дій. Віднайти особисті інтереси, вміти відстоювати свою думку, знайти своє покликання (сродну працю, як казав український філософ XVIII століття – Григорій Сковорода) і, зрештою, відшукати сенс свого життя – ось такі завдання ставить перед собою людина, а, виконавши їх, вона стає особистістю (так прибічники екзистенціалізму уявляють собі життя людини): «...*Життя – це винятково рух до смерті через особисте вдосконалення*» [13, с. 29].

У розділі “Небесна канцелярія” письменниця веде мову про явище, у яке вірили буддисти – реінкарнацію, або переселення душ. Душа людини, яка прожила життя гідно, ніколи не загине, перевтілиться в іншому тілі та отримає шанс пройти ще один земний шлях. Проте це залежить від вчинків людини: якщо вона жила, піддаючись своїм низьким пориванням або вадам, то вона отримає наступне фізичне втілення відповідно до цих вад – осел, плазун тощо. Проте реінкарнація, згідно з буддистським вченням, стосується усіх, окрім так званих Бодхісатв, що звільнені від циклу реінкарнацій – сансари.

Письменниця вірить у те, що людська душа безсмертна, і ті особистості, які блискуче завершили свої життєві справи, спокутавши гріхи, воскреснуть та оновляться в іншій тілесній оболонці.

Таким чином, авторка змушує людей задуматися над вчиненим добром і злом, переосмислити цінності. Вона розкриває проблему життя та смерті людини. На думку Марії Матіос, у цьому і полягає найвища істина людського життя.

ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ

Отже, сюжет роману-панорами Марії Матіос “Букова земля” є нелінійним і розгалуженим. За ритмом перебігу подій він доволі різноманітний і вміщує у собі елементи повільного, динамічного, авантюрного, пригодницького та детективного характеру. Сюжет є питомо реалістичним: у ньому читач не знайде нічого фантастичного, фентезійного чи містичного. Додатковими елементами сюжету «Букової землі», зважаючи на її панорамність, є пролог та епілог. Так, пролог виконує функцію введення читача у гуцульський світ. Епілог являє собою короткий підсумок усього, до чого буковинці дійшли через 225 років життя – з тонкими причинно-наслідковими зв’язками, окресленими в історичному процесі. Сюжетною особливістю твору є відкритий фінал, що тільки підкреслює реалізм і філософський стрижень, який був заданий авторкою на початку твору.

Ще однією особливістю «Букової землі» є те, що її можна розчленувати на первинний і вторинний сюжети. Первинним сюжетом є історична, політична, соціальна та етнографічно-побутова картина життя гуцулів, для змалювання якої письменниця вдається до багатьох засобів. Вторинним сюжетом є розгортання філософської думки твору – психологічно-духовні здобутки та втрати її кожного героя, і висновки щодо істини та хиби, до яких прийшли персонажі.

Марія Матіос широко вдається до таких авторських та оповідних прийомів, як умовчання, ретроспекція, передача думок героя автором, що

породжує глибокий психологізм. Авторська розповідь містить відступи: історичні, етнографічні, соціальні, побутові. Також у творі безліч описів і пейзажних замальовок.

Письменниця, як оповідач, належить до імпліцитного (неявного) наратора у своєму творі. Вона не дає оцінку діям своїх героїв – просто відсторонено показує читачеві психологічну мотивацію їхніх вчинків. Авторка не є частиною свого художнього світу і не веде оповіді від першої особи. Це дозволяє нам абсолютно самостійно вирішувати, кому з персонажів надавати перевагу, формуючи таким чином свій погляд на кожну окремішню ситуацію у творі.

Отже, «Букова земля» розрахована на широке коло читачів – як і звичайних людей, так і вдумливих критиків.

Виділяємо такі стилістичні, композиційні, сюжетні та ідейні параметри роману-панорами «Букова земля»:

- 1) скрупульозний поділ твору на тематичні уривки;
- 2) розлогий, об'ємний за контекстом сюжет;
- 3) багатство лексики та стилів літературної мови (у романі органічно поєднуються між собою художній, офіційно-діловий, розмовно-побутовий та інші стилі мовлення);
- 4) розгалужений, логічно впорядкований і детально виписаний автором часопростір;
- 5) значна роль і місце кожної особистості у зазначеному часопросторі, увага до внутрішнього світу героїв, змалювання простого людського побуту;
- 6) ґрунтовний погляд автора на історію, її висвітлення під новим кутом;
- 7) масштабність і реалістичність у змалюванні подій, що займають об'ємний часовий проміжок;

8) достовірне досьє на кожного героя, особливо, якщо він реальний;

9) сувора історична достовірність через призму перебігу глобальних подій у творі, яка разом із живими описами почуттів та переживань персонажа міцно утримує увагу читача на основних сюжетних лініях роману-панорами;

10) «провалювання у деталь», як особливий метод описів і пейзажних замальовок у романі;

11) глибокий життєвий досвід Марії Матіос, як фундамент стрижневих думок «Букової землі», особливо правдиве відображення дійсності без будь-якого пом'якшення трагічних подробиць;

12) проблеми протиборства Білого та Чорного ангелів у кожній людині, відповідальність за свою землю, справжній патріотизм і людяність.

Отже, «Букова земля» порушує надзвичайно широкий діапазон тем і проблем. Цей роман показує багато ситуацій, в яких може опинитися кожна людина – від найпростіших (з Федорою Вівчар) до найскладніших (з Петром Вівчарем). Авторка твору зобразила навіть небесний «устрій» на чолі з Творцем, якому підкоряються вищі сили.

РОЗДІЛ III

ЧОЛОВІЧІ ТА ЖІНОЧІ ПЕРСОНАЛІЇ “БУКОВОЇ ЗЕМЛІ” ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ БАЧЕННЯ ЇХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

«Персоносфера – специфічна сукупність об’єктів, що можуть бути визначені як персонажі, взаємовідносини між персонажами тексту (термін Г. Хазагєрова)» [56].

Загалом роман «Букова земля» налічує кількєсот персонажів, які творять художній світ книги. Ми спробуємо виділити основні їхні категорії.

Отож, класифікуємо персонажів на реальних і вигаданих. Реальні – це перенесені у художній світ історичні діячі або митці, прикрашені авторським вимислом Марії Матіос. Вигадані ж герої являють собою абсолютний авторський вимисел.

- Ми маємо справу зі складним, багат шаровим літературним твором, тому і персонажів цього об’ємного тексту не завжди можна звести до конкретної категорії. Головними, на нашу думку, у «Буковій землі» можна вважати тих героїв, які з самого початку цього роману серйозно вплинули на його художній світ, сприяли серйозним зрушенням та змінам у ньому, поклали початок основним сюжетним лініям. Керуючись такою логікою, до головних персонажів твору Марії Матіос належать: **Бог–Творець** (є філософським ядром роману і всеосяжним за своєю важливістю героєм); **Ельза та Герберт Вагнери** (вони ввели Буковину у європейський контекст, бо є першими переселенцями, які оживили необроблені буковинські землі); **Александр фон Василько Серетський** (барон, який своїм договором з Вільгельмом Вагнером про оренду землі поклав початок багаторічній співпраці буковинців із німцями); **Николай Василько** (зібрав гуцульський добровольчий легіон, куди вступив Дарій Берегівчук зі своїми синами у Першій світовій війні; усіляко домагався автономії українських земель у складі Австро-Угорської імперії, а після її розвалу – незалежності України); **Федора Вівчар** (поклала початок поважному селянському родові; оскільки ця героїня має реальний прототип – бабусю Марії Матіос, то письменниця відвела їй чимало сторінок книги,

виписуючи внутрішній світ, набуті згодом навички, труднощі, через які проходила дівчина і те, ким вона, власне, стала); син Федори Вівчар – **Петрусько-німець** (боєць УПА, від якого бере початок одна з авантюрних ліній роману – символ трагічної долі борців за українську незалежність Хлопець щиро кохав Марушку Берегівчук, але так і не створив з нею спільного подружжя. Символізує собою незламний дух бійців УПА та їхню трагічну долю. Марія Матіос у розділі книги, що стосується цього героя, показала, наскільки ризикованою, секретною і небезпечною може бути діяльність партизан і якої обережності вона вимагає [13, с. 653, 690]; **Дарій Берегівчук** (центральный персонаж у детективній лінії «Букової землі», яка утримує увагу читача до останньої сторінки; зачинатель роду Берегівчуків).

Другорядні персонажі у «Буковій землі» – це ті герої, які перебували у полі діяльності головних. Вони дещо допомагали головним героям у важку хвилину або були своєрідною ниткою, яка поєднувала представників гуцульських родів.

До другорядних, на нашу думку, належать:

- **Джетті Вінклер (Герда Вальде)**, що завжди була поруч із Николаєм Васильком. Попри дрібні конфлікти, він радився з нею у складних ситуаціях, які виникали на політичній ниві;

- **Фріц Шелльгорн** (перед ним стояли питання виваженої дипломатії у передвоєнний час. Герой змушений був впоратися з чисельними доносами на свою адресу через безкомпромісну політику Третього Рейху – депортацію усіх німців на територію Німеччини. Консул мав контролювати кожне своє слово і дію. Про ці події Марія Матіос розповідає у двох тематичних розділах «Букової землі», присвячених німцю. Цей герой зустрічався з Васильками (тут спостерігаємо точку перетину персонажів двох категорій);

- **Рудольф Вагнер** (займався питаннями депортації німців до Третього Рейху, також допоміг багатьом людям зробити документи про нібито німецьке походження і переселити їх у більш безпечну, ніж Радянський

Союз, Німеччину. Точкою перетину родів є історія про те, як його брат, Герман, палко закохався у Федору Вівчар і просив про допомогу для неї;

- **Гафія Берегівчук** (героїні присвячено два окремих тематичних розділи роману) [13, с. 504, 647];

- **Марушка та Ганушка Берегівчуки** (помінялися своїми іменами, аби не здатися ворогу. Ця історія є центром другої авантурної лінії роману) [13, с. 712].

Епізодичні персонажі – герої «Букової землі», які зустрічалися у романі локально, лише один-два рази, на глобальні зміни у його сюжеті не впливали, а просто були носіями певної позиції чи дозволяли поглянути на ситуацію трохи з іншого боку. До таких героїв, на нашу думку, належать: **Соломон фон Вайссельбергер** (на прикладі його лихої долі Марія Матіос сповна показує нахабність та зухвальство російської жандармерії, яка вимагала у Чернівців збору данини в найкоротший термін. Наприкінці оповіді персонаж зазнає депортації до Наримського краю) [13, с. 134]; **Гауптман Александр фон Василько** (дістав документ-свідчення про всі укладені представниками його роду договори та своє родове дерево) [13, с. 581]; **Георг Василько** – суворий і жорстокий брат Николая Василька, який мало не став причиною розбрату в родині через стосунки Николая з Джетті Вінклер [13, с. 320, 321]; **Вільгельм Вагнер** (зустрічається у творі лише двічі: при укладанні договору з Александром Васильком Серетським про оренду землі та у епізоді, коли, через роки, барон сам навідався у володіння, заселені німцями, уже під новою назвою – Катарінендорф) [13, с. 80]; **Василь Савчак** – друг «Сталь» (взірець жорсткої, аморальної позиції у боротьбі з ворогами, керується у своїй діяльності виключно розумом); друг «Черемшина», який відстоював протилежну точку зору в протистоянні з ворогами: *«...чим ми будемо кращими від нашого ворога, в якого цілком відсутні моральні гальма до наших людей, якщо і ми у своїй боротьбі знехтуємо принципами навіть елементарної моралі?!»* [13, с. 686]; **Герман Вагнер** – рідний брат Рудольфа Вагнера [13, с. 488]; **Йоганка Берегівчук** [13, с. 890]; **Юра Берегівчук** [13, с. 883]; **майор**

Дроздов [13, с.764]; **Петро Шарабуряк - «Хунта»** (їм у романі присвячено лише по одному розділу) [13, с. 891]; два **Ангели – Чорний і Білий** [13, с. 33, 927] (зустрічаються лише на початку і в кінці твору).

«За ступенем включеності у сюжетику твору традиційно виокремлюють головних, другорядних, епізодичних персонажів. На нашу думку, до цього переліку варто додати також вид конфокального персонажа, який здатний, «попри не першорядний статус, притягувати рецептивну увагу читачів завдяки своїй впізнаваності, оригінальності або інтертекстуальній вазі» [46].

А хто ж із персонажів «Букової землі» має ознаки конфокальності? Буде помилкою не згадати, говорячи про інтертекстуальну вагу, найбільш важливого персонажа, витвореного на основі не релігійних догматів, а власного філософського досвіду Марії Матіос. Це, власне, сам Бог-Творець. Філософський досвід є результатом «міждисциплінарних прогулянок» письменниці, те, що вона блискуче втілила у образі Бога. Але говорити про цей образ, як про конфокальний, ми не можемо. Першорядний статус Господа говорить сам за себе. Інтертекстуальну вагу у «Буковій землі» мають, звичайно, історичні постаті – Васильки та Вагнери, оскільки їхня діяльність зафіксована у відповідних архівах, які Марія Матіос власноруч скрупульозно вивчала. Однак не тільки історична вага дозволяє якомусь персонажу стати головним у літературному творі. Головними для «Букової землі» ми вважаємо тих персонажів, які насамперед поклали початок його сюжетові. Окрім таких героїв у романі є ті, хто й справді, попри не першорядний статус, притягує увагу читача просто з тієї причини, що Марія Матіос надала їм головне місце у творі.

Отже, ми маємо два фактори: певну (усе ж таки не головну) історичну значущість героя та велику увагу до нього з боку авторки. За такими рисами можна вичленити таких героїв, як: Фріц Шелльгорн, Рудольф Вагнер, Петрусько-німець, Федора Вівчар (впізнаваний колоритний образ гуцулки) та Дарій Берегівчук (персонаж з гріхом на душі та цікавою сюжетною лінією). Як бачимо, ситуація є заплутаною: ми вичленили кілька героїв із категорії

другорядних, і ще двох – із головних. Ці герої, судячи знову ж таки з визначення, наведеного вище, мають ознаки конфокальних. Але, очевидно, саме в цьому і полягає унікальність «Букової землі» – її широта не дозволяє однозначно означити всіх персонажів цього твору. Персоналії мають неоднозначний статус через гнучкість композиції.

Вигаданими персонажами у «Буковій землі», на нашу думку, є **Ельза та Герберт Вагнери** (вони й справді поклали початок сюжетові «Букової землі», як перші переселенці з Німеччини) [13, с. 46]; **Дарій Берегівчук** (від нього тягнеться одна з головних сюжетних ліній роману) [13, с. 168]; **Петро Вівчар та Петрусько-німець** (уособлення трагічної долі повстанців УПА) [13, с. 653, 690]; **Гафія, Ганушка та Марушка Берегівчуки** – сестри-близнята, які тягнуть за собою авантюрну сюжетну лінію твору); **Йоганка Берегівчук, Юр Берегівчук** та інші. Дещо особливий герой на цьому тлі – **Федора Вівчар** [13, с. 352, 610], яка є частково вигаданою, оскільки виписана письменницею як прототип бабусі Марії Матіос.

Деякі персонажі змінюють свій статус, переміщуючись із частини в частину. До прикладу, героїні Джетті Вінклер письменниця відводить окремий розділ книги, у якому вона – головний персонаж. Потім, у окремій частині, де йде мова про Фріца Шелльгорна, жінка виступає, як епізодична героїня, беручи участь у короткому діалозі з німецьким консулом.

У частині роману, який присвячений історії Петруся-німця, Марушка Берегівчук – другорядний персонаж. Однак маємо окрему розповідь, що присвячена лишень сестрам-близнючкам. Історії Федори Вівчар письменниця також присвячує окремі розділи у романі книги, де вона – головна героїня. Водночас в інших частинах твору жінка є другорядним персонажем.

Отже, персоносфера роману-панорами Марії Матіос “Букова земля” – багат шарова, широка за типологією персонажів, розлога та не піддається вичерпному класифікуванню.

Варто звернути увагу ще й на той факт, як персононалії роману пов’язані між собою. Для цього згадаємо, які герої з чотирьох гуцульських

родів зустрічалися одне з одним і за яких обставин. Так, Петрусько-німець, син Федори Вівчар, віддав своє серце онучці Дарія Берегівчука – Марушці Берегівчук. У Федору був шалено закоханий Вільгельм Вагнер. Фріц Шелльгорн зустрічався з Васильками. Сини Дарія Берегівчука, Юр і Матей, вступили до гуцульського добровольчого легіону, який зібрав Николай Василько. Вільгельм Вагнер і Александер фон Василько уклали доленосну угоду про передачу трьохсот їхніх буковинської землі німцям. Стосунки між героями з різних гуцульських родів і є тими «вузлами», якими Марія Матіос скріплює свою розлогу персоносферу в одне ціле. Письменниця робить це з кількох причин:

- для увиразнення історичного контексту (Александер Василько – Вільгельм Вагнер);
- для створення інтриги, авантюрної лінії (Федора Вівчар – Герман Вагнер, Петрусько-німець – Марушка Берегівчук);
- щоб підкреслити думку про те, що в реальному житті (Марія Матіос – письменниця-реалістка) зовсім різні люди із різними життєвими шляхами можуть перетнутися одне з одним. На це натякають слова Бога з розділу книги «Небесна канцелярія»: *«...я фіксую у цих книжках тільки каркас людської долі. Тільки каркас. Риштовання, сказати б»* [13, с. 25].

Ось як Марія Матіос бачить свою творчість: «Я не хочу, щоб мене читали в метро, щоб від моїх творів «ловили кайф» тривалістю поїздки від Хрещатика до Оболоні. Від віршів – хай ловлять «кайф», але коли йдеться про прозу, я хочу, щоб мій читач думав. Бо я знаю, що мій читач, навіть якщо колись він і не був моїм, зрозуміє моє письмо і зрозуміє, що я до нього ставлюся з повагою, до свого читача, що я йому не підкидаю «халтуру», скоропис. Я, як письменник, не хочу бути ані зомбувальником, ані диктатором моралі, я, в принципі, не виношу вироків минулому, сучасному чи майбутньому. Я даю своє розуміння людини, ситуації, характеру, обставин. І все. Я не повчаю» [33].

3.1. Бог-Отець – творець Землі Буків

У вставній притчі (на початку роману, одразу після трилерного зачину, якому позаздрить і кінематограф) Господь повчас янголів-архівістів: «Ця робота – нагадування про минуле – неперервна. Коли ми нею нехтуємо – живі розв'язують війни». Та коли війна таки сталася, перепинити поширення зла здатна лише смерть. Згодом цей Божий натяк відлунюватиме у слові бійця УПА, котрий воює проти більшовиків аж до 1951 року: «України жалістю не здобудеш... Тільки любов'ю до неї, лютою ненавистю до ворога і справедливою карою». І на це Всевишній також надав коментар: «Чиясь, на перший погляд, невчасна чи дочасна смерть – це всього лише спосіб виховання недосконалих живих» [13, с. 31].

У тій значущій припочатковій новелі Бог ставить перед підлеглими (чи перед авторкою?) деміургічне завдання – з'ясувати, «чим увійшла в історію людства родина Берегівчуків із села Черемошне?». Саме так – в історію людства. На Буковині чинили зло всі окупанти, навіть австрійці, за яких край перебував ніби в політичному раю (у порівнянні, звісно, з режимами пізніших зайд, румунів та німців). Та коли з'явилися «визволителі» – від брусливських козаків починаючи – будь-яке порівняння втратило сенс, буковинський щодень перетворився на «безконечний колообіг благання».

Зрештою, по зіткненні з Москвою добряче «відчули різницю» на собі й колишні сюзерени Буковини. Авжеж, «російська політична небезпека – не вибіркова. Вона для всіх народів, хто опинився у полі її зору».

Слід розмежувати художні домисли, якими письменниця наділяла своїх героїв та їхні історичні прототипи. Але, як правило, навіть авторська фантазія мала під собою цілком реальне підґрунтя. Ось приклад такого художнього перетворення дійсності, наведений самою письменницею: «Далекого серпня 2006 року на хуторі Сірук, де ми колись жили, тато Василь показав мені вцілілу смереку з п'ятьма верхами. Її вершечок і справді нагадував розчепірену людську долоню. І розказав деталі загибелі 1951 року саме на цій

смереці повстанця Михайла Нечая на псевдо «Дорошенко». Тато розказував у деталях глибоко трагічну історію молодого чоловіка, смерть якого спричинила не зрада, а пристрасть до жінки.

У “Буковій землі” ця історія перетворилася на історію Петруська Вівчара (на псевдо «Дорошенко» – «Лис») і Марушки Берегівчук. А ота чудна смерека стала буком з п’ятьма верхами» [4].

Галерея образів «Букової землі» відкривається цілком несподіваним персонажем – то не хто інший, як сам Бог-Отець. Однак в певному розумінні це видається абсолютно логічним – першим ввести найвидатнішого героя з усіх можливих, хоча б гіпотетично причетних до описуваної історії, одразу задавши найвищу планку всьому твору. І хоча, здавалося б, опис такої істоти, яку ніхто ще не бачив, і саме існування якої з наукової точки зору досі ще не доведено, мав би грішити суб’єктивністю і фантазіями автора, але, будучи неминуче зумовлений всією книгою в цілому, він може правити за своєрідний пролог, а в чомусь навіть – підсумком роздумів автора над відтвореною панорамою. Вважаємо, що саме цей вступний розділ, як і задіяні в ньому персонажі, згідно задуму автора, стали ключовими моментами для розуміння всієї книги – своєрідним заспівом до роману-панорами.

Насамперед варто зауважити, що Небесне Царство нашого Бога-Отця чомусь назване Марією Матіос зовсім не в біблійському дусі – «Небесною канцелярією». Як відомо, канцелярією називається не верховний орган влади, а всього лише підрозділ організації при посадовій особі, що керує документацією. Отже принаймні характерна для багатьох віруючих, агресивна і недоречна апологетика релігії в цьому розділі нам не загрожує. Насправді мова піде про серйозні роздуми автора, що стосуються описуваних подій і героїв книги, які, керуючись власними людськими можливостями, не завжди дотримуються християнських догматів. І справді, опис подій в Небесній канцелярії починається моментом народження нової людини – цим відразу увага читача зосереджується на тому, що мова піде, власне, не стільки про міфічну Небесну канцелярію з її Богом-Творцем, як про людей, яких і

обслуговує, зрештою, будь-яка канцелярська установа на чолі з її керівником. І хоча далі Марія Матіос пише про те, що Бог-Отець, як і годиться в його високому становищі, постав перед необхідністю вершити долю новонародженого – визначити його шлях. Воночас ми бачимо, що голос Бога, коли він заговорив про цю надзвичайну подію, зовсім не схожий на трубний глас начальника. Навпаки, авторка описує його у навіть дещо приниженому стилі, як *«підозріло улесливий шепіт Творця, схожий на шипіння плазуна»* [13, с. 18]. З контексту стає зрозумілим, що ця улесливість явно не стосувалася присутнього в канцелярії Білого Ангела, як і менторство, загалом не характерне для Отця. Нотки улесливості проявилися аж тоді, коли Бог пояснював Білому Ангелу, що будь-яка новонароджена людина не просто з'являється на світ завжди вчасно – вона являє собою до-ско-на-лість – це слово Творець спеціально вимовив з притиском, по складах.

Відчутний містичний елемент і навіть щось схоже на схиляння перед Вищим з'являються у Марії Матіос лише тоді, коли вона починає розповідати про зигзаги накреслюваних Творцем людських доль. Отже, яким би не було ставлення автора до Бога, а в долю вона явно вірить, і змушена, хоч і, можливо, просто через відсутність кращої кандидатури, пов'язувати її з божественним втручанням.

Що ж стосується догани, яку на початку оголосив Господь Білому Ангелові, то, як зазначає письменниця, *«пильна робота Творця не допускала таких дрібниць, як ненавмисне нерозуміння слугами деяких незмінних величин у Його обширах»* [13, с.19].

Видається, цю думку можна цілком застосувати і до героїв книжки, і навіть до її читачів. Відомо ж, що людині треба духовно рости і рости, щоб сягнути рівня Слуги Божого, тобто Ангела. А отже, ступінь так би мовити святості чи іншими словами, божественності, у кожної людини залежить від ступеня розуміння божественних законів, що діють у житті. Так ми приходимо до ще одного кредо, яке є характерною рисою світогляду як Творця, так і

вочевидь Марії Матіос, яка, будучи автором, зрештою, змушена була зіграти Його роль, ставлячи себе на місце Творця.

Отже, можна зробити висновок, що ті божественні закони, про які йшла мова вище, – це закони етики або закони людяності. А щоб стало можливим їх виконання на рівні Ангелів, сумлінно та якісно, треба повсякчас ставити себе на місце Творця – лише така позиція у житті може допомогти досягнути всі Божі закони, ставши водночас Йому вірним слугою.

Варто звернути увагу на прикметну рису Білого Ангела – він вважав Буковину обраною землею, яка має високе призначення. Божий промисел невідомий самому Ангелові, хоча він за своєю посадою і був її Хранителем. Чому саме невідомий? Це стає зрозумілим, коли довідуємося, що Білий Ангел заздрив людям – їх здатності до бурхливих, сповнених пристрастей, переживань і в той же час глибокого філософського осмислення, чого він не мав, будучи за своїм призначенням простим виконавцем Божої волі.

Таким чином, ще один, на перший погляд, неочевидний висновок, до якого веде свого читача Марія Матіос – це ідея, що людина самотійно повинна відчувати і навіть додумувати невідомий ні їй, ні навіть Ангелам божественний промисел. Питання в тому, чим тоді, за винятком порівняно короткого життя і куди більш скромних можливостей, вона буде відрізнятися від Творця?

Наче у відповідь на ці природно виникаючі сумніви, далі авторка веде розповідь про раптові калейдоскопічні зміни вигляду Творця, що ставав на очах приголомшеного Ангела схожим на Христа, Будду, Магомета та інших видатних людей. Ця зміна навіть нашого Ангела, від природи не схильного до філософських узагальнень, мимоволі змусила задуматись: «А ким є мій Творець?» [13, с. 22]. Господній Слуга злякався цієї богохульної думки, на яку не мав права як безвідмовний виконавець Божої волі. Увесь смисл його існування полягав насамперед у тому, щоб, не задумуючись, виконувати накази Господа. Але перестрашеного Ангела все ж зачепила думка про те,

«...що Бог, напевно, прибирає уявні риси верховного Творця віри тієї людини, яка постає перед ним» [13, с. 22].

Отже, Марія Матіос ненав'язливо, але цілком прозоро натякає, що творцями на своїй рідній землі були буковинці – найкращі представники людського роду, чия віра та життя й породжували завжди перед очима Ангелів величну постать Бога – у доступній для їх розуміння подобі.

3.2. Барон Александер фон Василько Серетський як родоначальник визначної династії

Александер фон Василько (1827 р. н.) у творі Марії Матіос – барон, господар надзвичайно великої площі земель (у тому числі Підгір'я), представник впливового аристократичного роду на українських землях у складі Австрійської імперії. Персонаж – вельми амбіційний у сфері політичної кар'єри, про що говорить авторка *«Букової землі»*: *«Бути простим депутатом крайового ландтагу від Вижницького та Сторонець-Путилівського судового округів Александрові Василькові – найбільшому магнатові цих територій – уже замало. Ліси й орні землі має. Гроші у швейцарських, віденських та чернівецьких банках дають чималі проценти. Красуню Катін має. Ось-ось посипляться діти – уже навіть він бачить зміни у фізіології і поведінці дружини. Можна думати про серйозну політичну кар'єру не містечкового розмаху» [13, с. 86].*

Як ми дізнаємося згодом, Александер поставив собі ціль – обійняти посаду крайового маршалка. Це – спікер крайового парламенту. Щоправда, така цілеспрямованість героя обумовлена дещо глибшою причиною – навіки вписати своє ім'я у історію, як благодатного для свого краю державного діяча. Василько знається на економіці, прагне контролювати усі справи, які її стосуються (звісно, у межах своєї компетенції). Судова справа також не залишилася поза увагою барона. Александер домагався справедливого суду над людьми і не терпів халатності та хабарництва. Він також відзначається толерантністю у розгляді національного питання. Незважаючи на своє високе

становище, барон здатен гостро відчувати проблеми німецьких переселенців, які пройшли важкий шлях перед тим, як дістатися клаптикової імперії. Адже він і сам був онімеченим українцем, а також волохом. А кожному зрозуміло, що здатність поставити себе на місце когось іншого – надважлива риса для будь-якого політика і людини загалом: *«Кому-кому, а Александрові Василькові добре відомо, як тяжко укорінювалися німецькі колоністи тут, на Буковині. З одного боку, було паперове сприяння держави: після того, як новий монарх – Франц Йозеф II – закрив монастирі на Буковині, викупивши в них маєтки, цілі села і землі, які їм належали, у держави з'явилася можливість розміщувати на них переселенців, які до того осідали по Галичині. Цісарська воля була ясна і зрозуміла – саме за рахунок колоністів слід збільшити кількість населення, а місцевим жителям слід навчитися у них нових методів землеробства, адже місцеві молдовани і гуцули трималися одного ремесла – скотарства»* [13, с. 83–84].

Щоправда, Марія Матіос говорить і про інші причини такого результату переговорів: Василько хотів зробити свої землі більш престижними з погляду Європи, де були популярними грушеві і горіхові сади. Це несло за собою ще й фінансову вигоду – плоди цих дерев можна буде переробляти, продавати у звичайному вигляді та отримувати з цього немалі прибутки. І не слід забувати, що дружині барона – Катінці фон Флондор – вони дуже смакували. Так чи інакше, успішно уклавши угоду з Вільгельмом Вагнером, Александер не тільки створив нові можливості для розвитку національних меншин Австрійської імперії, але й отримав великий торгівельний зиск.

Марія Матіос чудово відтворює часову атмосферу Австрії XIX століття через систематичне використання діалектів та історизмів у своєму творі. Ця тенденція пронизує увесь роман-панораму, у тому числі і частину, де йде мова про Александра Василька: *«Валашка Домніка, занадто збуджена учорашніми натяками про можливе сватання до неї чернівецького балагули Мірчі...»* [13, с. 74]; *«Доктор дуже суворо вимагає, щоб кожен з нас улітку з'їдав гарець суниць на 5 літрів»* [13, с. 82]; *«Коко – то й коко, у щасливих батьків усі*

діти – кока, проте Александрова Катінка щоразу повторює братовій, що сина ніколи не можна називати іменем батька задля його ж подальшої долі» [13, с. 94].

«Букова земля» також багата на етнографізми, які притаманні виключно певній народності, про яку йде мова, і не важливо, чи то гуцули чи галичани. Багатий лексичний склад надає цьому творові чималої привабливості. У романі Марії Матіос є ще одна позитивна риса: кожен його герой: чи то аристократ, чи проста людина – розмовляє саме так, як і повинен розмовляти. Так, барон Александер фон Василько веде розмову, дотримуючись усіх норм літературної мови – вишукано, стримано, зі словами підкреслено шанобливого ставлення до співрозмовника (тобто так, як потрібно говорити людині з високим соціальним статусом): *«Пане Вагнер! – голос барона у затяжній тиші кабінету прозвучав, як удар литаврів: – Очевидно, вам ідеться про заснування нового поселення на приватній основі?» [13, с. 87].*

На противагу Василькові у творі маємо іншого героя – Дарія Берегівчука – простого гуцула і бувалого вояка, якому у розмові і поведінці притаманні просторічність, часте використання діалектизмів, сільська говірливість: *«Чесний Хрест! Та чи я не знаю, що війна?! Що цісар уже воює? У мене дома одна війна ся не скінчила, а у світі вже зачалася друга. І як чоловікові межи двома війнами жити, куме? Га? А не чув, кого від нас будуть брати на війну?» [13, с. 168].*

Барон Василько спілкується переважно волоською (румунською) мовою, але інколи, зокрема у розмовах з дружиною, повертається до руснацької (української). Александер таким чином намагається потроху ознайомити Катінку зі своєю національністю. От як авторка роману ненав'язливо це показує у своєму творі: *«Александер, входячи в раж з подеколи відчутним намаганням повернутися до свого руснацтва, іноді навмисно грасував перед Катінкою голосом, тембром, жестикуляцією – і це було так природно і так переконливо, що вона і собі підхоплювала чоловікову грайливість, намагаючись відповісти йому руською мовою. Чоловік виправляв помилки її артикуляції,*

лексики, побудови фраз – і тоді обоє заходилися сміхом» [13, с. 78]. Ця людина ніколи не забуває свого коріння, навіть у вирі політичних стосунків або обставин особистого життя.

В образі Катінки фон Флондор бачимо молоду жінку, яка у сімейному побуті ще не розтратила своєї природної грайливості та веселості. Не розгубила вона і теплоти у ставленні до чоловіка, адже у творі спостерігаємо, як молода дружина всіляко намагається привернути його увагу до себе.

Слід зазначити, що Александр Василько був справжнім світочем цивілізації, патріотом свого краю. Він, маючи європейське виховання і світосприймання, являв собою зразок того, як німецька культура може органічно поєднуватися з місцевою.

Отже, можна стверджувати, що Александер фон Василько Серетський – за своїм психологічним типом – стратег. Це рідкісна якість, якою наділені далеко не всі правителі країн. Наш герой надзвичайно педантичний, тверезо обдумує кожен свій крок, не дозволяючи емоціям узяти верх над собою. Як політик, він намагається тримати навіть найменшу ділянку своєї діяльності під жорстким контролем, не терплячи свавілля або недотримання законів. Він був люблячим чоловіком попри те, що загруз у справах, пов'язаних із своїм статусом. Як батько, виховав гідних синів, які продовжували його справу настільки, наскільки це можливо. Александер добре усвідомлював своє місце у суспільстві і досконало робив усе, що від нього вимагалось. А це важливо не тільки для політика, а й загалом для людини.

Таким чином, барон Василько є найбільш універсальним героєм «Букової землі», який спромігся втілити у собі максимум чеснот і можливостей. Епоха народжує героїв, що цілком достойні її. А час, в який жив Александр Василько, був для Буковини Другим Відродженням – бурхливим, безмежно різноманітним. Стрімкий поступ відбувався, здавалося, в усіх напрямках водночас. Як людина і як громадсько-політичний діяч, Александер фон Василько – це фігура найбільшого масштабу і розмаху, який, на нашу

думку, займає центральне місце серед усіх персоналій роману-панорами Марії Матіос.

3.3. Гауптман фон Василько – послідовник великого роду на Буковині

Дія відбувається у 1943 році. Друга світова війна – у розпалі. Усім відомо, що саме в цей рік розпочався давно очікуваний жаданий всім світом перелом у протистоянні Радянського Союзу та фашиської Німеччини. СРСР зіткнулася з Третім Рейхом на Орлово-Курській Дузі, і ця сутичка стала однією з наймасштабніших танкових битв в історії Другої світової війни. Починаючи з цього моменту, ініціатива бойових дій перейшла до Червоної Армії.

Гауптман фон Василько – німецький офіцер-танкіст, який раніше брав участь у бойових діях у Африці під командуванням генерала Роммеля [13, с. 584–585]. Він був дуже вражений жорстоким ставленням німців до радянських військовополонених. Перебуваючи у німецькому госпіталі для важкопоранених, хлопець відчуває мимовільну прихильність до простої санітарки Варвари, яка нагадує йому покійну тітку. Отримавши дозвіл на одруження, переймається походженням своєї коханої, чого та довго не може йому пробачити.

Варто зазначити, що Марія Матіос заклала у цей конфлікт те саме значення, що і у частині роману, де йде мова про Петруся-німця: Третій Рейх, (як і СРСР) змушує кожну людину перевіряти своє походження і вороже ставиться до всіх тих, хто не був «арійцем». Таким чином, фашисти арійського походження – це так званий «смерековий ліс», а гауптман фон Василько – поодинокий бук, якого вони морально пригноблюють. Надалі гауптман отримав від свого родича Гамількара беззаперечний доказ благородства і старовини свого роду – листи, грамоти, угоди та інші документи, які були підписані представниками роду Васильків: *«Деякі наполовину зітлілі, пошкоджені часом, протерті на згинах, з незрозумілим і*

нерозбірливим шрифтом і, очевидно, кириличною абеткою, підписані такими автографами, яких не зміг би підробити, напевно, і геній – документи вражали датами: 1423-й, 1428-й, 1631-й, 1678-й, 1735-й роки» [13, с. 596].

Проте юридично досить освічений офіцер розумів, що хоч і є представником по-справжньому старовинного і шляхетного аристократичного роду, але воює на боці варварів-загарбників. Прикметна причина його смерті – звичайний комариний укукус, який дав зовсім невідповідні для такої дрібниці наслідки – зараження крові. Це й стало причиною того, що Александра переправили до палати Орлівського військового госпіталю, у «перший передпокій смертників». Гауптман переймався тривожним передбаченням циганки, яка колись завітала до його тітки Елізи. Ворожка усім її дітям напропорочила важке майбутнє. Чи не був імунітет гауптмана ослаблений хворобливим сумлінням? Недарма ж кажуть, що всі хвороби – від нервів, а найбільше гауптман хвилювався через те, що саме на Буковині, цій землі своїх видатних предків, усвідомив, що, власне, воює на боці бандитів. Це його й підкосило, морально, а далі й фізично, позбавивши опору настільки, що й комариний укукус, зрештою, став смертельним.

Отже, гауптман Александер фон Василько – ще один представник славетного роду з важкою долею, який розуміє неоднозначність свого становища: з одного боку, він – аристократ з довгим родоводом, який залишив відчутний слід у історії. З іншого – його доля склалася таким чином, що у світовій війні опинився на боці міжнародного загарбника – Третього Рейху, і це сильно контрастує з репутацією родини. Тимчасом гауптман фон Василько аж ніяк не є поганою людиною. Він здатен проявляти людяність до людей, які є ворогами режиму, до якого він, на жаль, належить. Варто також відзначити те, що йому не дуже пощастило з дружиною Магдою. Адже вона не вміє ставити себе на місце чоловіка, коли той шукає відповідей на важливі життєві запитання. Василько за своїм становищем – ще один самотній бук серед темного смерекового лісу.

3.4. Федора Вівчар – найулюбленіша героїня Марії Матіос

Федора Вівчар – 15-річна дочка сім'ї Григоряків, яка має двох старших сестер – Одарку та Настусю. Вихована у душі роботящої господині, може впоратися з будь-якою домашньою роботою – «вертка», як називає її Марія Матіос. У частині роману, присвячену цій героїні, мова йде про її подружнє життя та подолання різних труднощів разом із своїм чоловіком Петром. Трагедія Федори полягає у тому, що її видали заміж не тільки у підлітковому віці, а й чоловіка вона мала на двадцять років старшого від себе. Цього факту вже досить, аби уявити собі емоції новоспеченої молодої. А втім, про це нам говорить сама авторка: *«Федорка нітилася від незнання, що її чекає там, де ніколи не ступала нога, а вона від учора – після вінчання – вже була там газдинею»* [13, с. 360].

Життя, відірване від рідного дому і батьківської, хоча б моральної, але все ж підтримки, гнітило дівчину. Більше того, її чоловікові потрібні були спадкоємці своїх багатих статків, до того ж у найкоротший часовий термін. Але як молодій дівчині, яка сама тільки почала входити у доросле життя, самій планувати народження дітей? Ця думка натяком також прослизає у творі: *«Сама Федорка до свого віддавання ніколи не задумувалася над тим, де і як сплять її батьки. Коли дитину вдосвіта розбурхували на припічку і крізь сон гнали пасти вівці, тато з мамою були вже на ногах. А коли після вечері натомлена Федорка падала сонна в запічок, мама з татом ішли чи то в оборіг, чи то в стайню на сіно. Літували тато з мамою здебільше на полонині, але де і як вони сплять, дитина не знала, бо з двома старшими сестрами спала в старій колибі поміж щойно вроджених теляток або ягнят. А зимували Григоряки завжди в селі. Мама з уже вивершеним черевом спала тоді коло Федорки на лежанці під стіною, або з найменшою дитиною на печі. Коли в хаті побільшувалося на один рот, мама стелила собі на підлозі, щоби легше було колисати дерев'яну колиску на заокруглених товстих ніжках, а тато спав на опецьку, вигріваючи хребет»* [13, с. 354].

Годі й говорити про те, що Федорці, як дівчині, доля не дала часу на просте і звичне для її ровесниць дівування – її просто узяли заміж, наче вона була талісманом-оберегом для статків багатого вдівця Петра.

Прикметним у частині роману, де йдеться про Федору, є епізод, коли Петро Вівчар прилюдно не відтяв косу дівчини, що дещо її заспокоїло. Як нам відомо, коса – це атрибут суто дівочої, юнацької краси, і її позбавлення – це символ ініціації молодой дівчини, її перехід до стану дорослої жінки з новими обов'язками [1, с. 248]. Та для Федорки ця ініціація не була такою морально болісною і жорстокою, як для іншої дівчини – Марічки, на весіллі якої чоловік безцеремонно і брутально дотримався звичаю, пов'язаного з косою: *«...Розігрітий «гуцулкою» Олекса з палаючими очима уповільнював темп танцю, далі одною рукою різко відштовхнув Федорку від себе, а другою – з сокирою – так само різко і з усієї сили чахнув по Маріччиному волоссю, може, десь посередині коси, але таки ближче до її голови. Федорка ще встигла побачити, як різко, і, мабуть, боляче сіпнулася голова молодой, як зависла відітнута коса одним кінцем на цвяху, а далі – вже не пам'ятає нічого...»* [13, с. 359]. Можна стверджувати, що цей випадок спричинив неабияку психологічну травму, адже героїня знала, що через кілька років її може чекати таке саме варварство з боку майбутнього чоловіка. Але цього не сталося скоріш за все через те, що таких звичаїв там, де жив Вівчар, не було.

Можна зрозуміти подив Федори, коли вона побачила дім свого чоловіка, що здавався їй мало не палацом у порівнянні зі своєю хаткою: *«Вона згадала убогу хату своїх батьків на одну кімнату і високі – без стелі і вікон – хорони, крізь дах яких сочився дим із хати, заодно закінчуючи гострим запахом не лише сволюки горища, а й тонкі пасма солонини і м'яса, підвішені на дерев'яні гаки під самим дахом. У хоромах узимку грілися кози і вівці, збиваючись докупі під стіною, а від худоби ішло більше тепла, ніж від печі з хати»* [13, с. 360]. Дівчина швидко освоїлася у своєму новому хазяйстві, щоправда, робота забиравала у неї всі сили.

У творі авторка торкається проблеми торгово-економічних стосунків під час зміни влади, а саме – знецінення грошової валюти. Як і треба було очікувати, усі паперові грошові запаси родини Вівчарів моментально знецінилися. Якщо справа стосується багатії родини, то вони могли прогодувати себе завдяки тому, що продавали те, що вирощували у себе на полонині. Але важко собі уявити, наскільки сильно такі економічні зміни відбилися на малозабезпеченому прошарку населення.

Ми спостерігаємо за тим, як нерішуча і трохи боязка дівчина перетворюється на впевнену в собі хранительку сімейного вогнища Вівчарів. Її добре знали і поважали не тільки у селі, а й у торговому центрі – Вижниці. Продукти, які вона продавала, відзначалися зразковою якістю та смаком, і жоден дрібний торговець не міг обвести Федору навколо пальця.

Отже, Федора Вівчар – гарний приклад жінки, яка долає життєві труднощі, зберігаючи хороші стосунки з чоловіком завдяки взаємоповазі та допомозі одне одному. Важливим є ще й те, що це подружжя спільно обговорювало свої проблеми і також спільно їх вирішувало. Сумно часом дивитися на випадки, коли чоловік із жінкою, хоча й зовні живуть разом іноді в численній родині, але насправді в душі кожен із них залишається глибоко самотнім.

3.5. Образ Петруська-німця

Для кращого розуміння цієї частини роману Марії Матіос варто звернутися до історичних відомостей, які добре проілюструють суспільні обставини, у яких перебував головний герой. Одним із підсумків Другої світової війни стало встановлення нових державних кордонів у Європі, зокрема – між СРСР і Польщею. Це питання постало ще на Тегеранській конференції керівників трьох союзних держав (28 листопада – 1 грудня 1943 року). Її учасники дійшли згоди, що кордон між СРСР і Польщею пролягатиме по “лінії Керзона”, тобто як це було на вересень 1939 року. Щоб із такою зміною ситуації погодився польський емігрантський уряд у Лондоні, прем’єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчіль запропонував віддати

Польщі взамін Західної України й Західної Білорусі землі Німеччини: Східну Пруссію, Західне Помор'я з Данцигом, Верхню Силезію.

«Для встановлення радянсько-польського кордону під час Другої світової війни й усунення тривалих суперечок щодо спірних територій між українцями і поляками (так зване “розв’язання національної проблеми”)

9 вересня 1944 року в Любліні голови Ради народних комісарів УРСР Микита Хрущов і Польського комітету національного визволення (ПКНВ) Едвард Осубка-Моравський уклали угоду про “взаємний обмін населенням”: українського – з території Польщі до УРСР і польського – з території України до Польщі. На реалізацію угоди 21 вересня 1944-го Політбюро ЦК КП(б)У затвердило інструкцію про проведення переселення українців із Польщі, яка конкретизувала фінансові, організаційні питання. Так, до переїзду в СРСР підлягали усі громадяни української національності з теренів Холмського, Грубешівського, Томашівського, Красноставського, Володавського та інших повітів Люблінського, Ряшівського та пізніше – з Краківського воєводств. Переміщення мало бути добровільним. Де-юре переселенці мали право вибору: виїхати у міста, радгоспи і колгоспи (їм пропонувалося їхати на схід УРСР) або у місця ведення індивідуального господарства – у західні області. Однак де-факто вивозили запланованими маршрутами без урахування думки людей. Підставою для переселення ставали списки осіб, що виявили бажання покинути Польщу, відмовитися від її громадянства й отримати паспорт УРСР. До того ж виявлення волі могло бути письмовим та усним. Це й створювало широкі можливості для зловживань. До прикладу, людину могли внести до списку, а вона про це і не знала. В Угоді не були виписані критерії визначення національності тієї чи іншої особи. Врешті, основним показником для виселення стала ідентифікаційна картка нацистської окупаційної влади (Kennkarte), в якій були відомості про віросповідання і національність. Переселенців мали звільняти від податків і поточних виплат. Під час виїзду можна було взяти з собою особисті й домашні речі, продукти харчування й господарський інвентар вагою до 2 тонн на родину. Майно, що лишалося,

мали описати й оцінити, а його вартість у грошовому еквіваленті повернути на місце поселення в УРСР. Переселенці мали отримати земельні ділянки, за розмірами однакові з тими, які вони залишили. Документ про майновий стан відповідно до опису майна видавали польсько-українські районні уповноважені з евакуації» [37].

Понад 482 тисячі українців примусово, поза всяким судом, переселили до УРСР у 1944 – 1946 роках. Це брутально здійснювали комуністичні режими СРСР і Польщі із застосуванням терору, репресій, конфіскації майна, обмеження політичних, соціальних, економічних і культурних прав людей. Виселяли українців у різні регіони УРСР – від Галичини до Причорномор'я, Слобожанщини та Донеччини. На тлі саме таких історичних обставин відбувається дія у частині роману під назвою «Петрусько-німець».

Петрусько-німець, або ж Петро Вівчар у «Буковій землі» – молодий боєць руху опору, під псевдонімом «Дорошенко». Переховує у схованці важливі документи Служби Безпеки, не маючи права говорити про місце свого перебування нікому, окрім побратимів: «Черемшини» та інших.

Ось як Марія Матіос пояснює причину наймення «німець»: *«Все було доти добре, доки якась хутірська брехоноша не пустила поголос, що Вівчаревий хлопець – діправди від отого русого нотаря з Вижниці, до якого ходить Петро, а німець ходить до Федори. І хоч малий, як дві сльози, був викапаний старий Вівчар – із чорним, як у ворона, волосом, і такими ж жагучими очима, – з того часу пристало до дитини прізвисько «німець». Так і казали на хуторі –Петрусько-німець»* [13, с. 641].

Хлопець має кохану дівчину – Марушку Берегівчук – єдину людину, з якою зустрічається під час довгого переховування у палатці на вершині букового дерева. Цей бук став улюбленою схованкою Петруська через свою незвичайну форму: *«Цілком можливо, що хвойний ліс колись почався саме з цієї галявинки, де пупом землі на цей час уже височів молодесенький бучок із ціпким коренем, який і дав життя дивному стовбурові, розгалуженому на п'ять верхів. Отож, своїм виглядом одинокий бук у смерековому лісі скидався*

на розчепірену людську долоню з п'ятьма пальцями» [13, с. 654]. На вершині такого дерева Петро мав змогу не тільки надійно зберігати засекречені матеріали, але й бути недалеко від матері та коханої, спостерігаючи за ними. Бук був для хлопця не лише рідкісним дивом природи, а й хорошою стратегічною точкою. Як і в усьому романі-панорамі, бук у цій частині твору для нашого героя – образ далеко не випадковий, бо увібрав у себе чимало смислових значень. Бук – символ індивідуальності, спротиву проти засилля смерекового лісу, але водночас – спостережний пункт. Дерево – криївка Петруся, його друга домівка, об'єкт, звідки видно кохану, місце їх зустрічей. Отже, у цьому контексті бук є водночас ще й символом кохання.

Петрусько з дитинства не випадково отримав прізвище «німець». Очевидно, як і самотній бук, від початку він чимось виділявся серед людського «лісу», що його оточував. Різниця була на користь Петруся, бо німці загалом представляли вищу культуру, ніж тутешня, а також найкращу з точки зору добробуту і розвитку краю епоху – часи Австро-Угорської монархії. Такі, як Петрусько та його бойові побратими – «букові німці» (в розумінні буковинські європейці), і представляли справжню Буковину, як частину Європи, що протистояла засиллю варварської Азії, уособлюваної смереками, тобто радянськими окупантами, і тими, хто їх підтримував. Букова земля перестала б бути собою, якби не ця війна буків зі смереками, де пожертвував життям Петрусько-німець. Можна перемогти вояка, взяти його в полон, зв'язати, позбавити зору і слуху, рук і ніг. Але саме такі хлопці боролися з напасниками до кінця і живими в руки, як правило, не давалися. Так і Букова земля дала відсіч радянським окупантам, хоч вони її полонили, зробивши насильно «радянською Буковиною». Той обрубок дав сильні і життєздатні паростки – нащадків Петруська та Марушки. Щойно радянська імперія стала підупадати в силі, згадали спротив своїх батьків та дідів, символ національної боротьби, що десятиліттями навіювала страх на окупантів – Степана Бандеру – і проголосували за Незалежність, за відродження своєї України.

Марушка Берегівчук була для хлопця розрадою, за яку він чіплявся усіма своїми думками, всією душею. Ведучи зрештою життя дикого звіра чи ув'язненого (змушений був по півроку висиджувати в схроні!), Петрусько зберігав у собі людяність саме завдяки особистим почуттям до Марушки. Історія їх кохання разом з історією кохання до Петруся Ганушки – Марушиної сестри – є найбільш цілісною, яскравою й потужною.

Петро намагався не згадувати усі жахи війни, які вже засіли у його свідомості спогадами про смерть мисливця Дупала та його дружини. Цнотлива краса густого смерекового лісу нагадувала йому про рідні місця, а жагучі почуття до коханої відволікали від незагоєних жорстоких психологічних травм. Отже, молодий хлопець, як і очікується від його віку, жив спершу серцем, а не розумом і сумлінням: *«А про вуйка Дупала краще тепер не згадувати. Тепер Петрусько відганяє від себе спогад про день, коли крадькома, потайки прийшли вони з другом «Вороном» – молодшим Дупаловим сином Юрасиком – на батьківський хутір Дупалівка, щоби провідати Юрасикових маму і тата, і що там відкрилося їхнім очам після нальоту вижницьких емгебістів до старих дупалів. Петрусько вмирати буде – а пам'ятатиме той дикий рев Юрася, коли вони переступили поріг хати із відчиненими дверима... Петрусько обмахується руками, нібито від мух: не треба це зараз згадувати»* [13, с. 656].

З часом Петрусько передає важливі документи своєму товаришеві, потім перебирається у підземний бункер, де і змушений ховатися до отримання інших наказів. У повній самотності хлопця поволі охоплює сум. Він згадує історії своїх товаришів, у яких знайшла своє місце зрада та вимушені вбивства односельчан, що були причетні до доносів на його групу.

У цій частині роману авторка порушує і моральні проблеми: чи слід гуманно поводитися з ворогами і тими, хто не розділяє поглядів воїнів, але ще не став на бік ворога? Друг «Сталь» (провідник ОУН «Буковина» Василь Савчак) стверджує, що у боротьбі з радянськими службовцями всі методи прийнятні. Також цей учасник партизанської боротьби відразу попередив

Петра Вівчара: «...Стримуй серце, друже «Лис». У нашій справі серце – великий зрадник...» [13, с. 672].

Друг «Черемшина» висунув протилежну думку щодо способу боротьби свого товариша. Цей чоловік гадає, що не варто зневажати людей, які прийшли на східну Україну із західної за те, що вони не борються за свою землю. Оскільки своєї території ці люди не мають, то прийшли в другий кінець країни саме за нею. Водночас «Черемшина» запитує: чим партизани будуть кращими за своїх ворогів, якщо будуть вдаватися у своїй боротьбі до таких же звірячих методів? Тут іде мова про конфлікт двох етичних систем.

Цю концепцію розробив Володимир Олександрович Лефевр (1936 – 2020) – радянський і американський психолог і математик, професор Каліфорнійського університету в Ірвайні [29]. За теорією, яку він описав у своїй праці «Алгебра совісті», у світі існує дві системи етичних цінностей людини. Основне правило першої етичної системи виглядає приблизно так: «Мета людини, якою б складною вона не була, не виправдовує засобів, якими ця мета буде досягатися». Люди, які дотримуються Першої етичної системи, тримають себе у межах норм моралі, етики та такту. Вони цураються брехні, крадіжок, убивств, шантажу і різного кшталту маніпуляцій людьми, коли прямують до своїх цілей, оскільки такі речі для них – неприпустимі. Вони не будуть жертвувати заради своїх амбіцій і бажань стосунками з іншими або своєю людяністю. «Першосистемники» дотримуються ще такого простого і зрозумілого усім девізу: «Спершу треба навчитися бути людиною, а вже потім – тим, ким тобі хочеться бути».

Головне правило другої етичної системи – протилежне: «Мета людини виправдовує засоби свого досягнення». Люди з таким життєвим кредо готові пожертвувати абсолютно всім заради своїх цілей. Ясна річ, вони будуть ігнорувати такі божі заповіді, як «не вбий», «не кради» і т. д. Ці члени суспільства підуть навіть на приниження власної гідності заради своїх бажань, не кажучи вже про чуже достоїнство. Оскільки жодні «гальма» не стримують

цю людину, вона буде вдаватися до найбільш радикальних, навіть аморальних методів заради втілення своїх амбіцій та прагнень.

Отже, якщо поглянути на ситуацію з суперечкою «Сталя» і «Черемшини» з боку наведених вище суджень, то стає очевидним, що «Черемшина» є виразником Першої етичної системи, а «Сталь» – Другої. «Черемшина» до того ж наголошував, що партизанам варто жорстко обходитися лише з тими, про кого вони знають напевне – це вороги. До таких людей, без сумніву, належали комуністи, *«стрибки» – члени винищувальних загонів, які склалися з місцевого населення»* [13, с. 669]. Але до людей, статус яких не був суто ворожим, «Черемшина» мав м'якше ставлення, інакше кажучи, – людяніше. Він був насамперед Людиною, бо розумів, що якими б жорстокими не були обставини, кожне життя є окремою цінністю. З іншого боку, зі слів самого «Черемшини», тотальний терор і залякування покараннями та смертю усіх громадян, на чолі яких був «Сталь», призведуть лише до страху та недовіри до партизанів з боку тих самих громадян. Ніхто з них не захоче співпрацювати з підпільною організацією, яка керується такими «вовчими» методами. Гадаємо, що різниця між цими керівниками партизанського підпілля є цілком зрозумілою. Звичайно, що головне значення також мало протистояння здебільшого першосистемної етики повстанців і другосистемної – за визначенням – етики радянської влади.

Далі ми дізнаємося про те, що Петрусько-німець був останнім бійцем Спротиву і найважливішим ворогом майора Дроздова, який протягом вельми тривалого часу, докладаючи максимум зусиль і хитрощів, розшукував хлопця. Майор запроторив до в'язниці Ганушку та Марушку Берегівчуків, довго розпитуючи сестер, де знаходиться клятий бандерівець. Ганушка помінялася з сестрою іменами, аби не видати коханого сестри. А вже наприкінці книги героїня зізнається, що кохала Петра Вівчара не менше, ніж Марушка. Перед хлопцем, що переховувався у бункері до самої смерті, стояв вибір: втекти зі свого сховища у найближчий час куди завгодно і чекати зустрічі зі своєю дівчиною, підкріплюючись надією, або залишитися у бункері, будучи вірним

своєму громадянському обов'язкові. Та доля вирішила інакше: молодий боєць, опинившись у безвихідному становищі, загинув.

Отже, у частині роману, де йде мова про Петра Вівчара, присутній мотив скаліченої долі молодої людини через життєві обставини. До того ж постраждав не лише головний герой, а й Марушка та її сестра, все життя якої пішло шкереберть – незагоєна душевна рана через смерть коханого відгукнулася як в її особистих негараздах, так навіть і в злигоднях її доньки. В образі цього юнака втілюється сильна особистість, яка підкріплюється найкращими людськими почуттями, що переживає людина у важку життєву хвилину. Те, що за спиною у хлопця були люди, заради яких він мав насагу жити, – для героя найкраща мотивація у боротьбі з труднощами лісової війни.

3.6. Рудольф і Ельза Вагнери – представники знаменитого німецького роду

Рудольф Вагнер у “Буковій землі” – начальник штабу переселенської комісії, унтерштурмфюрер СС, громадянин Німеччини, але народжений на Галичині. У часи свого студентства застав розквіт резиденції митрополитів Буковини і Далмації (теперішній – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича), побудованої знаменитим чеським скульптором Йозефом Главкою. Емігрував із Чернівців, коли до влади прийшов Йосип Сталін. Служив у німецькому війську, був доволі активним у молодіжних організаціях, тому заручився фінансовою підтримкою з боку фашистської верхівки. Водночас займався переселенням буковинських німців до Третього Рейху. Тема такої репатріації розпалює конфлікт між Рудольфом Вагнером з німецького боку переговорів, і начальником штабу радянської переселенської комісії – представником НКВД Віктором Москаленком.

Суть конфлікту полягає у тому, що з радянського боку не всім буковинським німцям можна було виїздити з Радянського Союзу. Працівники НКВД доволі скрупульозно вели пошуки документів, які засвідчували німецьке походження тієї чи іншої родини, що проживала на Буковині.

В. Москаленка також непокоїть те, що з німецького боку діяло заохочення і навіть агітація за переселення буковинських німців у Третій Рейх. З цією метою розвішувалися різні плакати і листівки: *«Ви, унтерштурмфюрер, є свідком, що моє всюдисуще НКВД не протестує проти відкритої, а подеколи дуже агресивної агітації до виїзду серед буковинських німців представниками комісії та іншими зацікавленими особами, хоча це суперечить попереднім домовленостям, які передбачали, як ви кажете, винятково добровільне переселення. Ми також не вилучаємо розкішних агітаційних матеріалів і навіть тих коштовних кольорових брошур, в яких піддається сумнівам наша комуністична ідеологія і переваги радянської влади»* [13, с. 466].

В. Москаленко говорить про те, що багато румунських та українських сімей швидко «германізуються», тобто добувають для себе документи про німецьке походження не дуже чесним шляхом. Усе це наводить нас на думку, що українцям умови життя в СРСР разом із жорстокими репресіями видавалися настільки жахливими, що деякі з них були готові отримати німецьке громадянство лише заради того, щоб змінити своє життя на краще, переселившись до Німеччини. І навіть питання про фашистську ідеологію, яка заперечувала усіляку гуманність і людяність у ставленні до інших народів, відходило на другий план. До того ж начебто Рудольф дав згоду на виїзд кримінально засуджених німців, а їхні родини, які не мали німецького походження, не могли цього здійснити.

Р. Вагнер зауважив, що СРСР не мав потреби залишати на своїй території німців у зв'язку з війною із Німеччиною, і кожен німець мав право за власним бажанням переїхати до його країни. Велике значення у вирішенні цього запитання мало засідання Чернівецького обкому УРСР, на якому В. Москаленко був присутній. Тут було вирішено дозволити відвідувати німецьке консульство тільки головному представникові німецької громади; також потрібно було долучити одну людину з радянського боку, яка супроводжувала б німців, що від'їздять, оскільки радянські представники мають відповідати за благополучне доправлення до Третього Рейху. За це

Віктора Москаленка звинуватили у надто ліберальному поводженні з німцями та їхнім майном, мовляв, нічого страшного не буде, якщо у будинки таких німців поселять безпритульних громадян СРСР. Засідання закінчилося для чоловіка мало не привселюдним приниженням за такі погляди, і йому було важко пояснити усе це Рудольфу Вагнеру – також буковинському німцеві. Та й самому Вагнеру було не солодко: він має вирішувати долі людей, які перебувають у складному життєвому становищі, і комусь його рішення покращить життя, а комусь – мало не зламає його.

Р. Вагнеру довелося мати серйозну розмову зі своїм братом Германом щодо переселення у Німеччину Федори Вівчар – запальної гуцулки, у яку закохався німець. Рудольфові не було дозволено перевозити людей, у яких була хоч крапля румунської чи єврейської крові. Що вже казати про слов'ян? Нотареве бюро Германа Вагнера часто обслуговувало родину Вівчарів, так що цей чоловік був добре знайомий із Федорою. Герман подбав про фальсифікацію документів для жінки, щоб онімечити її. Чоловік робив це не тільки через палке почуття кохання. Родина Вівчарів належала до заможних селян, тобто куркулів. А дія з Рудольфом Вагнером датована 1940 року – саме у той час, коли Буковина була офіційно приєднана до СРСР. З історії відомо, як саме радянська влада вчиняла з заможними селянськими родинами: вона піддавала їх найжорстокішим репресіям або виселенню. Отже, Федорі з її чоловіком Петром залишилося мало часу відносно забезпеченого життя. Залишилася жінка на Буковині ще хоч трохи – і завдяки радянській внутрішній політиці її родина збідніла б чи була виселена в північні краї Росії за лічені дні. Герман Вагнер не бажав такої долі для коханої жінки, тому всіляко намагався вмовити брата Рудольфа дати йому ще трохи часу на те, щоб потурбуватися про від'їзд Федори з її сином Петрусем до Німеччини. Там Федора зажила б не гірше, ніж до приходу більшовиків на Буковину, а може – і краще.

Однак Рудольф Вагнер не сприйняв прохання Германа серйозно – мовляв, йому треба підходити до питання відбору переселенців максимально

скрупульозно, а його сентиментальний і вразливий брат просить його подбати про депортацію якоїсь запальної гуцулки з хутора Сірук, у яку він начебто закохався. Рудольф не міг собі дозволити таких вольностей на посаді унтерштурмфюрера – так казав йому розум. Але Вагнер погодився поговорити про це з братом згодом, тому вони примирилися. Саме з такими конфліктами цінностей стикався наш герой. Йому довелося відмовити у переселенні навіть своєму товаришеві зі студентської лави. Невідомо, яке покарання чекало б за недотримання своїх обов'язків, беручи до уваги жорстокі порядки фашиської Німеччини.

Якщо Александер фон Василько Серетський піклувався про симбіоз буковинської та волоської (румунської) культур, то Рудольф Вагнер – це проміжна ланка між Буковиною та Німеччиною. Першою переселення німців до Буковини почала родичка Рудольфа – Ельза Вагнер. Причини депортації були такими:

- нестатки та тіснява на рідній землі;
- прагнення перемін;
- принади свободи, зокрема і релігійної;
- п'ятдесят років звільнення від рекрутчини;
- десять – від податків;
- грошова та матеріальна допомога;
- гарантовані конвенції із землевласниками замість важкої панщини;
- неіснування в краї переселення спадкового права старшого сина, за яким усе майно після смерті батька належало первістку;
- безкоштовне отримання землі [24].

Гадаємо, тут буде доцільною характеристика Рудольфа Вагнера, яку пропонує Світлана Жила, докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри української мови і літератури філологічного факультету національного університету “Чернігівський колегіум” імені Т. Г. Шевченка: *«Як справжній буковинець Рудольф Вагнер багато доброго робить для*

жителів краю, часто вириваючи їх з більшовицьких рук. Він допомагає багатьом українцям: православним священникам, діячам місцевого українського націоналістичного руху. Мотиви його сприяння прості й зрозумілі: «...максимальне сприяння буковинцям і порятунок якомога більшої кількості людей, що вже зазнали утисків чи переслідувань від більшовиків» [24].

Отже, Рудольф Вагнер – межова постать. Він допомагає багатьом буковинцям уникнути більшовицьких репресій, а водночас холоднокрівно своїми рішеннями ламає долі тих, хто на думку Третього Рейху не має чистої арійської крові. Цей герой – один із діячів міжкультурної взаємодії на Буковині, як і багато хто з персонажів «Букової землі».

Особливе місце у романі займає постать Ельзи Вагнер. Події, пов'язані з життям цієї жінки, відбуваються у Катарінендорфі – німецькому поселенні на Буковині. Героїня – сорокарічна вдова з бідною, хоча і добре доглянутою оселею та мізерним наділом землі. На початку твору на читача чекає ще один гострий конфлікт матері з її сином Гербертом, який хоче поїхати на заробітки в Австрію (герцогство Буковину). Марія Матіос черговий раз демонструє блискучу обізнаність з історією, пояснюючи причину такого бажання сина Ельзи: в Австрійській імперії, а особливо на Буковині, було чимало незаселених земельних наділів, оброслих густими лісами. Ці хащі за наявності робочої сили (емігрантів) можна було б ефективно обробити та засадити різноманітними зерновими культурами, фруктами та овочами. Словом, Буковина мала природні ресурси для процвітання сільського господарства. І ці ж ресурси можна було б успішно використовувати для найму на роботу, торгово-економічних відносин тощо. На Буковині цілком можна домогтися для себе кращого життя – так думав Герберт. Та Ельза, як справжня любляча мати, переймалася тим, як саме складеться доля її дитини на далеких землях, про які вона чула надто туманно і неясно. До того ж, Буковина знаходилася дуже далеко від Німеччини, і Ельза на аргументи сина відповідала незгодою: *«Як я тебе відпущу одного туди, звідки звістка ітиме пів року?»* [13 с. 48].

Ельзу бентежить і те, чи насправді на Буковині все так безхмарно добре, як про це говорять. Але ці чутки про можливості буковинського краю не припинялися: *«Подумати тільки – п'ятдесят років звільнення від рекрутчини, десять – від податків, гарантовані конвенції із землевласниками замість важкої паницини, грошова і матеріальна допомога, а головне, та що там головне – найголовніше – вибирай собі хащі і нетрі, звільняй їх від диких лісових гущавин – і розробляй стільки землі, скільки подужають твої руки...»* [13, с. 51]. Після важкої розмови Ельза згодилася переселитися на Буковину разом із Гербертом, поклавши початок культурному обміну Буковини та Німеччини.

Отже, можемо стверджувати, що культурна взаємодія стала надважливою для нашого краю, адже саме вона стала основою для багатьох сюжетних гілок роману «Букова земля». Якби Вагнери не переселилися до Німеччини, то значна частина земель нашого краю не розкрила б свого аграрного потенціалу. Александер фон Василько не уклав би з Вагнерами договір про купівлю трьохсот йохів землі, які пізніше б звалися Катерінендорфом [13, с. 97].

Німці, як ми знаємо, славляться своєю педантичністю і дисциплінованістю у роботі, тому молодий барон не пожалкував, що мав справу зі швабами. У випадку з Рудольфом Вагнером це, можливо, допомогло деяким буковинцям уникнути жорстких винищувань з боку сталінської репресивної машини СРСР. Можна припустити, що наслідком цієї багаторічної взаємодії є побудова Німецького Народного Дому у Чернівцях, який став центром німецького культурного і громадського життя у нашому місті. Взаємодія Буковини з Німеччиною – одна з точок перетину нашої землі з культурним життям Європи, і Марія Матіос чудово висвітлила у своєму творі цю співпрацю.

ВИСНОВКИ ДО ІІІ РОЗДІЛУ

У третьому розділі роботи ми проаналізували головні образи-персонажі роману Марії Матіос «Букова земля», частково на основі реальних відомостей про деяких із них. Це були долі людей різного статусу та достатку, які переплелися в одну сагу про буковинське життя. Ми з'ясували засоби, за допомогою яких письменниця підходила до створення цього масштабного твору, а також процес його появи у світ.

“Букова земля” – про випробування, які випали на долю нас, буковинців, які зі своєю священною ношею змушені переходити свою, досі нескінченну, ріку часу. І про те, як саме ми зносили на собі гіркоту особистих втрат, померлих надій і розвіяних сподівань на краще. Недарма Марія Матіос на початку свого роману фіксує нашу увагу на написі-алегорії «Via dolorosa» (лат. – «дорога страждань») [13, с. 15].

Гадаємо, у житті кожної людини, окрім трагічних моментів, є і світлі, наповнені якщо не щастям та коханням, то принаймні родинним затишком і злагодою (згадаємо, наприклад, спогади про дитинство Рудольфа Вагнера або добре життя дорослої Федори Вівчар у ролі чудової домогосподарки). Саме ці світлі моменти благополуччя і прагнення до них у майбутньому, а головне – віра у них – не останнє, завдяки чому герої «Букової землі» трималися під тягарем важких виборів, втрат або змін у собі з плином часу.

Цікаві історії-долі різних людей, які ми маємо у творі, дають можливість читачу зробити висновок про те, хто з цих людей є найближчим до того, як потрібно жити по-людськи у моральному сенсі, тобто за прикладом св. Христофора: пронести свою ношу – маленького Христа – через стрімку, широку і глибоку ріку життя. Саме це і є головною думкою «Букової землі».

Цікавим є підхід письменниці до написання твору: Марія Матіос робить часові та просторові заголовки на початку кожної частини «Букової землі». Ці ремарки допомагають читачеві краще зрозуміти, в яких саме обставинах знаходиться певний персонаж роману. Ще одна нитка, яка пов'язує героїв, – це приналежність їх до одного роду і перебування у схожих за важливістю

ситуаціях. Персонажі можуть дізнаватися про своїх прославлених предків шляхом випадкових оповідок або в інший спосіб. Це дає можливість читачу не лише прослідкувати за змінами, які відбулися з плином часу, але й зрозуміти те, наскільки важливим для букової землі або певної династії є кожен персонаж.

Персоносфера «Букової землі» надзвичайно широка і розгалужена, що і передбачає специфіка її жанру – роману-панорами. Вона об'єктивно поділяється на реальних та вигаданих персонажів. Реальні герої увиразнюють історичний контекст книги, заглиблюють її читача у атмосферу Європи кінця XVIII – початку XX століття, однак в той же час показують стан Буковини, її розвиток, трагічні події, боротьбу за незалежність на політичній ниві. Вигадані герої слугують читачеві здебільшого для зображення етнографічного боку буковинських земель: побут буковинців, звичаї, обряди, спосіб мислення. Це є психологічним підходом Марії Матіос.

Історичні постаті – Васильки, Вагнери – такий собі каркас «Букової землі», а герої, створені авторським вимислом письменниці, окреслюють, власне, її сюжет.

Достовірно реальними героями «Букової землі» за нашою розвідкою є барон Олександр Василько фон Сарецький, Николай Василько, Соломон фон Вайссельбергер, Рудольф Вагнер, Василь Савчак (друг «Сталь»), Микола Пилипович Кричун (друг «Черемшина»). Вигаданими, на нашу думку, можна вважати героїв Ельзу та Герберта Вагнерів, Петруся-німця, Дарія Берегівчука, Йоганку Берегівчук, Юрія Берегівчука та інших персонажів-селян.

Федора Вівчар – особливий персонаж, створений письменницею на основі реального прототипу, бабусі Марії Матіос. Для того, щоб поєднати усіх своїх героїв у єдиному художньому світі роману, письменниця зводить їх у певних моментах сюжету. Це допомагає читачеві краще зрозуміти, хто з персонажів з ким пов'язаний, глибше пізнати їхнє коло знайомств, яке часом впливає на історичне тло твору. Знайомство та зближення абсолютно різних героїв у звичайних, а деколи – непередбачуваних обставинах – ще раз

говорить про реалістичність «Букової землі» та інтриги у ній. Життя може звести людину з будь-ким на її шляху, і це може обернутися як добром, так і злом. А наскільки це добре чи погано – вирішує сам читач. Саме в цьому головний стрижень роману-панорами.

Привертає увагу образ Господа Бога, представлений у «Буковій землі». Точніше те, що Марія Матіос вибудувала його не на основі релігійних догм, а на основі власного філософсько-етичного досвіду. Це, на наш погляд, дозволяє рецепієнту трохи легше сприйняти уявлення про закони Вищої Сили, які є над усіма людськими законами.

ВИСНОВКИ

Марія Матіос – визначна письменниця сучасності, лауреат Шевченківської премії, авторка чималої кількості поетичних і прозових книжок.

Особливе місце у творчому доробку письменниці займає роман-панорама “Букова земля” – історія розвитку нашого краю протягом останніх 225 років. Марія Матіос веде читача сторінками своєї книги, що має композиційно оригінальну структуру побудови.

Роман про Буковину – це чудово оформлена у художньому стилі історична хроніка, багата не тільки глобальними для Європи та України подіями, а й добре виписаними персонажами із власними переживаннями, амбіціями, тривогами і втратами. Письменниця досягла такого результату завдяки низці композиційно-сюжетних прийомів і ходів, за допомогою яких планомірно і виважено знайомила людей із історією нашого краю.

Щодо історії, то авторка чудово орієнтується у причинно-наслідкових зв’язках подій і знаходить цим подіям нове тлумачення. Марія Матіос показала себе чудовою психологинею – знавцем людських характерів – і художницею слова, про що засвідчують пейзажно-ліричні відступи у творі. Вона вміє відтворити перед читачем картину природи так, аби торкнутися душі кожного, хто бере до рук «Букову землю». Буковина не дарма славиться своїми лісовими та гірськими масивами, і авторка мальовничо розкрила перед нами їхню красу.

Письменниця, маючи за плечима великий життєвий досвід, у тонкощах майстерно показує читачеві, до яких висновків прийшли її герої, подолавши складні та суперечливі життєві випробування. Авторка передає трагічні події без жодних применшень чи пом’якшень.

Марія Матіос жила на хуторі Сірук, де і протікає значна частина подій її роману. Вона детально висвітлила перед нами європейський, а не радянський

контекст історії нашого краю, його культурну взаємодію з провідними країнами світу. Його політичні діячі багато домоглися для процвітання Землі Буків, навіки вписавши наш край у європейську історію. Це йде врозріз з тим, як уявляли собі Буковину радянські чиновники.

Партизанська війна, яка постає на сторінках книги, – набагато кривавіша та жорстокіша, ніж звичайна. Але людина повинна зберігати людське обличчя навіть у найбільш сумнівних і складних ситуаціях. Марія Матіос лише показує нам, яким чином проявляє себе той чи інший герой у критичній ситуації.

У творі спостерігаємо і за побутом звичайної селянської жінки, і за подіями, фінал яких може вирішити долю усієї держави, її існування. Персонажі добре взаємодіють між собою, хоча не завжди активно та часто, але деякі стосунки з часом переростають у сильні почуття.

Філософське осмислення сенсу буття людини на тлі широко охоплених історичних подій, складних політичних колізій, яскравого гуцульсько-селянського колориту та епізодичних любовних історій – це все і є «Букова земля». Фінал роману – відкритий. Це наштовхує на думку про не менш захоплююче продовження «Саги про Buchenland».

Після прочитання роману-панорами “Букова земля” люди цінуватимуть відведений їм час. А щонайбільше – стануть осмислювати всі помилки минулого і злободенні проблеми сучасності. Про славетний Київ, шляхетний Львів, місто-герой Одесу та Харків вже відомо багато з художніх та історичних джерел, але завдяки саме цьому художньому тексту Буковина вже голосно сказала про себе. Авторка роману провела титанічну роботу з буковинськими історичними архівами, щоб витворити з них літературний скарб.

Письменниця виконала важливу місію, знявши з трактування історії Буковини полотно радянських стереотипів. Через свій унікальний підхід до написання роману вона не вилучила жодної події загально-європейського

контексту, яка відбулася на Буковині. Саме завдяки цьому, на нашу думку, про Буковину говоритиме уся Європа.

«Букова земля» – це книга про випробування людяністю, про співвідношення людяності та аморальності, про розвиток людяності та індивідуальності через ці випробування – тої самої індивідуальності, символом якої в романі є бук, а також букова земля в цілому.

На Буковині, як і на всій Україні, теж є досить видатні і славетні люди, які, на нашу думку, гідні того, щоб потрапити до Третьої Книги Господа, тобто переродитися наново у світі живих. Марія Матіос раз і назавжди розвіяла міф про те, ніби Буковина – нічим непримітний край, на відміну від таких відомих міст, як Київ, Харків і Львів.

Письменниця не забула і про звичайне життя сільського прошарку населення, його проблеми через зміну влади. Доля простої жінки, яка стикнулася з усіма труднощами раннього дорослішання, описана чудово (частина твору, де йде мова про Федору і Петра Вівчарів).

Роман просякнутий романтичними почуттями кохання, яке у Марії Матіос – яскраве і не перенасичене зайвим пафосом. «Сага про буковинців» – влучна асоціативна назва для «Букової землі». Історія нашого краю віднині завдяки письменниці написана детально і головне – художньо, не сухим стилем історичної мемуаристики. Кожен буковинець, прочитавши цей захоплюючий твір про довгий, наповнений стражданнями шлях Буковини до сучасного її становлення, має пишатися своїм походженням. Сподіваємося, цей роман згодом буде перекладений багатьма мовами і визнаний на світовому рівні, а буковинський край отримає ще одну легендарну постать в особі Марії Матіос.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтович В. «Українська міфологія. К. : Либідь, 2002. С. 248
2. Жуковський Аркадій . Історія Буковини. Частина друга. Чернівці :Видавнича Спілка «Час», 1993. 224 с. С. 80.
3. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Конотопська відьма. Маруся : повісті. Київ : Видавничий дім «Кондор». 248 с.
4. Лесик В. І. Композиція художнього твору : Нарис. К. : Дніпро, 1972. 96 с. С. 86–87.
5. Літературна дефіляда. Сучасна українська критика про сучасну українську літературу. Бібліотека «ЛітАкценту» . К. : Темпора, 2012. 544 с. С. 532, 533.
6. Літературознавча енциклопедія : у двох томах. / Авт-уклад Ю. І. Ковалів Том 2. К. : ВЦ «Академія», 2007. 624 с. С. 450–452, 510–511.
7. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. К. : ВЦ «Академія», 1997. С. 371–374, 547, 666.
8. Марко В. Аналіз художнього твору : навч. посіб. / Василь Марко. 2-ге вид., випр. К : Академвидав, 2015. 256 с.
9. Матіос Марія. «Майже ніколи не навпаки». Львів : ЛА «ПІРАМІДА», 2007. 176 с.
- 10.Матіос Марія. Солодка Даруся. Львів : ЛА «ПІРАМІДА», 2007. 188 с
- 11.Матіос Марія. Москалиця ; Мама Маріца-дружина Христофора Колумба. Львів: ЛА «Піраміда», 2008.
- 12.Матіос Марія. Черевички Божої Матері. Вирвана сторінка з буковинської саги : Повість / Марія Матіос. Львів ЛА «ПІРАМІДА», 2013. 208 с.
- 13.Матіос Марія. Букова земля. Роман-панорама завдовжки у 225 років. Вид. 4-те. К. : А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2020. 928 с.
- 14.Нечуй-Левицький І. С. Кайдашева сім'я : повісті / Іван Семенович Нечуй-Левицький ; відп. за вип. К. В. Озерова. 2-ге вид. Харків : КСД, 2016.
- 15.Панченко В. Є. Юрій Яновський : Життя і творчість. К. : Дніпро, 1988. С. 119–158.

16. Сібе Шаап. Мстива отрута : Ріст невдоволення. К. : Видавництво Жупанського, 2015.
17. У розтоках – мало не всі Матіоси. / Молодий буковинець. 1 лютого 2001 року С. 7.
18. Харчук Р. Сучасна українська проза : Постмодерний період. К. : Академія, 2008. С. 69.
19. Яновський, Юрій Вершники : роман у новелах / Юрій Яновський. К. : Знання, 2021. 159 с.
20. Блінов О. А. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СТРАХУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ –
(<https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/44020/1/%D0%91%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%9E.%D0%90.%2C%D0%91%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%94.%D0%9E.%20%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%8F%D0%B2%D1%83%D0%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D0%83%D0%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%97%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96.pdf>)
21. Василько Микола Миколайович – Вікіпедія –
(<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>)
22. Волков А. Р. Традиційні сюжети та образи (деякі питання теорії) / А. Р. Волков // Питання літературознавства. 1995. - Вип. 2. 15 с. (http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=pl_1995_2_3)
23. ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ВІЙНА : РЕЦЕНЗІЯ НА РОМАН МАРІЇ МАТІОС «БУКОВА ЗЕМЛЯ» – (<https://www.umoloda.kiev.ua/number/3596/164/146745/>)
24. Жила Світлана «Німецький світ за романом-панорамою Марії Матіос «Букова земля»» <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6976>
25. Книга року ВВС : Втрачений рай Марії Матіос –
(<https://www.bbc.com/ukrainian/features-55207851>)

- 26.Композиція і сюжет : Визначення композиції і її типи –
https://pidru4niki.com/16011013/literatura/kompozitsiya_syuzhet
- 27.Котляревський І.П. «Наталка Полтавка» <https://dovidka.biz.ua/natalka-poltavka-chytaty-povnistyu-ivan-kotlyarevskyy/2/>
- 28.Кричун Микола Пилипович – Вікіпедія –
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%87%D1%83%D0%BD_%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0_%D0%9F%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%BF_%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
- 29.Лефевр Володимир Олександрович – Вікіпедія –
(https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B5%D1%84%D0%B5%D0%B2%D1%80,%D0%92%D0%B%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87))
- 30.Матіос Марія : «Мені здавалося, що все, написане доти – то лише невеликі фрагменти, такі собі фрески... (https://glavcom.ua/specprojects/kult_front/mariya-matios-ne-kozhna-naciya-umije-sebe-zahishchati-yak-vojin-a-ne-yak-payac--700488.html)
- 31.Матіос Марія : «Не можу вам передати відчуття, коли я остаточно склала родинне дерево усіх Васильків... (<https://grinchenko-inform.kubg.edu.ua/saga-pro-bukovyntsiv/>)
- 32.Матіос Марія: «Очевидно, я його таки продовжу... (<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2779060-mertvi-maut-mozlivist-mstiti-zivim-matios-prezentue-svij-novij-roman-bukova-zemla.html>)
- 33.Матіос Марія : «Я не хочу, щоб мене читали в метро» (<https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/mariya-matios-ya-ne-khochu-shchob-mene-chytaly-v-metro>)
- 34.Олександр Василько Фон Серецький – Вікіпедія –
https://wiki5.ru/wiki/Alexander_Wassilko_von_Serecki
- 35.Оповідач – Вікіпедія –
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0%D1%87>
- 36.Палімпсест – Академічний тлумачний словник української мови –
<https://sum.in.ua/s/palimpsest>
- 37.Пам’ятаймо про депортації 1944–1951 років – (<https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv>)
- 38.Панорама – Академічний тлумачний словник української мови
(<https://sum.in.ua/s/panorama>)

39. Передпродаж : «Майже ніколи не навпаки» з автографом Марії Матіос —
[\(http://ababahalamaha.com.ua/uk/%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%9A%D0%9B%D0%AE%D0%97%D0%98%D0%92:%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B6%D0%B6%D0%9C%D0%B0%D0%B9%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%BF%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%97%D0%9C%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%BE%D1%81%81\)](http://ababahalamaha.com.ua/uk/%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%9A%D0%9B%D0%AE%D0%97%D0%98%D0%92:%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B6%D0%B6%D0%9C%D0%B0%D0%B9%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%BF%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%97%D0%9C%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%BE%D1%81%81))
40. Радянська анексія західноукраїнських земель —
Вікіпедія: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C>
41. Роман європейського масштабу : відгук про нову книгу буковинки Марії Матіос “Букова земля” — [\(https://acc.cv.ua/news/chernivtsi/roman-evropeyskogo-masshtabu-vidguk-pro-novu-knigu-bukovinki-mariyi-matios-bukova-zemlya-49158\)](https://acc.cv.ua/news/chernivtsi/roman-evropeyskogo-masshtabu-vidguk-pro-novu-knigu-bukovinki-mariyi-matios-bukova-zemlya-49158)
42. Рудольф Вагнер — Вікіпедія —
[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%84%D0%92%D0%B0%D2%91%D0%BD%D0%B5%D1%80_\(%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%84%D0%92%D0%B0%D2%91%D0%BD%D0%B5%D1%80_(%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA))
43. Савчак Василь Миколайович — Вікіпедія —
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BA_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C_%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
44. Сало фон Вайссельбергер — Вікіпедія —
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%BB%D0%BE_%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%92%D0%B0%D0%B9%D1%81%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%80
45. Структура сюжету, його функції. Композиція сюжету. Сюжет і фабула.
(наукова стаття) (<http://um.co.ua/5/5-6/5-6180.html>)
46. Тичініна А. Р., Наместюк С. В. Інтерпретація художнього образу : Аспекти поетики та методики — <file:///C:/Users/User/Downloads/Telegram%20Desktop/5720-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-5754-1-10-20230810.pdf>
47. ФЕНОМЕН МАРІЇ МАТІОС — Інтелект-реліз Вип. 5
(https://libgonchar.org/index.php?option=com_content&view=article&id=189%3Aq--q&catid=152&lang=uk)

- 48.Флешмоб за романом—панорамою «Букова земля», ч. 1
[\[https://www.youtube.com/watch?v=OC7TkTvzZw&ab_channel=%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96\]](https://www.youtube.com/watch?v=OC7TkTvzZw&ab_channel=%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96)
- 49.Флешмоб за романом — панорамою «Букова земля», ч. 2
[\[https://www.youtube.com/watch?v=BLluq7SqNYI&ab_channel=%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96\]](https://www.youtube.com/watch?v=BLluq7SqNYI&ab_channel=%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96)
- 50.Флешмоб за романом — панорамою «Букова земля», ч. 3
https://www.youtube.com/watch?v=20TN6vXGNus&ab_channel=%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96
- 51.Флешмоб за романом — панорамою «Букова земля», ч. 4
https://www.youtube.com/watch?v=ucLAiv007W8&ab_channel=%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96
- 52.Флешмоб за романом — панорамою «Букова земля», ч. 5
[\(https://www.youtube.com/watch?v=AQwl_GLeDDo&ab_channel=%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96\)](https://www.youtube.com/watch?v=AQwl_GLeDDo&ab_channel=%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96)
- 53.Флешмоб за романом — панорамою «Букова земля», ч. 6
https://www.youtube.com/watch?v=C0sMJgt7LZw&t=1s&ab_channel=%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96
- 54.Флешмоб за романом — панорамою «Букова земля», ч. 7
https://www.youtube.com/watch?v=kmCzZEMb08I&ab_channel=%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96
- 55.Флешмоб за романом — панорамою «Букова земля», ч. 8
https://www.youtube.com/watch?v=JtS7G_mBq3A&ab_channel=%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96
- 56.Художній образ : система образів літературного твору, персонаж, герой, наратор, дійова особа, персонифікація. Лекція для студентів 5 курсу

філологічного факультету ЧНУ. Викладач : к. філол. н. А. Р. Тичініна –
https://docs.google.com/presentation/d/1jwp8T1vqSisW1BWlytlUKalZ3Z1BrpUYmJT1d6btLeM/edit#slide=id.g238dc5878a3_0_30

57. Це роман про мовчання» : чернівецькі літературознавці розповіли містянам, як читати «Букову землю» –

http://ababahalamaha.com.ua/uk/%C2%AB%D0%A6%D0%B5_%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%C2%BB:%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%86%D1%96_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%BB%D0%B8_%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%B0%D0%BC,%D1%8F%D0%BA_%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8_%C2%AB%D0%91%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%83_%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D1%8E%C2%BB

58. Юрчук Олена : Про книгу Марії Матіос “Букова земля”
(https://www.youtube.com/watch?v=SKgT4QQRikM&ab_channel=%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%96%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80)

ДОДАТКИ

Кістяк реальних персонажів «Букової землі» складають такі люди, як:

Барон Олександр Василько фон Сарецький (17 грудня 1827 р., Бергомет, Австрія – 20 серпня 1893, Лопушна (Лепузна), Австро-Угорщина), нащадок старого молдавського боярина, був австро-угорським етнічним румуном державним діячем, ландчленом Херренхаус (Верхня палата Імператорської ради Австрії).

Після здобуття ступеня бакалавра в 1846 році Олександр вивчав філософію та юриспруденцію в університетах Чернівців та Лемберга. З 1850 року він працював юристом в Чернівцях, а після 1859 – керував маєтками свого батька барона Йордакія.

Олександр став членом «Автономістської румунської консервативної партії» і розпочав свою політичну кар'єру в 1862 році, коли його було обрано одним із її представників до Ради (Сейму) Буковини.

У 1863 році барон став співзасновником товариства «Junimea», найвпливовішого інтелектуального, культурного та політичного румунського союзу ХІХ століття. Він продовжував підтримувати його і став почесним членом.

24 лютого 1867 року імператор Франц Йосип призначив його наступником свого батька як члена Герренхауса, верхньої палати імператорського парламенту. Він був єдиним представником Буковинського герцогства у цій палаті протягом тринадцяти років. 1880 року митрополит Буковини та Далмації також став членом цієї установи.

З 1870 по 1871 і знову з 1884 до 1892 року барон Олександр Василько зайняв посаду губернатора Буковинського герцогства. Через свої стосунки з віденським судом він також домогся того, що в 1876 році румунську було затверджено як мову навчання в ліцеї Сучави. Дозвіл викладати румунською

мовою в спеціальних класах середньої школи в Чернівцях було надано кілька років пізніше.

Барон також наполягав, незважаючи на своє високе становище у федеральній фракції румунської аристократії та як губернатор Буковини, що всі громадяни мають право вільно сповідувати свою релігію та культуру, розмовляти рідною мовою. Після заснування 1881 року Румунського королівства Олександр виявився рішучим противником зростаючої кількості прихильників з'єднання Буковини з Румунією. У своїй вступній промові як губернатор, виголошеній німецькою мовою в парламенті Буковини 22 липня 1884 року, він закликав усіх парламентаріїв одноголосно виступити на захист провінційної автономії в рамках концепції австрійської держави. Він також виступав за юридичне визнання німецької, румунської та русинської мов, наголошуючи, що німецька мова була спільним зв'язком усіх народів у монархії. Вони склалися історично та фактично як єдина офіційна мова, і тому керуватися мають ними. Барон є одним із перших, хто дотримувався ідеї об'єднання усіх націй Європи.

У 1885 році Його Імператорська і Королівська Апостольська Величність нагородила барона Орденом Залізної Корони 2-го ступеня, а в 1885, 1888 роках, з нагоди його повторного призначення на посаду губернатора, званням «справжнього таємного радника» [34].

У книзі барон відповідає своєму статусові – витриманий, рішучий та розсудливий у справах, до того ж знаходить час для своєї дружини та сім'ї. Вдома спілкується з Катінкою Василько українською мовою, аби заохотити її до ознайомлення зі своїм народом.

Микола Миколайович Васілько, Микола лицар фон Васілько (нім. Nikolaus Ritter von Wassilko; 21 березня 1868 с. Лукавці, Вижницький район, Чернівецька область – 2 серпня 1924, Бад-Райхенгалль, Баварія) – румунський та український громадсько-політичний діяч, професійний дипломат, представник шляхетського роду з Буковини.

Народився в селі Слободзія-Комарівці, Герцогство Буковина, Австро-Угорська імперія, в родині буковинського магната лицаря Миколи фон Василька старшого (1837 – 1892) та його другої дружини Євгенії Науман (нім. Eugenia Naumann).

Дід – лицар фон Деметрі (нім. Rittervon Demeter; 1796 – 1878).

Перша дружина – Ольга Гергель (нім. Olga Gherghel; народила 4 дітей, раптово померла).

Друга дружина – Джетті Вінклер (нім. Jetty Winkler) [2].

До 10 років Микола виховувався вдома під керівництвом матері в румунсько-німецькому дусі, а 1878 року батьки скерували його до Відня на навчання в престижному закритому навчальному закладі Терезіанум. Юний Микола Василько вже тоді завів знайомства з багатьма однолітками, які пізніше стали впливовими людьми у політиці Австро-Угорської імперії.

У 1887 – 1888 роках – на військовій службі в Чернівцях. За станом здоров'я переведений у запас. Після цього вступив на правничий факультет Чернівецького університету (закінчив у 1891 році) [3].

Після закінчення навчання неодноразово обирався старостою Лукавців.

1890-ті рр. стали надзвичайно важливими з точки зору ідейної еволюції Василька. Поступово він зблизився з «українським табором». Згадати про своє українське коріння Миколу «змусив» Василь Волян, одружений з його рідною тіткою.

У 1893 – 1895 роках брав участь (разом з Омеляном Калужняцьким, Володимиром Филиповичем та ін.) у заснуванні політичного товариства «Народна Рада». Того ж року заснував «Православну руську читальню» в селі Лукавець.

1897 року заснував політичне товариство «Вижницько-Путиловська Рада».

Посол Буковинського сейму

1898 року був вперше обраний послом Буковинського крайового сейму (IX скликання). 16 грудня 1898 року склав присягу депутата українською

мовою. Поступово усвідомивши всі небезпеки розбрату в «українському таборі», поставив собі мету – об'єднати всі українські партії, припинити протиріччя між ними.

1904 року знову обраний послом крайового сейму X скликання від курії сільських громад (округ «Вижниця – Путила»).

У наступному (XI) скликанні вже як авторитетний політик організував у сеймі навколо себе депутатську групу «Вільнодумний союз», яка об'єднала в собі представників майже всіх нерумунських національностей і стала реальною протиположністю «румунській фракції великих землевласників». Завдяки зусиллям «Вільнодумного союзу» вдалося кардинально змінити виборче законодавство й провести 1910 року вибори до Буковинського сейму на засадах загального, прямого й таємного голосування, за принципом пропорційного представництва національних громад краю. Таким чином було поламано румунську монополію у крайовому парламенті.

Був послом Буковинського сейму протягом 20 років (1898 – 1918).

Посол Райхсрату

10 грудня 1899 року – переміг у виборчому окрузі «Путила, Вижниця, Вашківці, Станівці, Кіцмань, Заставна» і став послом рейхсрату Цислейтанії від русинів Буковини замість свого померлого вуйка Василя Воляна.

Уже перший виступ у парламенті засвідчив, що українці отримали талановитого політика. 1 травня 1900 року Микола Василько домовився з молодочехами, які поступилися йому чергою на виступ. Його промова була позначена ґрунтовністю і багатоплановістю. Він торкнувся низки важливих тем, як-от: недостатнє фінансування громадських робіт у краї, бездіяльність товариства Крайової культури [4]. Поряд із цим окремо наголосив: «...Буковина є слав'янською землею..., ще в часи Володимира Великого входила до складу Київської Русі, а потім належала до Галицького князівства... і слав'янською повинна залишитись...».

М. Василько порушив питання, що стосувалися розвитку освіти українською мовою і створення у Герцогстві Буковина українських гімназій;

засилля румунського елементу в управлінні Буковинською православною митрополією і необхідності скеровувати в українські села священників, які володіють українською мовою; змін в митній політиці Австро-Угорщини, які б розширили можливості прикордонної торгівлі на Буковині; необхідності організації судноплавства Дністром; руйнівних наслідків суперництва двох українських партійних течій (народовців і москвофілів) тощо. Він зумів своїм виступом привернути увагу парламенту до проблем Буковини. Після цього виступу впродовж кількох днів тривала дискусія, в якій взяли участь посли: барон Гурмузакі, др. Стефанович, Лупул. М. Василько навів їм переконливі аргументи. В одну мить він став популярним в австрійському парламенті як вправний оратор і розсудливий політик, який піклується поліпшенням економічного стану свого краю та забезпеченням національних прав українського народу в Австро-Угорщині.

У грудні 1900 року відбулися нові вибори до парламенту. Українців Буковини представляли Микола Василько та Єротеї Пігуляк («народовець»). Через належність з Пігуляком до різних українських течій, М. Василько об'єднався з галицькими депутатами Юліаном Романчуком, Василем Яворським, разом утворивши «Руський клуб», до якого увійшли багато народовців.

Завдяки зв'язкам з австрійськими дипломатами, Микола Василько сприяв виробленню вигідних для України умов Берестейського миру, а також укладанню таємного договору про виділення Східної Галичини в окремий коронний край. Був присутній на переговорах в Бересті. Усвідомивши неминучість краху Габсбурзької монархії, сконцентрувався на роботі з формування незалежної Української держави. 3 жовтня 1918 року був активним учасником Української Національної Ради. Координував роботу зі створення Українського крайового комітету Буковини, організацію проведення Буковинського віча в Чернівцях.

Після проголошення ЗУНР Микола Василько був її першим дипломатичним представником у Відні.

Після окупації Королівством Румунія всієї території Буковини докладав зусиль через дипломатичні канали для організації тиску на румунський уряд. Наприкінці 1919 року, після приходу до влади Директорії УНР, був призначений послом УНР у Швейцарії в ранзі міністра. Обіймав цю посаду до серпня 1923 року, після чого був переведений послом до Німецької держави.

На початку 1920-их захворів на важку форму бронхіальної астми. Помер 2 серпня 1924 року в курортному містечку Бад-Райхенгалль (Баварія). Похований на православному цвинтарі в районі Тегель міста Берлін» [21].

Кілька відомостей про період 1861 – 1914 рр. на Буковині:

- «Запроваджене дуалістичне управління на Буковині, що об'єднувалося тільки на найвищому щаблі в особі президента краю, переходило різні фази на протязі півсторіччя: спочатку повну перевагу мали центральні органи, а місцева управа існувала лише для декорації, зате згодом остання набрала ваги і навіть змагалася з центральними органами.
- Участь українців у політичній боротьбі стала дійсністю лише в парі із загальним національним розвитком. До 1890 року українці були лише об'єктом у грі різних, вороже до українства наставлених, чинників; деякі спорадичні і неорганізовані виступи українців того становища не міняли» [2, с. 80].

Василь Савчак (псевдо: «Сокіл», «Сталь»; 23 березня 1922, с. Ямниця, Тисменицький район, Івано-Франківська область – 20 жовтня 1950, біля с. Шешори, Косівський район, Івано-Франківська область) – окружний провідник ОУН Коломийщини (1944 – 1945), окружний провідник ОУН Буковини (початок 1945 – 1950). Лицар Срібного Хреста Заслуги.

Навчався у Станиславівській гімназії, член ОУН. Провідник чоти на виховно-вишкільному таборі юнацтва в селі Ямниці поблизу Станиславова (1941), провідник підпільного Пласту в рідному селі. Працівник обласного проводу Юнацтва ОУН Станиславівщини (1943), повітовий провідник ОУН Коломийщини (1943 – 1944), окружний провідник ОУН

Коломийщини (1944 – 1945), окружний провідник ОУН Буковини (початок 1945 – 1950).

Родину В. Савчака, як і багато інших українських сімей, чиї сини і дочки пішли в ОУН та УПА, радянська влада виселила до Сибіру. Його дружина, керівник референтури пропаганди Коломийського окружного проводу ОУН «Леся», перебувала з ним у підпіллі і загинула під час однієї з операцій МГБ 3 серпня 1947 року в селі Нижній Вербіж Коломийського району Івано-Франківської області.

15 – 25 жовтня 1950 року в гірських районах Станіславщини – Кутському, Яблунівському, Косівському та Жаб'євському – органи МГБ провели велику чекістсько-військову операцію. У ній брали участь 55 співробітників УМГБ по Станіславській області, три батальйони військ МГБ (680 офіцерів та солдатів) з 41 службово-розшуковою собакою. У результаті цієї операції було вбито 26 та заарештовано 7 підпільників. Саме тоді, 20 жовтня 1950 року, в районі хребта Корметура в Шешорських лісах на Косівщині, чекісти блокували повстанців під час проведення ними наради, і Василь Савчак в перестрілці загинув. Разом із ним в цьому бою, прикриваючи відхід товаришів, будучи пораненим, підірвав себе гранатою окружний провідник ОУН Коломийщини Григорій Легкий – «Борис». Тіла мертвих провідників ще три дні стояли в одному із сіл для пізнання. Є дані, що потім тіла літаком перевезли до Києва для показу вищому командуванню НКВД. Місце поховання невідоме» [43].

Микóла Пили́пович Кричу́н (Псевдо: «Олексій», «Остап», «Старий», «Черемшина», «Юра», «16»; нар. 1912, с. Дихтинець, Путильський район, Чернівецька область – пом. 8 квітня 1953, м. Київ) – лицар Бронзового хреста заслуги УПА. Освіта – 7 класів: закінчив семирічну школу.

Пройшов строкову військову службу в румунській армії (04.1934 – 04.1936).

Член ОУН із серпня 1942 р. Станичний провідник ОУН с. Дихтинець. В'язень румунських тюрем (1942). Зв'язковий керівника Путильського районного проводу ОУН Степана Торака – «Тополі» (1943), керівник Путильського районного (04. – 08.1944), Вижицького («Гірського») повітового/надрайонного (09.1944 – 05.1952) проводів ОУН.

27 травня 1952 року у лісі біля с. Люча Косівського району Івано-Франківської області захоплений у полон оперативниками УМДБ Станіславської області за допомогою агента Романа Тучака – «Кірова».

20 січня 1953 року військовою колегією Верховного суду СРСР засуджений до ВМП – розстрілу. Страчений у Лук'янівській в'язниці.

Нагороди: згідно з Наказом Головного військового штабу УПА ч. 1/48 від 12.06.1948 р. керівник Вижицького («Гірського») надрайонного проводу ОУН Микола Кричун – «Черемшина» нагороджений Бронзовим хрестом заслуги УПА» [28].

Рудольф Вагнер (нім. Rudolf Wagner; 18 липня 1911 – 27 квітня 2004) – німецький історик. Чиновник і державний політик Баварії.

Після Першої світової війни Вагнер разом із батьками переїхав на Буковину, яка була анексована Румунією після 1918 року. У 1933 році він отримав ступінь бакалавра в Гурахуморі. Після проходження військової служби в румунській армії німецьке керівництво буковинських німців у 1934 році направило його на навчання до університету Філіппса в Марбурзі, де він також став членом Націонал-соціалістичного німецького студентського союзу. У 1930 році вступив до братства «Активна Армія Черновіц». Був членом Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії. Вагнер отримав докторський ступінь у 1938 році. Цього ж року прийняв посаду в Інституті Ванзее[en], філії Головного управління безпеки Рейху в Берліні, і став членом СС. Був членом комісії з переселення, яка у 1940 році поселила буковинських німців у Вартеланді. У грудні 1940 – березні 1941 – унтерштурмфюрер СС під керівництвом командувача поліції безпеки та СД (BdS) у Парижі. Закінчив

14-й курс провідників СС (квітень, 1941 року). З травня по листопад 1941 року був призначений до BdS у Белград і. Після важкого поранення повернувся до Головного управління безпеки Рейху в 1944 році.

Вагнер був разом із колишнім штурмбанфюрером СС Еріком фон Вітцлебенем і Вальтером фон Кеуделлом, які підписали хартію німецьких висланих. Після війни видавав журнал “Der Buchenland deutsche” (пізніше: “Südwestbote”). 9 жовтня 1949 року став речником бухенландських німців і перейшов до президії Федерації вигнаних (BdV). Після війни був обраний до парламенту Баварії від Асоціації переміщених осіб та позбавлених прав, членом якої був з 1954 по 1958 рік. Викладав у політичному університеті в Мюнхені та був почесним доктором Чернівецького національного університету. Вагнер, «сіра еміненція буковинців», зумів приховати свою причетність до нацистської доби.

2 вересня 2000 року разом із Гербертом Гупкою, Фрідріхом Вальтером та Рудольфом Вольнером нагороджений почесною табличкою Асоціації висланих[en]. Наступного дня під час вшанування пам'яті BdV з нагоди 50-річчя підписання хартії про висланих голова Еріка Штайнбах назвала Ванера «людиною першої години», а федеральний канцлер Герхард Шредер вшанував його, як останній підписувач хартії на той час.

У 1950 році Р. Вагнер став членом мюнхенського братства Армінія. Пізніше отримав почесну стрічку Українського Запоріжжя, відновленого в 1990 році як єдине студентське братство в Чернівцях [42].

Сало фон Вайссельбергер (Соломон дворянин фон Вайссельбергер; нім. Dr. Salo Edlervon Weisselberger; * 1867, с. Драчинці Кіцманського повіту (Буковина), – † 20 березня 1931, м. Відень) – доктор права, буковинський політик, бургомістр м. Чернівці у 1913 – 1914 роках, член ландтагу Буковини (Буковинського крайового сейму) під час Австро-Угорської імперії, член Сенату, а потім член Палати депутатів (парламенту) Румунії в румунський період Буковини, активний діяч єврейської громади Чернівців.

Сало Вайссельбергер народився в сім'ї поміщика з села Драчинці, що під м. Кіцмань, за декілька десятків кілометрів від Чернівців.

Закінчив Чернівецьку державну гімназію і правничий факультет Чернівецького університету імені Франца Йозефа І. Після завершення навчання в університеті, враховуючи відмінні успіхи в навчанні, його призначають юристом, а в 1892 році – на посаду судді окружного суду (суду першої інстанції).

Після виходу в 1907 році у відставку з посади судового радника, Сало Вайссельбергер займається роботою у Чернівецькому магістраті. Його праця була пов'язана з благоустроєм міста, в тому числі з його електрифікацією.

У 1911–1914 роках Вайссельбергер був послом (депутатом) німецької міської курії в Буковинському ландтагу (парламенті герцогства Буковини).

З 1907 року обирався першим віце-бургомістром Чернівців, а у 1913 році, за підтримки Бенно Штраухера, став очільником міста і перебував на цій посаді до середини вересня 1914 року.

На початку серпня 1914 року Чернівці опинилися в обіймах Першої світової війни. Початок військових дій відразу викликав панічний страх у населення крайової столиці Буковини, оскільки місто розташовувалося досить недалеко від австро-російського державного кордону, де спалахнули бойові дії. Значна частина єврейського населення залишила Чернівці ще до початку російської окупації.

2 вересня 1914 року після короткої процедури передачі, здійсненої бургомістром, російські війська зайняли Чернівці. Сало Вайссельбергер робить усе можливе, щоб запобігти пограбуванням міста. Утім це йому не вдалося. Мешканці Чернівців, які залишилися в окупації, щодень жили у страху, клопотах і печалі. Після прибуття до Чернівців російського губернатора С. Євреїнова, у ніч на 16 вересня, Сало Вайссельбергер був заарештований і разом з іншими 23 авторитетними громадянами Буковини засланий на Сибір. У російському полоні він пробув майже 14 місяців і завдяки клопотанню міжнародних організацій, в числі інших буковинців (після процедури обміну

заручників), через Петроград і Стокгольм у листопаді 1915 року дістався до Відня.

За мужність і стійкість Сало Вайссельбергер був удостоєний дворянства і почав іменуватися д-р Сало дворянин фон Вайссельбергер [3].

Події, що відбувалися у Чернівцях під час Першої російської окупації, Сало фон Вайссельбергер описав у спогадах румунською і французькою мовами.

Після закінчення війни і розпаду Австро-Угорської імперії війська Румунського королівства окупували Буковину, і край невдовзі був приєднаний до Румунії. Сало фон Вайссельбергер провадить політичну діяльність, співпрацюючи з буковинською організацією Націонал-ліберальної партії.

У 1922 – 1926 роках обирається сенатором у Парламенті Румунії і в Палату депутатів (1927 – 1928 роки).

Сало фон Вайссельбергер помер 20 березня 1931 року у Відні (Австрія) [44].